

Nordens tidlige nonneklostre

1100-tallets og 1200-tallets nonneklostre i
Nordens kirkeprovinser

Anne Lise Holta

Masteroppgave i historie
ved
Institutt for arkeologi, konservering og historie

Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Høsten 2018

Nordens tidlige nonneklostre

1100-tallets og 1200-tallets nonneklostre i
Nordens kirkeprovinser

Anne Lise Holta

Masteroppgave i historie
ved
Institutt for arkeologi, konservering og historie

Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Høsten 2018

© Anne Lise Holta

År 2018

Nordens tidlige nonneklostre

Forfatter Anne Lise Holta

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Oppgaven er en undersøkelse av Nordens nonneklostre i høymiddelalderen i lys av at det tidligere har vært hevdet at nonneklostrene har vært små og ubetydelige.

Arbeidet kartlegger først hvor nonneklostrene er lokalisert, hvor mange de var i forhold til munkeklostrene og hvilken klosterorden de tilhørte.

Rammen er Nordens tre erkebispedømmer. Klostrene i hvert av disse undersøkes i hvert bispedømme og antallet sammenliknes med antallet munkeklostre. Forholdet mellom antall nonne- og munkeklostre i de forskjellige erkebispedømmer er meget forskjellig.

Nordens nonneklostre i høymiddelalderen utgjorde 38% av klostrene i undersøkelsen. Det var forskjellig andel kvinneklostre i de tre erkebispedømmene. I Nidaros erkebispedømme var bare 25% kvinneklostre, i Uppsala erkebispedømme 57 % og i Lund erkebispedømme 41 %. Dette drøftes.

Deretter er størrelsesforholdene for nonneklostrene sammenliknet med munkeklostrene med hensyn til økonomisk tyngde og med hensyn til antall nonner eller munk. I Nidaros erkebispedømme har gruppen kvinneklostre som helhet ikke vært preget av svakere økonomi enn munkeklostrene. I Uppsala erkebispedømme har kvinneklostrene heller ikke vist tegn til svakere økonomisk stilling. I Lund erkebispedømme har det store antall klostre bare muliggjort en orientering av utvalgte klostre. Det er funnet økonomisk sterke nonneklostre og munkeklostre, uten at noen videre konklusjon kan gis. En del av de danske mannsklostrenes rolle i dansk rikspolitikk på 1100- og 1200-tallet er understreket.

Forord

Det har vært en fin tid med mange interessante oppgaver.

Min veileder har vært Jón Viðar Sigurðsson, og jeg takker ham for innspill og for vennlighet. Hans Jacob Orning har også med sine spørsmål drevet arbeidet mitt videre og jeg er naturligvis meget takknemlig for dette. De middelalderseminarene som jeg har fått være med på har virket inspirerende og oppkvikkende, og jeg takker deltagerne for innsats og engasjement.

Universitetsbiblioteket med alle sine hjelpsomme og effektive ansatte har vært en uunnværlig kilde til progresjonen i arbeidet.

Forkortelser:

RN, Regesta Norvegica.

DN, Diplomatarium Norvegicum

DI, Diplomatarium Islandicum

DD, Diplomatarium Danicum

SRD, Scriptores Rerum Danicarum

DS, Diplomatarium Suecanum

KLNM: *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid*

Innholdsfortegnelse

Kapitel 1

1.1 Innledning – Tema – Problemstilling

1.1.1 Avgrensning av oppgaven

1.2 Historiografi

1.2.1 Om Lund erkebispedømme

1.2.2 Om Nidaros erkebispedømme

1.2.3 Om Uppsala erkebispedømme

1.3. Oppbygging av oppgaven

Kapitel 2 Oversikt over Nordens tidlige nonneklostre

2.1. Innledning

2.2 Bispedømmene i Norden

2.3 De første klosterordenene i Norden

2.4 De første klostrene i Norden

2.5 Oppsummering

Kapitel 3 Andelen kvinneklostre og mannsklostre

3.1. Antall klostre i forhold til folketallet

3.2 Fordelingen av kvinne-klostrene i provinsene

3.3 Ordenstilhørighetens betydning

3.4 Tidens mannsideal og kvinnebilde

3.5 Oppsummering og konklusjon

Kapitel 4 Var Nordens nonneklostre små og fattige?

4.1 Innledning

4.2 Antall nonner eller munkere i klostrene

4.3 Klostrenes økonomiske styrke

4.4 Arkeologiens bidrag

Kapitel 5 Nidarosprovinsens klostre -størrelse og økonomisk styrke

5.1. Innledning med oversikt over provinsens klostre

5.2 Bruk av resultater fra retrospektive undersøkelser

5.3 Klosterøkonomi

5.4 Antall nonner og munkere i Nidarosprovinsen

5.4.1. Et estimat over nonner i Norge

5.5 Oppsummering

Kapitel 6 Uppsalaprovisens klostre - Størrelse og økonomisk styrke

6.1 Innledning med oversikt over provinsens klostre

6.2 Kvinneklostrene

6.3 Mannsklostrene

6.4 Antall nonner og munkere i provinsen

Kapitel 7 Lundprovinsens klostre -Størrelse og økonomisk styrke

7.1. Utvalgte kvinneklostre

7.2. Utvalgte mannsklostre

7.3 Oppsummering

Kapitel 8 Oppsummering og konklusjon

Liste over Figurer i oppgaven

Liste over Tabeller i oppgaven

Liste over Lund erkebistift, undersøkelsens klostre

Liste over Nidaros erkebistift, undersøkelsens klostre

Liste over Uppsala erkebistift, undersøkelsens klostre

1 Kapittel 1

1.1 Innledning – Tema, problemstilling og motivasjon

Oppgaven omhandler nonneklostrene i Norden på 1100- og 1200-tallet. Det er tidligere ikke gitt noen samlet fremstilling av Nordens nonneklostre. Oppgavens problemstilling er å gi oversikt over disse og deres virksomhet. *Hvor* var det nonneklostre og *når* ble de grunnlagt, *hvor mange* var nonneklostrene i forhold til munkeklostrene, *hvor store* var de, og *hva gjorde de?* Innebygget i problemstillingen er en sammenlikning med munkeklostrene i regionen for å skaffe best mulig kjennskap til *nonneklostrene*.

Fremstillingene av klostervesenet i Norden har hittil vært preget av nasjonale synspunkter. De vekslende landegrensene og den felles utenfra kommende mektige impuls som kristendommen med kirken representerte, gjør det rimelig å behandle nonneklostrene i Norden samlet.

Nonneklostrene var en del av kvinners ansvarsområde, vilkår og muligheter. Disse institusjonene var med på å forme samfunnet. De gav kvinner nye muligheter til innsats og råderett utenfor hjemmet. Fordi kvinner ikke kunne vies til prester, var et liv i kloster den muligheten som fantes for kvinner til direkte arbeid i religionens tjeneste.

Kvinner og spesielt nonner har vært lite synlige i historikers arbeid om middelalderen. De har tidligere vært mindre utførlig behandlet enn munkeklostrene, og vi vet mindre om disse. De har vært bedømt som mindre betydningsfulle enn mannsklostrene. De aller fleste som har berettet om klostre har vært menn. Det kan i ulik grad ha preget stoffet. Nye sammenhenger kan komme til syne når kvinnevirkosomhet tas med i større grad. I mitt valg av emne ligger et tydelig kvinneperspektiv, et ønske om å gi kvinneklostrene en oppmerksomhet på linje med mannsklostrene. Å synliggjøre kvinners virke i historien har vært en sterk motivasjon for meg. Forståelse av hva som har skjedd påvirker egen virkelighet. Historie om kvinners liv og virke trengs for å gi et mer adekvat bilde av fortiden. Synliggjøring i historieforskningen av kvinners liv og virke i fortiden ble vanligere fra begynnelsen av 1900-tallet, og fra 1900-tallets siste halvdel har produksjonen av tekster om kvinners aktiviteter og forhold økt betydelig.

1.2 Avgrensning av oppgaven

Nordens tre erkebispedømmer, Lund, Nidaros og Uppsala er rammen for oppgaven, det regionale perspektivet fremfor et snevert nasjonalt perspektiv.

Geografisk avgrensning:

Betegnelsen *Norden* bruker jeg i dette aktuelle tidsrommet, om daværende dansk, svensk og norsk land og Island samt den norrøne bosetningen på Grønland. Danmarks landegrense mot sør var Danevirke, og i øst hørte landskapene Skåne, Blekinge og Halland til Danmark.

Sveriges østlige avgrensning lå i det nåværende Finnlands sørvestlige del. I Vest lå Båhuslen som del av det norske området. Landskapet Jemtland var norsk skattland fra kong Sverres tid, men det hørte inn under Uppsala erkebispesete. Norges interesseområde omfattet på denne tiden i vest også Færøyene, Orknøyene, Shetland og Grønland, Hebridene og Man. Island var i denne perioden en selvstendig enhet inntil fristat-tiden tok slutt under kong Håkon Håkonsson i 1262-4.

Tidsavgrensningen

er fra de første kvinneklostre i Norden ble etablert på 1100-tallet og til 1200-tallets avslutning. Da fanges etableringen av klostervesenet i området opp av de fire store ordener, benediktinere, cisterciensere, augustinerne og premonstratensere.

Avgrensning til ordener:

Den begynnende etableringen av tigger-ordenene, fransiskanerne og dominikanerne inkluderes ikke. De praktiserte ikke stedstilhørighet, *claustrum*, men var sterkt utadvendte med prekenaktivitet og ernærte seg ved tigging. De ble godkjent av paven i 1209 og 1216 og spredte seg raskt i Vest-Europa. De fikk betydning også i Norden, men vesentlig etter 1250. De er ikke med i min undersøkelse. Det er heller ikke Birgittas storslagne arbeid med sentrum i Vadstena som kommer i 1300-tallets siste halvdel. Dobbeltklostrene fikk liten betydning i Norden og er ikke behandlet i oppgaven. De var alminnelig i tidlig middelalder i Europas sentrale deler, men ble motarbeidet bl.a. av pave Gregor VII (1073-85) som ledd i kirkens reform.

Jeg skal ikke direkte behandle kvinnesynet i kirken i middelalderen. Kirkefedrene med størst autoritet, som Augustin og Thomas Aquinas, hevdet jo kvinnens likeverd i himmelen, men hennes underordnede stilling i dette livet. I varierende grad hadde dette synet gjennomslag i samfunnet for øvrig. Det kan finnes i lovverket, som jo ble tiltagende preget av kirkens syn.

1.3 Oppgavens struktur

Dette er det første arbeidet som tar opp en samlet fremstilling av Nordens tidlige nonneklostre. Det regionale perspektivets betydning er understreket av blant andre Jerry H. Bentley som fremholder det viktige ved et regionalt perspektiv fremfor et snevert nasjonalt når det gjelder blant annet religiøse strømninger og kulturtradisjoner.¹ Kristendommens og klostervesenets spredning i Norden er et slikt område. Betydningen av spredning av kulturimpulser på tvers av landegrensene, hvordan dette både kunne forandre områdene og dessuten gi kulturimpulsene et nytt preg, gir det regionale perspektivet verdi.

Det forskjellige kildetilfang i regionene og den forskjellig holdning til og interesse for temaets mange sider øker muligheten for relevante opplysninger. Ved bruk av disse kildene er det håp om større og bedre belysning av de enkelte regionene og området som helhet. Kunnskapen om dette kan bidra til et rikere bilde av kvinneklostrene.

I et bilde av kvinneklostrene i Norden i denne perioden er det rimelig å sammenlikne med klostrene for menn i noen grad. Kvinnene ble ikke presteviet, det er en i øyenfallende forskjell. Vielsen til prest var nødvendig for å kunne avansere i kirkens hierarki. Men nonner kunne bli klosterledere, abbedisser, og dermed ha en viktig stilling i datidens samfunn. Som administratorer av klosterets ofte vidstrakte eiendommer hadde de betydelige oppgaver. Utenfor Norden var blant andre Herrad av Hohenburg i Elsass en slik kraft som i tillegg laget storverket *Hortus deliciarum*, en lærebok og encyclopedi, med tallrike illuminasjonsarbeider inkludert bildet av de seksti nonnene i klosteret Hohenburg med abbedissen, henne selv, i spissen. Når det gjaldt politisk innflytelse, var det helst usedvanlige visjonære begavelser som Hildegard av Bingen som hadde gjennomslag på 1100- og 1200-tallet. I Norden var senere Birgitta med Vadstena kloster en slik kraft.

Tidligere har det vært gjort arbeider om de enkelte lands klostre, om klostervesenet og de forskjellige ordener generelt. Jeg har bygget på tidligere forskning om de tre regionenes klostre og i tillegg brukt et bredt spekter av kilder som sagaer, Benedikts Regel, biskopsagaer, de diplomatariske samlingene DN, DI, DS, DD og arkeologiske arbeider som vil bli presentert fortløpende i fremstillingen.

---

¹ Jerry H. Bentley «Ch. 20: The New World History» i (Red) Maza, S. & Kramer, I., *A Companion to Western Historical Thought*, Malden, Mass.: Blackwell Publishing, 2002, 393

Med utgangspunkt i at Romerkirkens administrasjonsnett var betydelig, er dette brukt som utgangspunkt for analysen. I løpet av 1100-tallet fikk Norden tre erkebispedømmer.

Erkebispedømmet Lund ble først skilt ut fra erkebispedømmet Hamburg-Bremen i 1104. Det omfattet hele Norden inntil Nidaros erkebispedømme ble skilt ut i 1152-3, og Uppsala erkebispedømme i 1164.

I kapitel 2 presenteres nonneklostrene i hver av de tre kirkeprovinsene tabellarisk etter en kort innledning om kirkens administrative rammer i Norden og en omtale av klosterordener i Norden på 1100- og 1200-tallet. De faste bispedømmene i Danmark ble opprettet allerede i 1060 ved avtale mellom kong Svein Estridsson og erkebispen i Hamburg-Bremen, Adalbert. Faste bispedømmer i resten av Norden ble etablert etter hvert på 1100-tallet, senest i Sverige.

I kapitel 3 sammenliknes nonneklostrene med munkeklostrene i hver region med hensyn til antall og i relasjon til provinsenes størrelse og antatte innbyggertall. Det er benyttet en enkel induktiv kvantitativ tilnærming. Regionenes nonneklostre er også sammenlignet med munkeklostrene med hensyn til ordenstilknytning. Sammenlikningens siktepunkt er å undersøke om nonneklostrene var av så liten betydning som enkelte har anført. Funnene diskuteres.

I de følgende kapitler er den målbare betydningen av kvinneklostrene i forhold til mannsklostrene undersøkt ved antall nonner eller munkere og ved klostrenes eiendomsmasse. Størrelsen av Nordens nonneklostre, deres økonomi, aktivitet og antall nonner søkes belyst. Nordens nonneklostre var færre enn munkeklostrene. Andelen kvinneklostre i de tre kirkeprovinsene var forskjellig. Det var betydelige forskjeller også mellom størrelsen av nonneklostrene og munkeklostrene i de tre kirkeprovinsene Lund, Nidaros og Uppsala.

En sammenlikning innen hver kirkeprovins er gjort av nonneklostrene med munkeklostrene med hensyn til eiendommer, inntekter og antall nonner eller munkere i det enkelte klosteret. Resultatene innen de tre erkestiftene er sammenliknet.

Når det gjelder kilder er mitt arbeid i stor grad basert på tidligere forskning og ikke én bestemt kilde, men et bredt spekter av kilder som presenteres fortløpende gjennom oppgaven. Jeg støtter meg til definisjonen: «en historisk kilde er en levning fra fortiden som brukes til å

begrunne svar på historiske spørsmål.»² Ny kunnskap kan fremkomme ved at ulike kilder knyttes sammen og ses i en ny sammenheng. Tradisjonell kildebasert tilnærming til problemet har måttet vike for bruk av mye sekundærlitteratur. Jeg anser en kritisk holdning til bruken av kildene og deres forståelsesmåte viktig.

1.4 Historiografi

En samlet fremstilling om Nordens kvinneklostre har ikke vært gjort tidligere, men det har vært gjort en rekke arbeider om de enkelte klostre, om klostervesenet og klosterordener generelt i Norden. I nyere tid er beskrivelser av klostervesenet i de enkelte landene i Norden utgitt fra 1700-tallet i Sverige.³ Fra 1800-tallet foreligger i Danmark en monografi med omtale av de forskjellige ordener og med noe omtale av hvert kloster.⁴ Fra Norge kom likeledes et verk med oversikt over landets klostre.⁵

I tillegg til skriftlige kilder, har undersøkelser av bygningsrester med arkeologiske arbeider vært gjort fra 1800-tallet og særlig siden 1900-tallet i hele Scandinavia.

Kvinneklostrene har fått langt mindre oppmerksomhet enn mannsklostrene.

1.4.1 Fra Lund erkebispedømme

Pastor Jacob Brøgger Daugaard skrev i 1830 *Om de danske Klostre i Middelalderen – Et Prisskrift*. Det var en systematisk oversikt over de danske klostre. I den er også nonneklostrene representerte.

Professor dr. theol. Hal Koch, har i sin artikkel fra 1936 «De danske Klostres Stilling i Kirke og Samfund inntil 1221» gitt liten oppmerksomhet til nonneklostrene som han anser som

---

² Sivert Langholm, *Historisk rekonstruksjon og begrunnelse – En innføring i historiestudiet*, Oslo: Andresen & Butenschøn AS, 1997, 2.utgave, 8.opplag, 6-7.

³Andreas Olavi Rhyzelius, *Monasteriologia Sviogothica, eller Kloster-Beskrifning, uti hwilken upræknes ..* Linkøping, 1740

⁴ Jacob Brøgger Daugaard, *Om de danske Klostre i Middelalderen – Et Prisskrift*, 1830
Kjøbenhavn: Trykt og forlagt af Andreas Seidelin, Hofs- og Universitetsbogtrykker, 1830

⁵ Christian C. A. Lange, *De norske Klostres Historie i Middelalderen 1847*, 2. utgave, Kristiania: Feilberg & Landmark, 1847.

mindre betydningsfulle.⁶ Hans hovedinteresse var klostrenes kirkehistoriske betydning. Vilh. Lorenzen har undersøkt og beskrevet bygningsrestene av hvert eneste danske kloster, orden for orden.⁷ Det er et imponerende arbeid som ble gitt ut mellom 1912 og 1941. Den første samlede redegjørelse for de tidlige danske nonneklostre ble gjort av Gina Gjertrud Smith og utgitt i 1973.⁸ I «De danske nonneklostrene inntil 1250» gjør hun et forsøk på å bestemme opprettelsestidspunkt for de forskjellige nonneklostre i dansk område i høymiddelalderen og angir en *terminus ante quem* for de fleste. Om cistercienserordenen i Danmark har Brian Patric McGuire skrevet i 1982.⁹ Der er lite om nonneklostrene. I *Fokus på kvinner i middelalder-kilder: rapport fra symposiet «Kilder til kvinnehistoriske studier i nordisk middelalder»*, fra 1990, har Nanna Damsholt en artikkel «Hvorfor skrev den middelalderlige historieskriver som han gjorde?», Hedda Gunneng en artikkel «Medeltidsdiplomen som källor till kvinnohistoria – metod och värdering», Gabriela Bjarne Larsson artikkelen «Det medeltida nordiska lagmaterialet och kvinnorna» og Else Mundal «Gjennom diktinga til røyndomen bakanfor». Linda Rasmussen, sammenliknet gaver til munkeklostre og nonneklostre i «Gaver til klostrene i middelalderen» i 1991.¹⁰ Thomas Hill har i *Könige, Fürsten und Klöster*, fra 1992 laget en doktorgradsavhandling som vektlegger det verdslige maktaspektet. Etter tysk mønster er vekten lagt på de store donatorene og deres rettigheter overfor klosteret. Den gir en systematisk inndeling av klostre etter deres forbindelse med de viktigste donatorer.¹¹

James France i *The Cistercians in Scandinavia* fra 1992 føyer seg inn i tradisjonen av heroiserende beretninger fra de tidlige cistercienser-forfattere.¹² Boken er da også gitt ut på cistercienserforlaget Kalamazoo Michigan. Han har ett kapittel om nonner. Det beretter om cisterciensernes motstand mot tilknytning av kvinner til ordenen, forteller om kvinner som forfulgte og plaget munkene og understreker hvor lite som er kjent om nonneklostrene. Det er en ensidig vektlegging av ordenens «maskuline» sider og en nesten total neglisjering av kvinneklostrene. De var jo på 1100-tallet og 1200-tallet like tallrike som mannsklostrene i cistercienserordenen i Tyskland, Nederlandene og deler av Frankrike.

---

⁶ Hal Koch, «De ældste danske Klostres Stilling i Kirke og Samfund inntil 1221», *Historisk Tidsskrift (dansk)* X:3, 1936

⁷ Vilh. Lorenzen, *De Danske Klostres Bygningshistorie*, I-XI, København, 1912-41.

⁸ Gina Gertrud Smith, «De danske nonneklostrene inntil 1250» *Kirkehistoriske samlinger* 1973, 1-45.

⁹ Brian Patric McGuire, *The Cistercians in Denmark*, Kalamazoo 1982

¹⁰ Linda Rasmussen, «Gaver til klostrene i middelalderen» i *Kirkehistoriske samlinger*, 1991, 7-48.

¹¹ Thomas Hill, *Könige, Fürsten und Klöster*, Frankfurt am Main; Bern; New York; Paris: Lang, 1992.

¹² James France, *The Cistercians in Scandinavia*, Kalamazoo: Michigan, 1992.

Birgitte Langkilde har i «Danske benediktinernonner og deres klostre i det 13. – 15. århundrede» i 1993 vist hvordan bruk av kilder, til tross for at de er sparsomme, kan gi ny innsikt i klosterlivet og det omgivende samfunnet.¹³ I *Aspekter af dansk klostervæsen i middelalderen*, fra 1999 har hun i artikkelen «Status over forskningen i de danske nonneklostre» i fra 1999 samlet litteratur relevant for danske nonneklostre.¹⁴ I Tore Nybergs *Monasticism in North-Western Europe*, ligger hovedvekten ligger på danske forhold. Av vel 250 sider er 10 sider om norske og 8 sider om svenske forhold. Av nonneklostre i Norge og Sverige er bare Vreta nevnt.¹⁵ I publikasjonen *Tidlige klostre i Norden før 1200: et symposium*, fra 2002/2006, har Nyberg skrevet en artikkel om «De benediktinske klostergrunnleggelser i Norden», hvor også nonneklostre nevnes så vidt.¹⁶ Han viser hvorledes klosterbevegelsen ankom Norden som en sekundær størrelse i forhold til misjonsbiskopenes virksomhet og etableringen av bispeseter. Men det foreligger også dokumentasjon på at konge og adel stod bak grunnleggelsen av både munke- og nonneklostre av denne orden. Særlig etter år 1086 ble det vanlig i samtlige tre skandinaviske land at kongene tilgodeså benediktinerklostre med større donasjoner. France har i samme publikasjon skrevet om «Cistercienserne i Norden inntil ca. 1200». Han nevner at ordenen hadde, foruten de 20 mannlige klostre i regionen, 10 nonneklostre, syv i Sverige, to i Danmark og ett i Norge og det er hva han sier om kvinneklostrene.

1.4.2 Fra Nidaros erkebispedømme

Riksarkivaren Christian C. A. Langes *De norske Klosters Historie i Middelalderen* kom ut i 1847 og revidert utgave i 1856.¹⁷ Det er stadig et verk som er grunnleggende med oversikt over generelle forhold og de enkelte klostre, hvorav naturligvis noen opplysninger senere er korrigert. Han omtaler også kvinneklostrene.

Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers Bevaring, Årbok 1987 (FNFB), har samlet enkeltbidrag om norske klostre sett fra ulike faglige ståsteder. Erik Gunnes har skrevet

---

¹³ Birgitte Langkilde, «Danske benediktinernonner og deres klostre i det 13. – 15. århundrede» i 1993.

¹⁴ Birgitte Langkilde, «Status over forskningen i de danske nonneklostre» i *Aspekter af dansk klostervæsen i middelalderen*, 1999.

¹⁵ Tore Nyberg, *Monasticism in North- Western Europe, 800-1200*, Aldershot, Burlington USA, Singapore, Sydney: Ashgate, 2000.

¹⁶ *Tidlige klostre i Norden før 1200: et symposium fra 2002/2006*. red Bisgaard og Nyberg, Odense: Syddansk Universitet, 2006.

¹⁷ Christian C. A. Lange, *De norske Klosters Historie i Middelalderen*, 1847, 2. utgave, Kristiania: Feilberg & Landmark, 1847.

artiklene «Fra Benedikt til Birgitta» og «Klosterlivet i Norge – Tilblivelse – økonomi – avvikling». Han nevner de forskjellige ordeners klostre og også nonneklostrene, noen sannsynlig tilblivelsesår og noen av stifterne.¹⁸ Han viderefører temaet i ”Ordener og klostre i norsk samfunnsliv”.¹⁹ Anna Elisa Tryti skriver om «Kvinnenes stilling i klostervesenet»²⁰. Hun tar opp en rekke emner, blant annet om det bare var overklassekvinner som kunne bli nonner og nevner et provinsialkonsil i 1306 som innskjerpet at det skulle være et fast forhold mellom klosterets midler og antallet beboere. Klosterets formue måtte ikke ødsles bort.²¹ Selve klosteranleggene i Norge er behandlet av Øivind Lunde som tar for seg hvert av landets klostre med en kort omtale utfra arkeologisk standpunkt.²²

Hilde Inntjores hovedfagsoppgave om Nonneseter i Oslo er en grundig behandling av de mange virksomhetene i klosteret.²³ Hun diskuterer også mulig opprettelsestidspunkt for Nonneseter kloster i Oslo og donasjoner i denne sammenhengen.²⁴ En masteroppgave fra NTNU i 2005 beskriver kort fire norske nonneklostre, etablering, arkitektur og økonomi.²⁵

Aslaug Ommundsen skriver om Nonneseter kloster i Bergen og støtter den oppfatningen tidligere fremført av blant andre Hans-Emil Lidén og Anna Elisa Tryti at det var et benediktinerkloster og ikke et cistercienserkloster.²⁶ Hun bringer nye dokumenter og nye tolkninger inn i klosterhistorien, i tillegg til at arkeologiske funn, arkitektoniske forhold og beliggenhet trekkes inn i drøftingen. Nonneseter var det største og rikeste kvinneklosteret i Norge, og stort også i europeisk perspektiv. Drøftingen av klosterets ordenstilhørighet gir også innblikk i klosterets økonomiske forhold, i interne forhold i klosteret og i middelalderens klosterverden generelt.²⁷

---

¹⁸ Erik Gunnes, «Klosterlivet i Norge, Tilblivelse – økonomi - avvikling», *Foreningen til norske minnesmerkers bevaring Årbok 1987*, Oslo.

¹⁹ Erik Gunnes, «Ordener og klostre i norsk samfunnsliv», i *Collegium Medievale* 1995/2, 131-145.

²⁰ Anna Elisa Tryti, «Kvinnenes stilling i klostervesenet», *Foreningen til norske minnesmerkers bevaring Årbok 1987*, Oslo. 187-208.

²¹ NGL III, 244.

²² Øivind Lunde, «Klosteranleggene», *Foreningen til norske minnesmerkers bevaring Årbok 1987*, Oslo. 85-119.

²³ Hilde Inntjore, *Nonneseter: et middelalderkloster i Oslo*, Hovedfagsoppgave, UIO, trykket Universitetet i Agder 2000

²⁴ Hilde Inntjore, *Nonneseter – Et middelalderkloster i Oslo*, Kristiansand: Hovedfagsoppgave Uio 1998. Trykt Kristiansand, Høgskolen i Agder, 2000

²⁵ Vibeke Dittmann Halvorsen, *Nonnekloster i Norge: en studie av nonneklostrene i Norge før 1250*, Mmasteroppgave fra NTNU, Trondheim, 2005.

²⁶ Åslaug Ommundsen, «Nonneseter i Bergen – eit benediktinarkloster,» (*Norsk Historisk Tidsskrift* 89, no. 4, 2010, 547–571.

²⁷ Åslaug Ommundsen, «To kongar, to dronningar og eit nonnekloster i Bergen», HT, Bd 95, 7-33.

Halvard Bjørkvik har gjort grundige retrospektive analyser av de økonomiske forhold også vedrørende klostrene i Norge.²⁸ Estimat over verdien av forskjellige klostergoods på basis av den retrospektive metode er også gjort av blant andre Audun Dybdahl.²⁹ Kari Birgitte Syrstad har i sin hovedfagsoppgave om klostervesenet i Trøndelag gikk verdifulle resultater og blant annet pekt på at Bakka nonnekloster var det klosteret i Trøndelag som hadde størst eiendomsmasse.³⁰

Fra Island har oversiktsarbeider over den islandske kirkens utvikling inntil reformasjonen vært en god orientering.³¹ Et tidlig kvinneperspektiv på islandske nonneklostre viste Anna Sigurdardóttir.³² Det ble ført videre av blant andre Inga Huld Hákonardóttir.³³ Guðmundssons arbeid har en rekke spesialartikler som også gir mye.³⁴

Finnur Jonssons bearbeidelse av *Det gamle Grønlands beskrivelse Af Ívar Bárðarson* gir informasjon om et stort nonnekloster og et mindre munkekloster.³⁵ *Grønlands Historiske Mindesmærker Bd I, II, III*, har vært et nyttige supplement til nyere arkeologiske arbeider.³⁶ Arkeologiske undersøkelser av danske arkeologer, blant andre Poul Nørlund og C. L. Vebæk har gitt opplysninger om klostrene på Grønland.³⁷ Det har også en MA-oppgave fra UIO, *Spor etter det norrøne Grønland*.³⁸

1.4.3 Fra Uppsala erkebispedømme

---

²⁸ Halvard Bjørkvik, «Jordeige og landskyld i Noreg i mellomalderen», 1963/65.

Halvard Bjørkvik, «Eit kyrkjeleg godskompleks i mellomalderen», 1976.

Halvard Bjørkvik, «Klostergoods og klosterdrift i Noreg i mellomalderen», *Collegium Mediaevale* 1995/2, 147.

²⁹ Audun Dybdahl *Jordeiendom og godseiere i Trønderlag*, 1989.

Audun Dybdahl, «Munkeliv klostres jordegods frem til 1463», *Historisk tidsskrift* 2008, 225-266.

²⁹ Kari Birgitte Syrstad, «Klostervesenet i Nidaros bispedømme – belyst ved klostrene Nidarholm, Elgeseter, Munkeby, Tautra, Bakke og Rein», Hovedfagsoppgave UIO, 1999.

³¹ Jón Helgason, *Islands kirke fra dens grunnleggelse til reformationen*, Gads forlag: København 1925

³² Anna Sigurdardóttir, *Allt hafdi annan róm áður í páfádóm*, Reykjavík: Kvennasögusafn Íslands, 1988.

³³ Inga Huld Hákonardóttir, «I nunnuklaustri – Kirkjubær og Reynistaður», 2000 i Gunnar F. Guðmundsson, *Íslenskt samfélag og Rómakirkja Kristni á Íslandi*, Reykjavík: Alþingi, 2000 2. b. 2000.

³⁴ Gunnar F. Guðmundsson, *Íslenskt samfélag og Rómakirkja. Kristni á Íslandi*, Reykjavík: Alþingi, 2000 2. b. 2000.

³⁵ Finnur Jonsson, *Det gamle Grønlands beskrivelse Af Ívar Bárðarson*, København: Levin og Munksgaards forlag, 1930.

³⁶ *Grønlands Historiske Mindesmærker*, Bd I, II, III, København: Rosenkilde og Bagger, 1976.

³⁷ Christen Leif Vebæk, 1953 «Klostre i de grønlandske nordbobygder», *Grønland nr 5/1953*. København.

³⁸ Frode T. Omdahl, *Spor etter det norrøne Grønland*, Masteroppgave i arkeologi UIO 2013.

Om svenske klostre skrev Rhyzelius allerede i 1740 en bok om svenske klostre med korte beskrivelser av en rekke klostre.³⁹ Den bygger på opplysninger i Messenius *Scondia*, og middelalderkilder av Ericus Olai.

Edward Ortved ga ut et stort arbeid om cistercienserordenen, og i bind II behandler han de enkelte klostrene i Uppsalaprovinsen.⁴⁰ Han omtaler både mannsklostre og kvinneklostre og har samlet et rikt kildemateriale som er en gullgruve for senere forskere. Men selv ble han syk og døde før arbeidet var ferdig.

Ingrid Swartling har skrevet om mannsklosteret *Alvastra Abbey, The First Cistercian settlement in Sweden*, 1969. Arbeidet gir mye informasjon om dette Sveriges største mannskloster i høymiddelalderen, både med hensyn til bygningene og til løsfunn som forteller dagliglivet i klosteret og kontakten med omverdenen.⁴¹

Om Alvastras funksjon gjennom nesten to hundre år har Elisabeth Regners arbeid gitt interessante fakta om cisterciensernes skiftende kontakt med samfunnet rundt og forandringen i klosterets praksis som dette medførte.⁴²

Kontakten med omverdenen har vært vektlagt i de fleste publikasjonene. Anna Gøtlind, har skrevet om cisterciensernes eventuelle rolle i innføring av ny teknikk.⁴³ Kristin Parikh viser eksempler på at klosterordenens påbud om personlig fattigdom ikke ble fulgt, at eiendom også i klostresammenheng ble betraktet som et gode og en konkret dyd, et bevis på en persons eller families verdi og status. Gavmildhet overfor religiøse institusjoner var spesielt høyt vurdert fordi det impliserte gaver til Gud uten forventning om materiell gjen-gave.⁴⁴

Catharina Andersson behandler særlig grundig forholdet mellom kloster og en del av det omgivende verdslige samfunn i *Kloster og aristokrati: nunnor, munkar och gåvor i det svenska samhället till 1300-talets mitt*, en doktoravhandling ved Gøteborgs universitet i

---

³⁹ Rhyzelius, Andreas Olavi, *Monasteriologia Sviogothica, eller Kloster-Beskrifning, uti hwilken upræknas ...* Linkøping, 1740.

⁴⁰ Edward Ortved, *Cistercieordenen og dens klostre i Norden I og II*, København 1933.

⁴¹ Ingrid Swartling, *Alvastra Abbey, The First Cistercian settlement in Sweden*, Stockholm 1969.

⁴² Elisabet Regner, «Networks, Contacts and Change in Alvastra Abbey, 1143 – ca. 1350», i *Monastic Culture: The Long Thirteenth Century*, Ed. Lars Bisgaard et al. Odense: University Press of Southern Denmark, 2014. 77-195.

⁴³ Anna Gøtlind, *Teknikens medeltida apostlar*, Licenciatoppsats, Historiska institutionen, Gøteborgs Universitet, 1988.

⁴⁴ Kristin Parikh, *Kvinnoklostren på Östgötaslätten under medeltiden: Asketisk ideal – politisk realitet*, Lund University Press, 1991.

2007.⁴⁵ I «Vreta kloster ur ett gåvoperspektiv» og i «Male Monastic Recruitment among the Cistercians in Medieval Sweden c. 1143-1450» er gaveperspektivet dominerende.⁴⁶

Jan O.M. Karlsson har skrevet om «De svenska cistercienserklostren: kyrklig förhistoria og etablering». Det er en innholdsrik artikkel som også behandler nonneklostrene utførlig. Han er arkeolog.⁴⁷

Om det enkelte kloster foreligger publikasjoner. Vreta kloster er behandlet i 17 artikler fra forskjellig ståsted i *Fokus Vreta kloster: 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster* fra 2010.⁴⁸

Tore Nyberg har en samlet gjennomgang av artiklene i boken med drøftning.

Christian Lovén tar opp igjen professor Nils Ahnlunds artikkel fra svensk Historisk tidskrift fra 1945.⁴⁹ Den baserer seg på en liste med donatorer til Vreta fra 1100-tallet, avsluttet i 1170, kjent i kopi fra 1500-tallet.⁵⁰ Den argumenterer for at Vreta ble stiftet ved donasjon av kong Inge den eldre og dronning Helena. Lovén styrker dette ved at fortegnelsen over attungsjord som klosteret eide er i overensstemmelse med andre middelalderkilder.

Lars Hermanson har i artikkelen «Det tidige Vreta – en helig plats i et europeisk maktsystem?» understreket dronningens rolle i maktspeilet. De forskjellige kongefamilier hadde behov for å styrke sin posisjon med kirkens hjelp. Kristen herskerideologi, med kongen som konge av Guds nåde, var aktuell politikk. Dronningen kunne betraktes som jordisk representant for Maria, himmelrikets dronning. Dronningen var ansvarlig for sin families frelse og for at familien var kjent for sin støtte til og støtte fra kirken som representerte de høyere makter. Hermanson postulerer et alliansenett med europeiske herskerfamilier med felles interesser. Vreta ble et åndelig sentrum og trengte slik et kloster hvor gudstjeneste og forbønner kunne styrke kongemakten. Dette var basis for grunnleggesdonasjonen rundt ca. år 1100.

---

⁴⁵ Catharina Andersson, *Kloster og aristokrati: nunnor, munkar och gåvor i det svenska samhället till 1300-talets mitt*, Doktoravhandling ved Gøteborgs universitet i 2007.

⁴⁶ _____, «Vreta kloster i ett gåvoperspektiv» i *Fokus Vreta kloster*, Red. Göran Tagesson et al og _____ «Male Monastic recruitment among the Cistercians in Medieval Sweden, c. 1143-1450» i *Monastic Culture*, Ed. Lars Bisgaard et al, Odense: University Press of Southern Denmark, 2014.

⁴⁷ Jan O.M. Karlsson, «De svenska cistercienserklostren: kyrklig förhistoria og etablering». I *Tidlige klostre i Norden før 1200: et symposium*, red Bisgaard og Nyberg, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2006

⁴⁸ *Fokus Vreta kloster: 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*, red Tagesson, Göran et al, Stockholm: Statens historiska museum, 2010.

⁴⁹ Christian Lovén, «Vreta år 1162: Donatorslängden och årboken» i *Fokus Vreta kloster: 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*, red Tagesson, Göran et al, Stockholm: Statens historiska museum, 2010. 199-218.

⁵⁰ Nils Ahnlund, «Vreta klostrets äldsta donatorer», *Historisk Tidskrift [sv]*, 1945, 301-351.

Brian Patrick McGuire har i artikkelen «Vretas nonner i europeisk perspektiv» også et rikholdig avsnitt om klosterets tilblivelse bl.a. med problematisering av om dette nonneklosteret tilhørte cistercienserordenen som i hvert fall i perioder hadde meget restriktiv holdning til kvinner i ordenen.⁵¹

Myntfunnene i Vreta, Alvastra, Gudhem og Varnhem er Frédéric Elfvers tema i boken. Myntfunn fra klostre skiller seg ut fra myntfunn i kirker og viser at klostrene har vært med i et større handelsøkonomisk system. I Vreta, Alvastra, Varnhem og Gudhem er gjort betydelige funn av mynter fra middelalderen. I SDHK finnes brev om lån av penger fra klosteret mot pant i eiendom.⁵² Det komtaktnettet som klostrene disponerte var med å fremme bruken av pengehusholdning i nærområdet.

Om Askeby kloster har Kjell Lejon skrevet. Boken har mye generelt stoff, men også stoff om dette klosteret.⁵³ Vårfruberga kloster har vært tema for Louise Berglund.⁵⁴ Det gir også opplysninger om avgifter for dette og andre klostre i området, og dermed indirekte om deres antatte økonomi. Hilding Johansson har skrevet om cistercienserliturgien og også om cistercienser-klostrene i Sverige. Han har mange gode opplysninger særlig om ritualer og prosesjoner.⁵⁵

Oppsummering av historiografien

I Norge har størrelsen av klostrenes jordeiendommer vært omfattet med særlig interesse. I Sverige har formene for interaksjon mellom klostre og omgivende lokalsamfunn vært hovedtema. I Danmark har det rikspolitiske aspektet av klostergrunnleggelser vært viktig.

Hva er nytt i min oppgave? Det er ikke før gjort noen samlet undersøkelse av nonneklostrene i Norden. Ved dette arbeidet er det kommet tydelig frem hvor mange nonneklostre det faktisk

---

⁵¹ Brian Patrick McGuire, «Vretas nonner i europeisk perspektiv» i *Fokus Vreta kloster: 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*, red Tagesson, Gøran et al, Stockholm: Statens historiska museum, 2010, 243-245.

⁵² Frédéric Elfver, «Vreta kloster som monetær arena» i i *Fokus Vreta kloster: 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*, red Tagesson, Gøran et al, Stockholm: Statens historiska museum, 2010. 307-320.

⁵³ Kjell O. Lejon, *Askeby kloster – om klostertid og klosterliv*, 2008 inngår i Linköping stiftshistoriska skriftsserie, Nr3, Artos, Skellefteå, 2008.

⁵⁴ Louise Berglund, «då jag vill sörja för min själ», *Medeltida klosterliv på Fogdön – rapport från ett symposium om Fogdö og Vårfruberga kloster i augusti 2012*.

⁵⁵ Hilding Johansson, *Ritus cisterciensis: studier i de svenske cisterciensklostrens liturgi*, Lund: Gleerups forlag, 1964.

var og hvor stor del nonneklostrene utgjorde av alle klostrene, dessuten hvor stor likhet det var i eiendomsstørrelse mellom manns- og kvinneklostrene.. Det er også vist at ordensfordelingen var meget forskjellig for kvinne- og mannsklostre. Kvinneklostrene var overveiende benediktinerklostre, unntatt i Sverige hvor de er klassifisert som cistercienserklostre. Mannsklostrene hadde overvekt av de pastorale ordener augustinere og premonstratensere.

2 Kapitel 2 Oversikt over Nordens tidlige nonneklostre

2.1 Innledning

Kapitlet skal gi en oversikt over hvor klostrene i perioden var, hvor mange de var, kjente omstendigheter rundt anleggelsen av de forskjellige klostre, særlig når, av hvem og av hvilken klosterorden. Klostrene var en del av kirkens organisasjon, så oversikten over klostrene er gruppert innen bispedømmene. Det gis derfor først en oversikt over tidens bispedømmer i Norden, deretter en kortfattet oversikt over de relevante klosterordenene, før erkestiftenes kvinneklostre presenteres. Jeg har laget tabellariske oversikter og lister over klostrene i hvert erkebispedømme. De skal være utgangspunkt for enkel kvantitativ analyse med henblikk på sammenlikning mellom kvinneklostrene og mannsklostrene i Norden.

I løpet av høymiddelalderen ble det opprettet klostre i Norden fra Slesvig i sør til Nidaros i nord, fra Gotland i øst til Grønland i vest. I denne tiden representerte klostrene kvinners muligheter til et liv i religionens tjeneste.

Kvinneklostre ble etablert i alle Nordens tre erkebispedømmer. De første klostre var benediktinerklostre. Deretter, fra 1140-årene, etablerte cistercienserne seg i Scandinavia. De aller fleste nonneklostre i Norden hørte til en av disse to ordener.⁵⁶

Opprettelsen av klostre i Norden skjedde samtidig med kirkens vekst og innflytelse i området og samtidig med en urolig periode med skarpe sammenstøt mellom pavemakt og kongemakt i Europa. I Nord- og Vest-Europa var det en stadig materiell fremgang. Folketallet vokste sterkt fra 1000-tallet. Anslagsvis var befolkningen i Norge økt til ca. 500 000, i Danmark til ca. 1.000 000 og i Sverige ca. 700 000 på 1300-tallet. På Island levde anslagsvis 50.000 og på Grønland, Færøyene, Shetland og Orknøyene sannsynligvis ikke flere enn 20- 30.000 til sammen.⁵⁷ I tidsrommet undersøkelsen min omfatter, 1100- og 1200-tallet, da de fleste klostre i Norden ble grunnlagt, foregikk også en rivende utvikling i samfunnet med bydannelse. De

---

⁵⁶ De nyopprettede ordener på 1200-tallet, fransiskanerne og dominikanerne, er ikke med i undersøkelsen (se avgrensningen av oppgaven i kapitel 1)

⁵⁷ Jón Viðar Sigurðsson, «Chapter 3: The Norse Community», *The Norwegian Domination and the Norse World*, ed. Steinar Imsen, Trondheim: Tapir, 2010, s68

første byer var sentre for lokal og oversjøisk handelsvirksomhet, håndverksvirksomhet i større skala og administrasjonsvirksomhet for kongemakten og den allmenne kirke som bispesetet representerte.⁵⁸ Alt omkring år 860 fikk Ansgar, misjonspresten, bygget kirke (av trevirke) i Ribe og også i Slesvig.⁵⁹ Begge disse stedene var på den tiden sentra for handel og begynnende bydannelse. Ribe ble bispesete alt i 948.⁶⁰

Biskopen var en nøkkelperson i opprettelsen av klostrene. Han hadde kontakter i kirkens og klostrenes nettverk og var et bindeledd mellom klosteret og verden utenfor. Han var lederen i bispedømmet.

Etablering av kloster trengte også verdslig støtte fra tidens mektige, for eksempel med donasjoner. Ofte var tidens mektige nettopp de ledende biskoper av landets rikeste slekter. Ved å bidra til grunnleggelse av et kloster ble donatorens maktstilling synliggjort. Den rollen og status som sekulære klostergrunnleggere og donatorer spilte i samtiden, kan sees også i kirke- og kloster-bygningene. Den sekulære donator bedret sin stilling vis a vis kirken, som igjen var en verdifull støttespiller med stadig økende makt og prestisje i tiden.

2.2 Bispedømmene i Norden

Oppbygningen av kirkens administrasjonsstruktur i Norden var blitt betydelig ved 1200-tallets slutt. Danmarks naboer i vest og sør-vest var kristnet etter karolingernes tidlige kristning av frisere og saksere. Grensen for kristningen gikk da ved Elben. I Danmark ble de første kirkebygg etablert av Ansgar, «Nordens apostel», i Ribe og i Slesvig.⁶¹ I Ribe ble det bispesete allerede i 948.⁶² Påvirkningen fortsatte under ledelse av erkebispen av Hamburg-Bremen. Den kirkelige påvirkning fra England på danske forhold var svakere, tross Svein

---

⁵⁸ Helle, Knut, «Tidlig byutvikling i Vestnorge», i *Våre første byer, Onsdagskvelder i Bryggen, museum VII*, Bergen: Bryggen Museum, 1992

⁵⁹ Lorange, Erik, *Historiske byer*, Oslo: Universitetsforlaget, 1991, 244.

⁶⁰ Lorange, 1991, 244.

⁶¹ *Fra Roskildekrøniken*, oversatt og kommentert av Michael H. Gelting, Høbjerg: Wormianum, 2. udgave, 2002
Åpningssiden:

År 826 efter Herrens kødvordelse blev Harald, Danernes konge, døbt i Mainz af ærkebiskop Otgar, og kejser Ludveg stod fadder i sit sjette regjeringsår. Med ham blev hans broder Erik og kongens hustru sammen med en stor mængde Daner oplyst og knyttet til den kristne tro.

Da de nu dro hjem til deres rige, og det ikke var let at finde nogen lærd mand, som ville følge med dem, tilbød den hellige Ansgar sig frivillig med sin fælle Autbert. De oppholdt sig i fire år hos kongen og omvendte mange til troen.

⁶² Lorange, 1991, 244.

Tveskjeggs og Knut den stores herredømme i England og Danmark i første halvdel av 1000-tallet.

På 1060-tallet ble det i Danmark dannet varige grenser for bispedømmene etter avtale mellom kongen Svend Estridsson og erkebisp Adalbert i Hamburg-Bremen.⁶³ Dette til forskjell fra den senere etablering av faste bispedømmer i Norge og den enda senere i Sverige.

Oppbyggingen av et kirkelig administrasjonsapparat i Norden kom først i det danske området. Fra 1102- 1104 ble Lund erkebispesete opprettet som kirkens senter i Norden. Fra dette ble Nidaros erkebispesete utskilt og etablert i 1152/1153 og Uppsala erkebispesete i 1164. Disse nye kirkeprovinsene ble av omverdenen oppfattet som riker, og i pavens privilegie-brev ved opprettelsen av Uppsala erkebispesete, fikk kongen Karl Sverkersson tittelen «svears og götars konung».⁶⁴

Som Nordens erkebispesete hadde erkebisen i Lund hatt en betydelig politisk maktposisjon. Denne ble redusert ved delingen av embetet. Som en slags kompensasjon for tap av myndigheten over Norge, fikk den danske erkebiskop primatet over den svenske kirke, Uppsala erkebispedømme.⁶⁵ Senere ble særlig Nidaros erkebispesete, men også Uppsala erkebispesete sentre som vokste i betydning og var med på å befeste de nasjonale landegrenser.⁶⁶

Hver biskop fikk betydelig makt. Etter kanonisk rett hadde han omfattende oppgaver innen sitt bispedømme: *Potestas ordinis*, forvaltning av sakramentene og andre hellige handlinger, *Potestas iurisdictionis*, som innebar myndighet over kirken, geistligheten og kirkegodset i sitt område og *Potestas magisterii*, som var læremyndighet, ansvar for forkynnelse og undervisning både av legfolk og geistlige.⁶⁷

Med delegeringen av makt til prestene i bispedømmet og til lekmenn, ble biskopens stab etter hvert stor. Innføringen av tienden og bøte-inntekter for overtredelser ga bispen betydelige inntekter. Provinsens bisper hadde erkebisen som overordnet. Erkebisen var direkte

---

⁶³ Se kartskisse. Fig 1, på basis av Johannes Steenstrups kart over danske bispedømmer inntil 1250

⁶⁴ Thomas Lindkvist, «Kyrkan som samhällsomvandlare och samhällsorganisatör», *Den nordiske renessansen i høymiddelalderen*, Historisk institutt Universitetet i Oslo, 2000, 32

⁶⁵ Niels Skyum-Nielsen, «Primas», KLNMBd. 13, 436-439

⁶⁶ Sigurðsson, Jón Viðar, *Det norrøne samfunnet*, Oslo: Pax forlag, 2008, s 148

⁶⁷ Nedkvitne. Arnved og Per G. Norseng, *Oslo bys historie, Bd 1- Byen under Eikaberg*, Oslo: J.W. Cappelens forlag A.S, 1991, 63

underlagt paven. For perifere kirkeprovinser var naturlig nok erkebispens handlingsrom i forhold til paven større enn i mer sentralt beliggende strøk av Europa.

Erkebispedømmet Lund

Det inneholdt bispedømmene på Jylland, Slesvig, Fyn, Sjælland og Skåne.

På Jylland var stiftene *Vendsyssel* – senere *Børglum*- og *Viborg*, *Århus*, *Ribe* og *Slesvig* stift. Øst for Lillebælt var *Odense* stift på Fyn. På Sjælland var *Roskilde stift*, og i Skåne var *Lund* stift som også hadde fått erkebispesetet fra 1102.

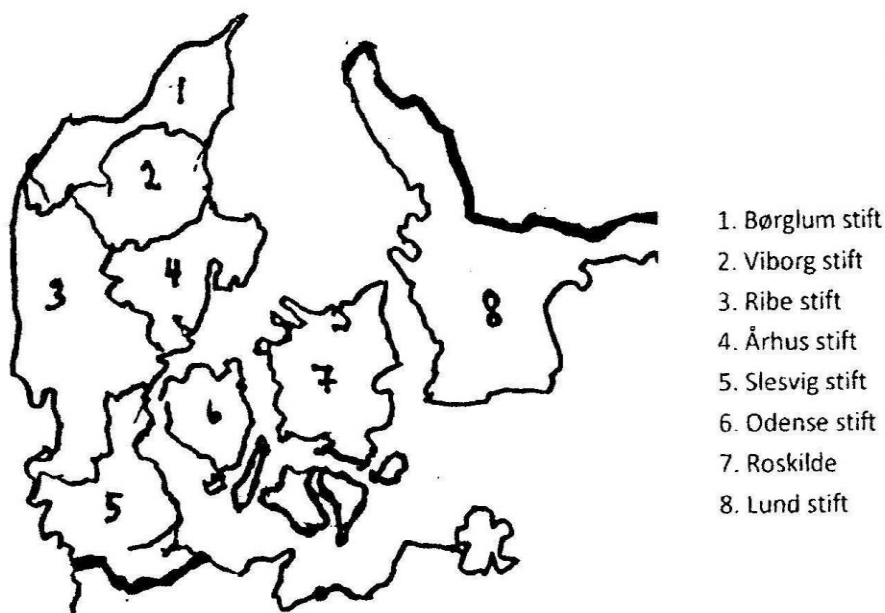

Fig 1 Kartskisse over de danske bispedømmer inntil år 1250.

Kilde Johannes Steenstrup: Kort over Danmark i kirkelig henseende inntil o. 1250 ⁶⁸

Erkebispedømmet Nidaros

ble opprettet i 1152/3 og omfattet Norge, Island, Grønland, Færøyene, Orknøyene og Man.

Nidaros med Hellig-Olavs skrin var blitt et viktig pilegrimsmål fra få år etter fallet på Stiklestad. Det øket stedets betydning, ga økonomiske vekst og var slik én grunn til at erkebispesetet ble lagt dit. Ved etableringen av erkebispesetet i Nidaros fikk de norske bispene erkebispens som sin nærmeste overordnede, og kongen fikk mindre å si over disse. I

⁶⁸ Steenstrup, Johannes, «Kort over Danmark i kirkelig henseende inntil o. 1250» i Erik Arup, *Danmarks historie*, København: Gyldendal, 1961 (opprett fra originalutgaven i 1926)

Norge var bispedømmene Nidaros, Bergen og Oslo blitt etablert rundt 1070, og fra slutten av århundret hadde de fått faste seter i disse landets største byer. Stavanger stift ble utskilt fra Bergen bispedømme omkring 1125 og Hamar fra Oslo i forbindelse med opprettelsen av erkebispetet i Nidaros.

På Island var bispedømmene Skálholt opprettet fra 1056 og Hólar fra 1106.⁶⁹ På Grønland er Gardar bispedømme anslått etablert i perioden 1112-1124. I brev fra kong Sigurd Jorsalfare til Asser, erkebiskop av Lund, foreslo han at det ble opprettet en bispestol på Grønland, slik grønlenderne selv ønsket det og anbefalte brevbæreren, klerken Arnald, til å bekle stillingen.⁷⁰ Færøyene fikk bispesete trolig like før 1100, Orknøyene hadde bispedømme fra midten av 1000-tallet.⁷¹

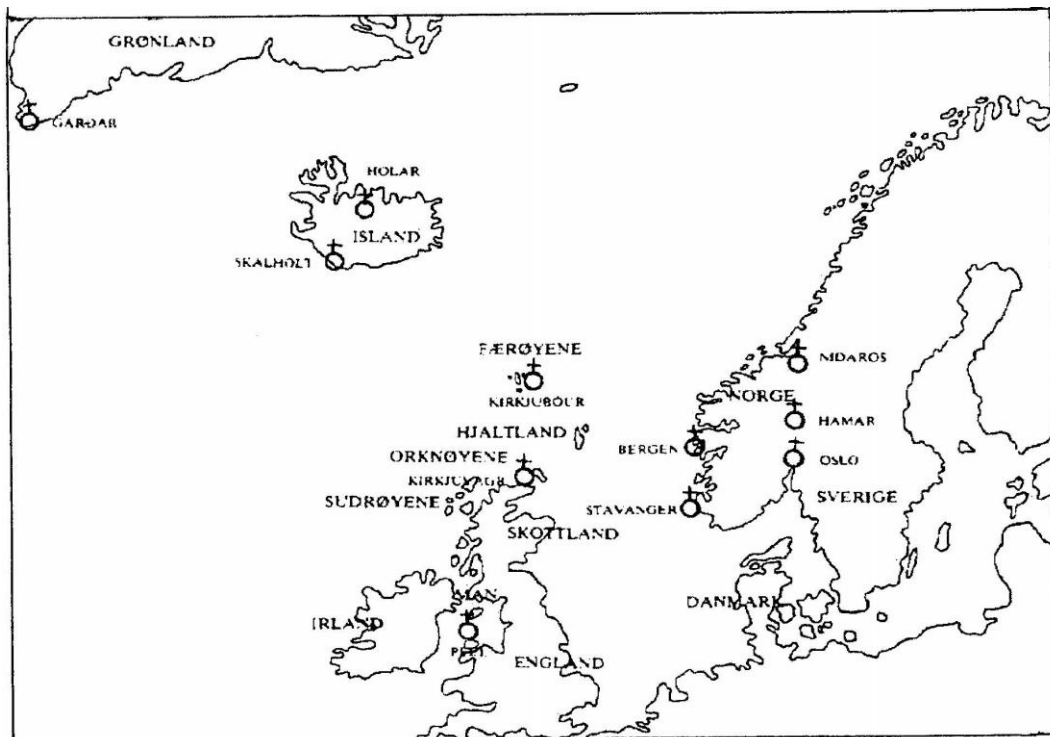

Fig. 2 Kartskisse over Nidaros erkebispedømme med tilhørende biskopseter: 1 Nidaros, 2 Bergen, 3 Stavanger, 4 Oslo, 5 Hamar, 6 Gardar, 7 Skálholt, 8 Holar, 9 Orknøyene, 10 Man

Kilde: *Grunntrekk i Norsk Historie*, s 63

⁶⁹ Jón Viðar Sigurðsson, *Kristninga i Norden 750-1200*, Det norske samlaget: Oslo, (2003), 3.opplag 2012, s64

⁷⁰ RN, bind 1, nummer 67 (datering fra senest 1124) De islandske annaler I, III, IV VIII og X, foruten Flb III s 512 oppgir dette årstallet for Arnalds vigsel til Grønland

⁷¹ Jón Viðar Sigurðsson, *Det norrøne samfunnet*, Oslo: Pax forlag AS, 2008, 15

Erkebispedømmet Uppsala

ble opprettet som det siste i Norden i 1164. I Sverige ble kristendommen senere etablert. De store offerfeiringene i Birka ble feiret inntil slutten av 1080-tallet. Da ble de stoppet av den kristne kongen Inge den eldre. Skara var det første bispesete i Sverige, opprettet på begynnelsen av 1000-tallet med støtte av Olof Skötkonung som regnes for den første kristne svenske kongen.⁷² Turgot ble den første bispen og var biskop over hele landet. Men kristendommen møtte sterk motstand i Sverige. I løpet av 1100-tallet og 1200-tallet ble strukturen i kirkens organisasjon i Sverige fastlagt.

Stiftsinndeling tok utgangspunkt i allerede etablerte landskapsgrenser og lovområder.⁷³

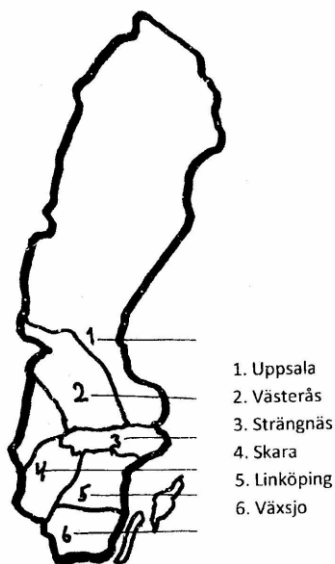

Fig 3 Kartskisse over bispedømmene i Uppsala erkebispedømme ⁷⁴

Uppsala stift omfattet Uppland, Norrland og Jämtland (som var norsk skattland), *Västerås stift* omfattet Västmanland og Dalarna, *Strängnäs stift* Södermanland og Närke. *Skara stift* omfattet Västergötland og Värmland, *Linköpings stift* omfattet Östergötland, storparten av Småland og Öland og Gotland. *Växjö stift* omtales første gang på 1170-tallet (skilt ut fra Linköping stift). Primas for Uppsala erkebispesete var i middelalderen erkebispen i Lund.

⁷² Lindkvist, Thomas og Kurt Ågren, *Sveriges medeltid*, 1995, 62

⁷³ Lindkvist, Thomas og Kurt Ågren, *Sveriges medeltid*, 1995 s 64

⁷⁴ Philip Lane, *Kingship and State Formation in Sweden 1130-1290*, BRILL. Leiden, Boston, 2007, Kart s 609: «The Dioceses of Sweden»

2.3 De første klosterordenene i Norden

På 1100-tallet og 1200-tallet var de fire klosterordenene benediktinerne, augustinere, cisterciensere og premonstratensere dominerende. Benediktinerklostrene, de klostrene som baserte seg på Benedikts regel (fra omkring år 600) var i flertall, både i Norden og i Vest-Europa forøvrig. Benediktinerordenen omfatter i sin videste mening alle klostre og kongregasjoner som følger den hellige Benedikts Regel. I mer spesifisert betydning unntas de grener som utviklet seg til selvstendige ordener som for eksempel cistercienserne.⁷⁵ Benedikts mål var å arbeide for kristen fullkommenhet. Liturgisk gudstjeneste var det viktigste redskap til dette, men også arbeid, både praktisk og åndelig, «Ora et labora». Regelen fastsetter nøye vekslingen mellom timene for gudstjeneste og timer for arbeid og for hvile. Opprinnelig var klostrene uavhengige av hverandre og knyttet til den lokale biskopens jurisdiksjon. Fra karolingisk tid begynte mange steder et forfall i kloster-rutinene med mindre vekt på å følge Benedikts regel. En reformbevegelse startet så fra klosteret i Cluny på 900-tallet og spredte seg med datterklostre som forpliktet seg til Clunys regler. Liturgien fikk større plass enn før og kroppsarbeidet ble i større grad overtatt av legbrødre. Så, fra 1000-tallet vokste det frem nye reformbevegelser som ble til selvstendige ordener. I Norden ble de viktigste nye augustinere og cisterciensere.

Fra før år 1000 ble det dannet augustinerkommuniteter. Ordenen *Augustinerkorherrene*, med de regulære (regelbundne) kanniker, oppsto ved at presteskapet ved en rekke større kirker fulgte eksempelet fra Lateran-kirken i Roma og tok *Augustinerregelen* som rettesnor for sitt fellesliv.⁷⁶ Inspirert av eksempelet fra kirkefaren Augustin av Hippo (354-430) dannet augustinere kommuniter som var mer utadvendte, pastorale, i motsetning til det vanlige klosterideal, hvor hovedvekten var virksomheten innenfor klosterets murer, i *claustrum*. Augustinere var presteviet. Kirken tillot ikke kvinnelige prester, men det var allikevel noen få kvinneklostre med *Augustiner-korfruer*. I Norden var augustinerordenen viktig i Danmark, Norge, på Island og Grønland. Augustinerbevegelsen virket allerede fra begynnelsen av 1100-tallet i domkapitler i Dalby i Skåne, i Viborg og Vestervig. De to nonneklostre i Danmark av augustinerordenen var sannsynligvis grunnlagt fra Viborg. Premonstratenser-ordenen ble grunnlagt av den hellige Hugo av Xanten i Prémontré i 1120. Ordenen besto av presteviede munk og lå nær augustinere i innstilling og praksis.

---

⁷⁵ Jarl Gallén, «Benediktinordenen», KLNLM, Bd1, 451.

⁷⁶ Jarl Gallén, «Augustinerkorherrar», HLNLM, BD 1, 280-283.

Cistercienserne var reformerte benediktinerne. De var motstandere av benediktinernes vekt på prakt i lovprisningen av Gud. De vektla et enkelt, nøysomt liv med praktisk arbeid vekk fra verdens ytre påvirkninger, ryddet nytt jordbruksland og var også aktive i andre ytre sysler utenfor klosteret. Etter den første heroiske tiden, tok cistercienserne i bruk legbrødre, *converser*, for praktisk manuelt arbeid. Cistercienserne dyrket Maria, Jesu mor, og understreket hennes jomfruelighet, hun var representant for det gode i kvinnekjønnen og utvirket bot på Evas rolle ved syndefallet. Cistercienserne fikk stor tilslutning fra midtre tredel av 1100-tallet og utover i århundret. De fulgte også *Benedikts regel* og i tillegg sitt eget *Carta caritatis*. Gradvis oppnådde de pavelige privilegier som gjorde dem uavhengig av den stedlige biskopens myndighet, de oppnådde status som *exempte*, refererte bare til paven og sine egne autoritative organer som møttes årlig.⁷⁷ Cisterciensernes øverste myndighet, *Generalkapitelet*, den årlige sammenkomst av abbedene, regnes for å ha vært sterkt innstilt på å unngå tilslutning av kvinneklostre til ordenen. Denne oppfatningen kan bygge på en misoppfatning av historiske kilder.⁷⁸ Berman revurderer oppfatningen av cisterciensernes kvinnefiendtlighet på basis av tolkningen av tidligere kilder. Hun viser, med belegg i kilder, at cistercienserkløstre for kvinner kom like tidlig som for menn. Hun minner om at først fra midten av 1100-tallet fikk den årlige samlingen av abbeder, Generalkapitelet, en struktur med sentraliseringseffekt. Likeledes at cisterciensernes heroiserende beretninger *Exordium Parvum* og *Exordium Magnum*, som av mange har vært oppfattet som sannhetsvitner, utelot kvinneklostrene.⁷⁹ Det var mannlige skrivere som formet fortellingene, og kvinneklostre var ikke viktige for disse skrIVERne.⁸⁰

Nonneklostrene *Jully* og *Tart* i Frankrike tidlige på 1100-tallet og *Las Huelgas* i Castilla fra annen halvdel av 1100-tallet er kjente, vellykkede eksempler på kvinnelig engasjement for tilslutning til ordenen.⁸¹ Las Huelgas tredje abbedisse (fra 1207-30), Dona Sanchi Garcia, tok de samme oppgaver som abbeder ved å høre skriftemål, innvie noviser, etc. Pave Innocens III reagerte negativt, pekte på det uverdige i at en kvinne gjorde dette, men uten særlig effekt. Las Huelgas var under beskyttelse av kongehuset i Castilla og mange av abbedissene var fra

---

⁷⁷ Lilly Gjerløw, «Cistercienserordenen», KLNLM, Bd2, 565-571

⁷⁸ Constance H. Berman, «Were there any Cistercian Nuns in the twelfth Century?», Church history Vol. 68, No4 (Des 1999), 824-864

⁷⁹ *Exordium Magnum* var den tredje og største redaksjonen av *Exordium Cistercii*, (Janet Burton and Julie Kerr, *The Cistercians in the Middle Ages*, Woodbridge: Boydell Press, 2011), 29-32.

⁸⁰ Janet Burton and Julie Kerr, *The Cistercians in the Middle Ages*, Woodbridge, Suffolk: The Boydell Press, 2011 52.

⁸¹ Sally Thompson, «The problem of the Cistercian nuns in the twelfth and early thirteenth centuries», I *Medieval women*, ed. Baker, London: University of London, 1978, 229-230.

kongefamilien.⁸²

En annen form for kommuniteter som avvek fra disse, var tiggerordenene, fransiskanerne og dominikanerne. De praktiserte ikke stedstilhørighet, *claustrum*. De var sterkt utadvendte med prekenaktivitet og ernærte seg ved tigging. De ble godkjent av paven i 1209 og 1216 og spredte seg raskt i Vest-Europa. De fikk betydning også i Norden, men vesentlig etter 1250. De er ikke med i min undersøkelse.

2.4 De første klostrene i Norden

I takt med ekspansjonen av kirkens administrasjon i Norden kom opprettelse av klostre. De var en del av kirkens organisasjon. De første klostrene, som kan ses som en del av kristningsprosessen, er det rimelig ble lagt nær bispesetene og nær tettsteder.

De første klosteretableringene fikk ledere, abbeder og abbedisser, og også munk og nonner fra klostre lenger sør eller vest i Europa, fra England særlig til Norge og Danmark. Men også til Sverige sendtes de. Fra siste halvdel av 1000-tallet kjenner vi blant andre til Alle-Helgens klosteret i Lund (for benediktinermunk), som sannsynlig ble dannet allerede i 1060-årene av munk fra tysk område ved medvirkning av biskop Rikwal fra Paderborn (død 1089) som var Assers forgjenger.⁸³ I Odense ble St. Alban-klosteret dannet av munk som kong Erik Ejegod tilkalte fra England. De var instrumentale i helligforklarelse av kong Knut på slutten av 1000-tallet.⁸⁴ På Selja i Vest-Norge kom det likeledes tidlig et St. Alban-kloster.⁸⁵ St. Michaels kloster i Slesvig, som var et dobbeltkloster, dvs. både for munk og nonner, fra midten av 1000-tallet, ble oppløst i 1191 og nonnene flyttet til St. Johannes kirke og munkene til Guldholt.⁸⁶

I svensk område, som senere ble til Uppsala erkebispedømme, er det holdepunkter for at det i Vreta fantes et kvinnekloster allerede på begynnelsen av 1100-tallet.⁸⁷

---

⁸² Sally Thompson, «The problem of the Cistercian nuns in the twelfth and early thirteenth centuries» I *Medieval women*, ed. Baker, London: university of London, 1978, 237-238.

⁸³ Nyberg, Tore, «De benediktinske klostergrunnleggelsene i Norden» i *Tidlige klostre i Norden*, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2006, 17.

⁸⁴ Ingesman, Per, «Kirken i samfunnet» i *Middelalderens Danmark*, København: Gads forlag, 1999, 104.

⁸⁵ Gunnes, Erik, «Ordener og klostre i norsk samfunnsliv, Collegium mediale, 1995/2, 135.

⁸⁶ Smith, Gina Gertrud, «De danske nonneklostre indtil ca. 1250» i *Kirkehistoriske samlinger, 1973*, København: Selskabet for Danmarks kirkehistorie, 16-17.

⁸⁷ Lindkvist, Thomas og Maria Sjöberg, *Det svenska samhället 800 – 1720*, Lund: Studentlitteratur, 2003, 95.

Kvinneklostre ble etablert i alle tre erkebispedømmer. Grunnleggelsen av et kloster med donasjonen, utstedelse av frihetsbrev, bygging av kloster, sammensetning av det nye klostresamfunn, innvielse av abbed og kirkens innvielse, kunne ta tid før klosteret var klart.⁸⁸ Benediktinerklosteret viet St. Alban på Selja og munke-kommuniteten i Odense er det rimelig at kom fra den store gruppen av klostre i East Anglia og tilgrensende områder. Her var det havnebyer med hyppig kontakt med Norden.⁸⁹ Og nonneklosteret på Gimsøy fikk kanskje de første nonnene fra Nunnaminster i Winchester eller Malling Abbey som begge lå nær sydkysten av England der Kong Sigurd Jorsalfare med sine 60 skip og store følge overvintret i England på veien sørover.⁹⁰ Med i det følget var sannsynligvis lendmannen på Bratsberg, Dag Eilivsson, som ifølge tradisjonen grunnla Gimsøy nonnekloster.⁹¹ Augustiner-korherrer virket også fra begynnelsen av 1100-tallet i domkapitlene i Viborg og Vestervig.⁹² De to nonneklostre i Danmark av augustinerordenen var sannsynligvis grunnlagt fra Viborg.⁹³ I Trøndelag regnes Rein nonnekloster også som muligvis å være av augustinerordenen.⁹⁴ Premonstratenser-ordenen hadde Nordens eneste nonnekloster i Vrejlev.⁹⁵

Cistercienserne kom til Norden fra Frankrike fra 1143-44 dels fra Cîteaux, dels fra Clairvaux.⁹⁶ De tre danske nonneklostre for cisterciensere, i Slangerup, i Roskilde og på Rügen var knyttet til Clairvaux.⁹⁷ Klosteret på Rügen hadde Vor Frue kloster i Roskilde som moderkloster. I Sverige ble *Vreta*, opprinnelig et benediktinerkloster, det første nonneklosteret for cisterciensere.⁹⁸ Alle de svenske nonneklostrene i undersøkelsen regnes fra 1200-tallets første del å tilhøre cistercienser-ordenen.⁹⁹ I Norge kom cisterciensermunker fra de engelske klostrene Fountains Abbey og Kirkstead til Lyse kloster og til klosteret på

---

⁸⁸ France, «Cistercienserne i Norden inntil 1200» i *Tidlige klostre i Norden før 1200: et symposium*, red Bisgaard og Nyberg, Odense: Syddansk Universitet Center for Middelalderstudier, 2002, 51.

⁸⁹ Gunnes, Erik, «Ordener og klostre i norsk samfunnsliv», *Collegium medievale* 1995/2, 132.

⁹⁰ Johnsen, Arne Odd, «Sigurd Jorsalfars opphold i England (1108-1109)», Oslo: Avhandlinger Det norske vitenskapsakademi, 1984.

⁹¹ Bergan, Halvor, *Gimsøy kloster og virksomheten der i 430 år (1110-1540)*, Porsgrunn: Norgesforlaget, 2002, 65-66.

⁹² Gallén, Jarl, «Augustinerkorherrar», *KLNM*, BD 1, 280-283.

⁹³ Gallén, Jarl, «Augustinerkorherrar», *KLNM*, BD 1, 280-283.

⁹⁴ Lange, Christian C.A., *De norske Klostres Historie i Middelalderen*, 1847 og 1856 (revidert utgave), Kristiania: Chr. Tønsbergs forlag, 248.

⁹⁵ Jørgen Nybo Rasmussen, «Præmonstratenser-ordenen», *KLNM*, BD 13, 550-553.

⁹⁶ France, 2002, 48.

⁹⁷ France, 2002, 49.

⁹⁸ Christian Lovén, «Vreta år 1162- Donorslängden och årboken», i *Fokus Vreta kloster: 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*, red. Tagesson, Gøran et al, Stockholm: Statens historiska museum, 2010, 199-218.

⁹⁹ Brian Patric McGuire, «Vretas nonner i et europæisk perspektiv», i *Fokus Vreta kloster: 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*, red Tagesson, Gøran et al, Stockholm: Statens historiska museum, 2010, 253.

Hovedøya.¹⁰⁰ *Nonneseter i Bergen* ble kanskje omgjort fra benediktiner- til cistercienserkloster på midten av 1100-tallet.¹⁰¹ Klosterbygningene fikk ikke nødvendigvis sin endelige form før etter lang tid. Det har blant annet arkeologiske utgravninger av Ring kloster på Jylland vist.¹⁰² Også arbeidet om Alvastra kloster illustrerer dette.¹⁰³ Et klostres stiftelsestidspunkt regnes fra det tidspunkt da det ble innviet og nonnene eller munkene startet sin funksjon selv om bygningene langt fra var ferdige.¹⁰⁴

For å få en oversikt over Nordens nonneklostre har jeg tegnet kartskisser og laget tabeller over nonneklostrene i de tre erkebispedømmene.

Kvinneklostrene I Lund erkebispedømme

I Lunds erkebispestift var det i perioden i alt 22 kvinneklostre. Det var nonneklostre i alle bispedømmene i erkebispestiftet. Den geografiske fordelingen av de 22 kvinneklostre innen erkestiftet Lund viser en overvekt av kvinneklostre på Jylland. I stiftene på Jylland var i Børglum stift tre kvinneklostre, i Viborg stift var det fem, i Århus stift var det tre, i Ribe stift var det fire og i Slesvig stift var det ett kloster for kvinner. I Skåne, Halland og Blekinge (Lund stift) var tre kvinneklostre, og på Sjælland (Roskilde stift) var tre klostre for kvinner og på Fyn ett nonnekloster i Odense.

Den geografiske fordelingen av disse ses av kartskissen i Fig 4.

---

¹⁰⁰ Gunnes, Erik, «Ordener og klostre i norsk samfunnsliv», *Collegium mediaevale* 1995/2, 135-6.

¹⁰¹ Lidén, Hans-Emil, «Nonneseter kloster i Bergen» i *FNFB Årbok*, 1969 og Ommundsen, Åslaug, «Nonneseter i Bergen – eit benediktinarkloster», (*Norsk Historisk Tidsskrift* 89, no. 4, 2010, 547–571.

¹⁰² Ingvordsen, Jens, ««bedre enn tilforn» Ring Klosters middelalderlige bygningshistorie». *Hikuin* 23, Højbjerg: Hikuin, 1996.

¹⁰³ Regner, Elisabet, «Network, Contacts, and Change in Alvastra Abbey, c. 1185-1350», I *Monastic Culture The Long Thirteenth Century*, Ed. Lars Bisgaard et al., Odense: University Press of Southern Denmark, 2014.

¹⁰⁴ France, 2002, 51

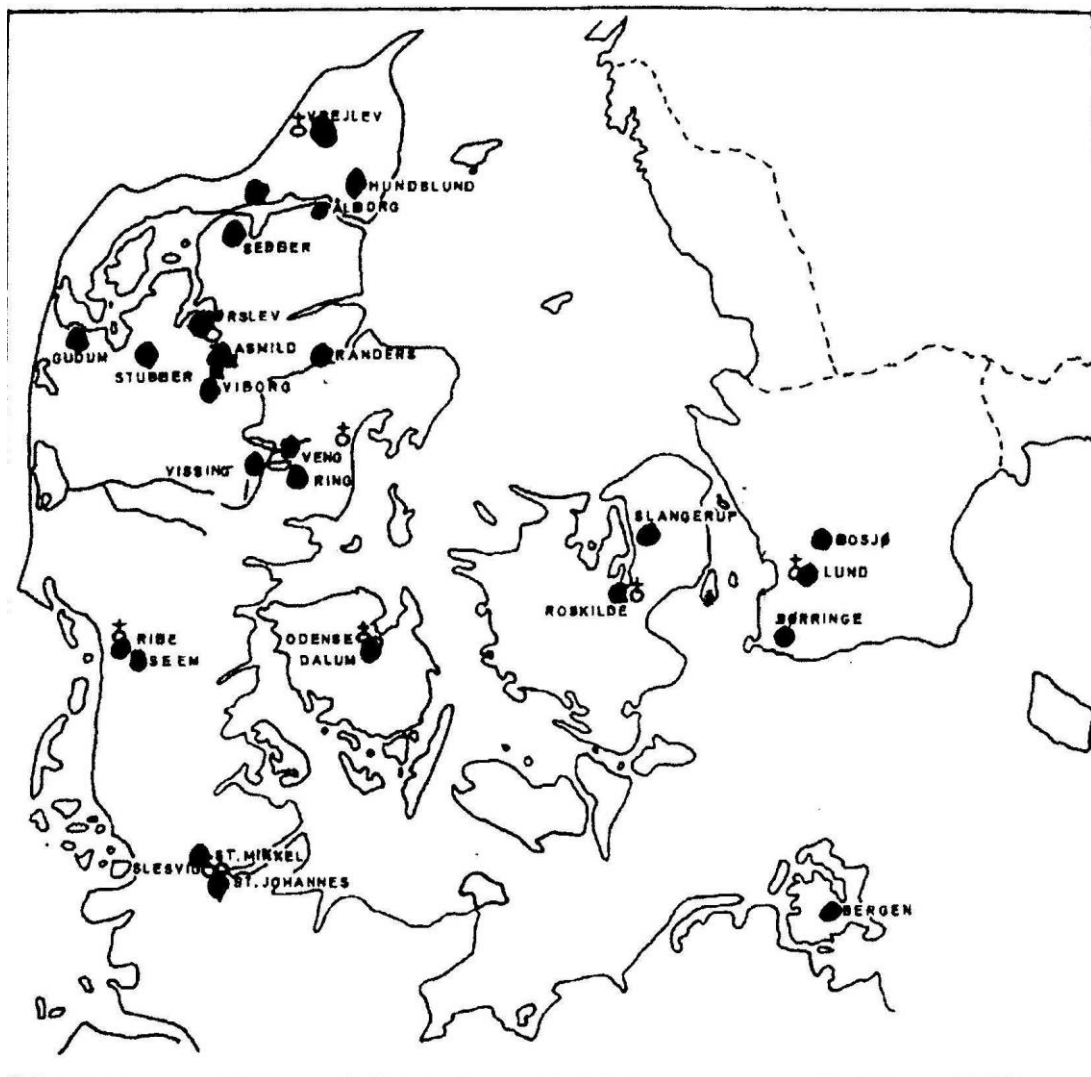

Fig 4 Danske nonneklostre på 1100- og 1200-tallet etter Gina G. Smith 105

Jeg har utarbeidet en tabellarisk oversikt over Danmarks kvinneklostre i perioden på basis hovedsakelig av Gina G. Smiths arbeid.¹⁰⁶ H. N. Garners *Atlas over danske klostre* har også vært til hjelp.¹⁰⁷ Likeledes har *Gyldendals bog om danske klostre* vært til nytte og glede.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Smith, 1973.

¹⁰⁶ Smith 1973, 5-19.

¹⁰⁷ Garner H.N., *Atlas over danske klostre*, København: Busch forlag, 1968.

¹⁰⁸ Anker Jørgensen og Bente Thomsen, *Gyldendals bog om danske klostre*, 2004.

Bispedømme	Nonneklostre	Antatt opprettet	Orden
Lund	<i>St. Peder og Maria i Lund</i> <i>St. Nikolaj og Maria på Bosø</i> <i>Vor Frue i Børringe</i>	Før 1166 før 1181 før 1233	B B B
Roskilde	<i>Vor Frue i Roskilde</i> <i>St. Nikolaj og Vor Frue i Slangerup</i> <i>Vor Frue kloster på Rügen</i>	Før 1177 før 1200 1193	C C C
Odense	<i>Nonnebakken viet til Vor Frue</i> <i>flyttet til Dalum før år 1200</i>	Før 1180 etter 1193	B B
Børglum	<i>Ø, Vor Frue kloster</i> <i>St. Nikolaj kloster i Vrejlev</i> <i>Maria og Clemens i Hundslund</i>	Før 1177 1216-1254 før 1268	B P B
Viborg	<i>Ålborg, Vor Frue kloster</i> <i>Sebber, St. Laurentius kloster</i> <i>Ørlev, St Nikolai kloster</i> <i>Viborg, Bodulf og Maria kloster</i> <i>Asmild, Margrete og Maria kloster</i>	Før 1252 før 1268 før 1275 før 1233 før 1166	B B B A A
Århus	<i>Randers, St. Peter og Maria</i> <i>Ring kloster</i> <i>Vissing kloster</i>	før 1166 ¹⁰⁹ før 1203 ¹¹⁰ før 1249	B B B
Ribe	<i>St. Nicolaj i Ribe</i> <i>Gudum kloster, Vor Frue</i> <i>Stubber kloster</i>	Før ca.1170 før 1268 ca. 1150	B B B
Slesvig	<i>Maria og Johannes på Holmen</i>	1192 - 1250	B

Tabell 1 Nonneklostre i Lund erkestifts bispedømmer

A=Augustiner-k, B=Benediktinerklostre, C= Cistercienserklostre, P= Premonstratenserklostre

Kommentar til tabellen: I rubrikken *Antatt årstall* for når klosteret ble anlagt, har jeg fulgt Gina Smiths bruk av «terminus ante quem». Det vil si at det angitte årstall er det seneste tidspunkt man kan regne med anleggelsen, men utelukker ikke at det kan være langt eldre. Ring kloster som i Smiths arbeid er oppført som tilhørende ukjent orden, er senere bestemt som benediktinerkloster. Når det gjelder Ring kloster, har senere arkeologiske arbeider

¹⁰⁹ Weeke, 1884-89, 242.

¹¹⁰ Jens Ingvordsen, «bedre enn det var tilforn» Ring Klosters middelalderlige bygningshistorie», Højbjerg: Hikuin 23, 1996, 29.

klassifisert dette som sannsynlig fra 1150-1160-årene, men i alle fall fra før år 1203, da det første skriftlige dokument foreligger.¹¹¹

Avstanden mellom klosteret og tettbebyggelser

At anleggelse av kloster kunne bidra til bydannelse er lettest å forestille seg når det gjelder benediktiner- og augustiner-klostre, som hadde biskopen som nærmeste overordnede. For cistercienserklostrene som etter hvert ble exempte, og hvor idealet fra deres første tid var et liv i ensomhet, bønn og arbeid, var jo ikke tettbebyggelse noe positivt naboskap.

De aller fleste danske kvinne-klostrene, 16 av 22, tilhørte benediktinerordenen og to tilhørte augustinerordenen. For disse var biskopen den nærmeste overordnede. De andre, de tre cistercienserklostrene for kvinner, og det ene premonstratenserklosteret for kvinner, var av ordensreglene forpliktet til å støtte seg til abbeden av tilsvarende ordens munkekloster, slik at biskopen hadde mindre innflytelse der. Benediktinernonnene var mer uavhengig av mannsklostrene av samme orden. Smith påpeker at nonneklostrene som ikke hørte til benediktinerordenen var lagt i forbindelse med byer hvor dom-kapitelet tilhørte denne orden, eller i et bispedømme hvor interessen for ordenen var sterk da klosteret ble grunnlagt.¹¹²

De eldste byene i Danmark som Ribe og Slesvig i sør, Århus og Viborg i nord på Jylland, var alle anlagt før 1000-tallet.¹¹³ I Skåne var Lund viktig, og på Sjælland vokste det opp en by rundt Roskilde domkirke og kloster.

Eksempler på nonneklostre som lå nær bispesetene eller i tettsteder, er klostrene *St. Peder og Maria kloster* i Lund, *Vor Frue kloster* i Roskilde, *Nonnebakken* i Odense, *Vor Frue kloster* i Ålborg, i Viborg, *Bodulf og Maria kloster*, i Randers, *St. Peter og Maria*, i Ribe St. Nicolaj. De var alle benediktinerklostre, bortsett fra *Vor Frue kloster* i Roskilde som er klassifisert som cisterciensernonnekloster og *Bodulf og Maria kloster* i Viborg som hadde augustinerkorfruer. Arkeologen Liebgott peker på at ingen av cistercienserklostrene ga opphav til bydannelse, men at det rundt benediktinerklosteret i Ringsted vokste et tettsted som ble til en

---

¹¹¹ Jens Ingvordsen, «bedre enn det var tilforn» Ring Klosters middelalderlige bygningshistorie», Højbjerg: Hikuin 23, 1996.

¹¹² Smith, Gina Gertrud, "De danske nonneklostre indtil ca. 1250" i *Kirkehistoriske samlinger*, 1973, København: Selskabet for Danmarks kirkehistorie, 1973, 43.

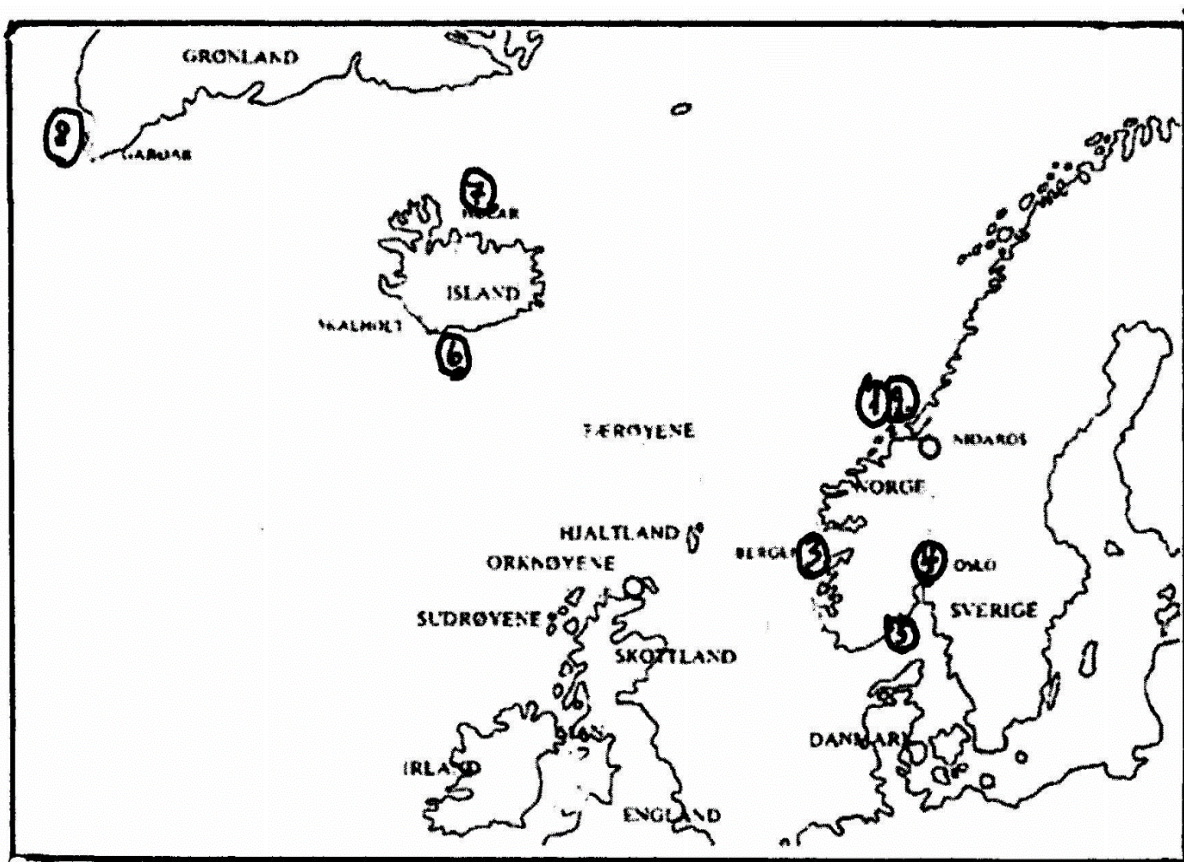
¹¹³ Birgit and Peter Sawyer, *From Conversion to Reformation circa 800-1500*, Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 1993, 132-3.

by.¹¹⁴

Kvinneklostrene i Nidaros erkebispestift

I Nidaros erkebispestift var det i alt åtte kvinneklostre. Den geografiske fordelingen var fem i Norge, to på Island og ett på Grønland, se kartskisse nedenfor.

Fig 5 Kartskisse over kvinne-klostrene i Nidaros erkebispedømme

1. Bakke nonnekloster, 2. Rein nonnekloster, 3. Nonneseter i Bergen, 4. Nonneseter i Oslo,
5. Gimsøy kloster ved Skien, 6. Nonnekloster på Kirkjubær, 7. Nonnekloster på Reynisstaður,
8. Nonnekloster i Austbygda på Grønland,

Det var nonneklostre i bispedømmene Nidaros, Bjørgvin, Oslo, Skálholt, Holar og Gardar stift. Ordenstilhørigheten for nonneklostrene var dominert av benediktinere, syv hørte til disse, og så hadde augustinerordenen sannsynligvis ett. Det tallmessige forholdet mellom nonnekloster og munkekloster i erkestiftet ble dominert av mannsklostrene, det var åtte

¹¹⁴ Liebgott, Niels-Knud, *Dansk middelalderarkæologi*, København: Gads forlag, 1989, 189.

nonneklostre og tjuefire mannsklostre. Se listen bak i oppgaven over kvinne-klostrene og mannsklostrene i Nidaros erkebispedømme. På basis av tidligere forskningslitteratur har jeg satt opp en tabell over nonneklostrene i Nidaros erkebispedømme, tabell 2.

Bispedømme	Nonnekloster	Orden	Antatt opprettet. Abbedisser
Nidaros	Bakke nonnekloster viet Maria ¹¹⁵	B	Før 1150
Nidaros	Rein Nonnekloster, viet Maria og muligvis også apostelen Andreas ¹¹⁶	A	Før 1238, Sigrid, søster av hertug Skule var første abbedisse
Bjørgvin	Nonneseter viet Maria ¹¹⁷	B	1120-tallet?
Oslo	Nonneseter viet Maria ¹¹⁸	B	Før 1150
Oslo	Gimsøy nonnekloster, Skien ¹¹⁹	B	1110-20-tallet
Skálholt	Nonneklosteret på Kirkjubær i Síða ¹²⁰	B	1186, Hálldora Eyolfsdóttir abbedisse fra 1189
Hólar	Nonneklosteret på Reynistaður ¹²¹	B	1296, Hallbera Thorsteinsdóttir abbedisse fra slutten av 1290-tallet-til 1330 ¹²²
Gardar	Austbygda nonnekloster, viet Maria ¹²³	B	Etter 1124

Tabell 2 Nonneklostrene i Nidaros erkebispedømme

Kommentar til tabellen:

Det er gode argumenter for at kvinne-klostrene i Bergen, Nidaros og Gimsøy i Skien, ble grunnlagt tidlig på 1100-tallet. Tårnfoten som gjenstår fra Nonneseters klosterkirke i Bergen peker på 1120-tallet som sannsynlig byggetid.¹²⁴ Nonneseter er nevnt i saga-beretninger om kampene i Bergen i 1135 som går tilbake til Eirik Oddsons Hryggjarstykki. Men det har vært

¹¹⁵ Lange, 214-5 og Fornm. Sógur VII, 355.

¹¹⁶ _____, 247 og Hákon Hákonssons saga, 242.

¹¹⁷ Lidén, Hans-Emil, *Foreningen til Bevaring av Norske Fortidsminnesmerker Årbok 1969*.

¹¹⁸ Gunnes, 1987, 51. og Inntjore, 2000, 28-28.

¹¹⁹ Bergan, 2002, 35.

¹²⁰ Anna Sigurðardóttir, *Allt hafði annan róm áður í páfádóm*, Reykjavík: Kvennasögusafn Íslands, 1988, 22-23.

¹²¹ Anna Sigurðardóttir, 22-23.

¹²² Inga Huld Hákonardóttir, «I nunnuklaustri – Kirkjubær og Reynistaður» i *Íslenskt samfélag og Rómakirkja Kristni á Íslandi*, redigert av Gunnar F. Guðmundsson, Reykjavík: Alþingi, 2000 2. b. 2000, 228.

¹²³ C. L. Vebæk, 1953 «Klostre i de grønlandske nordbobygder», Grønland nr 5/1953. København, s 195-200 og Frode T. Omdahl, *Spor etter det norrøne Grønland*, MA i arkeologi UIO 2013, 33.

¹²⁴ Lidén, 1969

tolket som en mulig anakronisme og pekt på Snorre bygget på opplysninger av Eirik Oddson som besøkte Bergen i 1150.¹²⁵ Klosteret lå på sentralt krongods, slik også Bakka nonnekloster i Nidaros gjorde det. Kong Øystein Magnusson og dronning Ingebjørg eller hans bror kong Sigurd Jorsalfare og dronning Malmfrid er rimelige donatorer for disse to klostrene Bakka og Nonneseter i Bergen.¹²⁶ Dronningene kunne ivareta viktige funksjoner for å styrke kongens stilling som *rex Dei gratie*, konge av Guds nåde, ved kontakten med kirken og støtten til klosterbevegelsen ved gaver og kontakt.¹²⁷

Avstanden mellom klosteret og tettbebyggelse

Klosteret som institusjon hadde også en praktisk side; det kan betraktes som en bedrift. Overskudd av inntekter fra jordeiendommene i form av landskyld, kunne brukes til innkjøp av andre varer det var behov for. I følge kristenretten var det ikke lovlig for kirkens folk å drive handel for fortjeneste, men byttehandel av varer til eget forbruk var tillatt.

Et klosters virksomhet på det timelige plan kunne slik være med på å fremme byvekst. Dets jordeiendommer ga inntekter som ble betalt i *naturalia*, sølv eller penger. Med administrasjon av klostereiendommer, mottak av varer, salg av egne produkter som håndarbeider med mere, var der rom for å kjøpe annet som klosteret hadde behov for.

Bakka i Nidaros, Nonneseter i Bergen, Nonneseter i Oslo lå alle i relativt tett befolkede områder som også hadde bispeseter.

Gimsøy kloster ble anlagt i handelsstedet som ble Skien. Der var alt fra tidlig middelalder brynesteiner fra Eidsborg blitt lastet om til havgående båter.¹²⁸ Og i Sverre-soga fortelles at heklungene også brukte brynesteiner som kastevåpen i slaget på Fimreite i 1184.¹²⁹ At Gimsøy kloster etter hvert ble en viktig aktør i handelssammenheng, illustreres bl.a. ved brevet fra Magnus Eriksson, Norges og Sveriges konge, sendt fra Gimsøy av kong Magnus i 1371. Det forbød all handel i Gimsøy kloster utover handel til klosterets eget behov.¹³⁰ Det må bety av vanlige handelsfolk på stedet da følte sterk konkurranse fra klosteret.

---

¹²⁵ Tryti, Anna Elisa, «Om kvinnes stilling i klostervesenet», *Årbok 1987 Foreningen til Bevaring av Norske Fortidsminnesmerker*, 187-208.

¹²⁶ Ommundsen, Åslaug, «To kongar, to dronningar og eit nonnekloster i Bergen», *Historisk tidsskrift*, 2016, Bd. 96, 7-33.

¹²⁷ Hermanson, Lars, «Det tidiga Vreta. En helig plats i et europeisk maktsystem?» i *Fokus Vreta 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*, red Tagesson, Göran et al, Stockholm: Statens historiska museum, 2010

¹²⁸ Haakon Livland, *Eidsborgbryner – Eksportvare i Telemark fra tidlig vikingtid til våre dager*, Skien: Lårdal bygdemuseum 1992, 10-11.

¹²⁹ Livland, 1992, 11.

¹³⁰ DN XV nr. 27

Klostre kunne ha handelsboder i nærmeste større handelssted.¹³¹ Andre klostre som Utstein kloster, Lyse kloster, Hovedøya kloster hadde egne skip for forbindelsen med England. Andre eide eller leide sjøboder. Dette kan Nonneseter kloster også ha hatt.

På det tynt befolkede Island, med anslagsvis 50 000 innbyggere og et areal på 103 000 km², dvs. mer enn det dobbelte av nåværende Danmark, var i vår periode to kvinneklostre og seks mannsklostre. Altså ett kvinnekloster pr 25 000 innbyggere, og ett kloster (manns- og kvinnekloster) pr 6250 innbyggere. På Island ble handelen kanalisert til noen få steder, plasser med mer sesongmessig aktivitet og noen bydannelse fant ikke sted i vår periode, kan hende pga. manglende støtte fra kongen. Ingen kjøpstadrettigheter ble tildelt Island i vår periode.¹³²

Nonneklosteret på Kirkjubær holdt til der sagn om irske munkar før det norrøne landnåmet er registrert. Islands andre nonnekloster lå på Reynistaður i Hólar bispedømme. Begge klostrene lå i anslagsvis en dagsreise fra sitt bispesete. I det tynt befolkede Austbygda på Grønland hadde klostret der god sjøveis forbindelsesmulighet med bispesetet.¹³³

Kvinneklostrene i Uppsala erkebispedømme

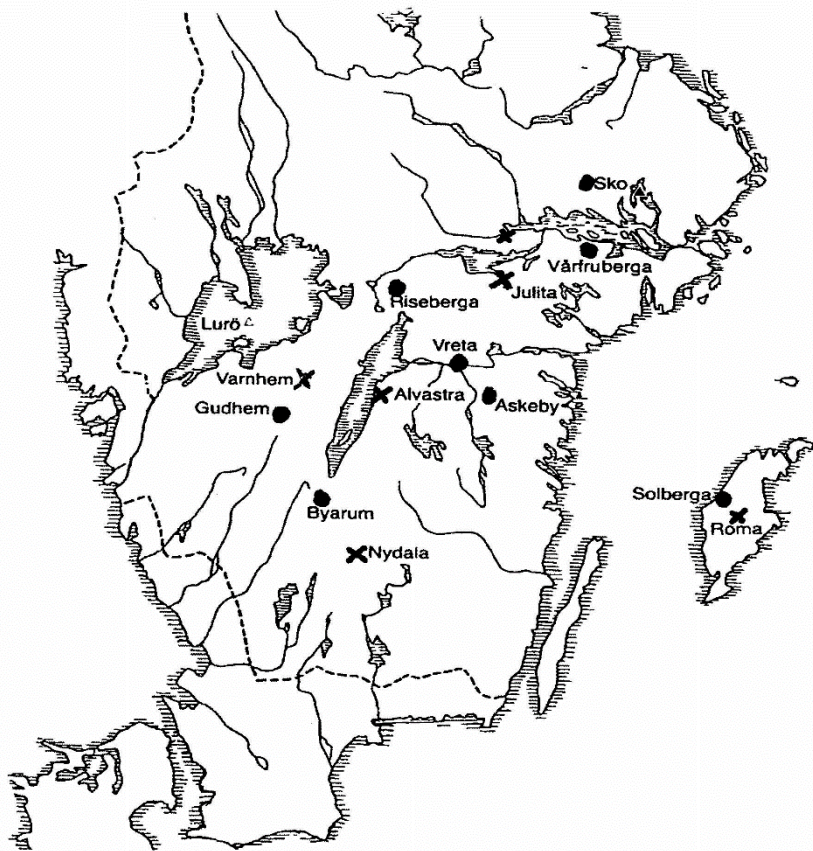
Hoved-etableringen av klostre i Sverige falt sammen med den store veksten i cisterciensernes reformbevegelse som nådde Norden fra 1140-årene. Den geografiske fordelingen av kvinneklostrene er lokalisert til midt-Sverige. Det var i alt åtte klostre for kvinner i regionen, Sko, Vårfruberga eller Fogdö, Riseberga, Vreta, Askeby, Solberga på Gotland, Gudhem og Byarum. Se kartskisse i *Fig. 6*

---

¹³¹ Arnved Nedkvitne, «Kjøpe billig og selge dyrt» Ideal og praksis i de norske klostrenes handel i Middelalderen», *Middelalder-forum nr. 2/1997*, Oslo: Historisk institutt, Universitetet i Oslo

¹³² Sigurðsson, «Chapter 3: The Norse Community», *The Norwegian Domination and the Norse World*, ed. Steinar Imsen, Trondheim: Tapir, 2010, 68.

¹³³ Vebæk, 1953, 195-200.

Kartskisse 6. Svenske Cistercienserklostre på 1100- og 1200-tallet

Fyllte sirkler markerer kvinneklostrene, kryss markerer mannsklostrene

Kilde: Jan O. M. Karlsson, *Varnhems kloster: Kyrkan, ruinerna, museet*, Varnhem: Varnhem församling, 1987

Fig 6 Cistercienserklostrene i Uppsala erkebispedømme på 1100- og 1200-tallet,

Fyllte sirkler markerer kvinne-klostrene, kryss markerer mannsklostrene

Kilde: Jan O. M. Karlsson, *Varnhems kloster: Kyrkan, ruinerna, museet*, Varnhem: Varnhem församling, 1987, 3

På basis av tidligere forskeres arbeider har jeg utarbeidet en tabell over kvinne-klostrene.¹³⁴

¹³⁴ Ortved, Erik, *Cisterciordenen og dens klostre i Norden BD II – Sveriges klostre*, København: J. H. Schultz forlag, 1933.

Stift med nonnekloster	Nonnekloster	Orden	Antatt opprettet	Donasjoner, Stiftere
Linköping	Vreta ¹³⁵	B til C	Fra tidlig 1100-tall Nyordning 1162	Dronning Helena og kong Inge I, i 1162 kong Karl Sverkersson ¹³⁶
Linköping	Askeby ¹³⁷	C	1162-7	Kong Karl Sverkersson
Linköping	Solberga på Gotland ¹³⁸	C	1240	Biskop Laurentius
Skara	Gudhem ¹³⁹	B til C	1160-tallet	Kong Karl Sverkersson
Strängnäs	Vårfruberga ¹⁴⁰	B til C	1160-tallet	Jarl Sigvard
Strängnäs	Riseberga ¹⁴¹	B til C	1174-1200	Jarl Birger Brosa og Birgitta, hustru og Harald Gilles datter
Växsjö	Byarum ¹⁴²	B til C	1167-1195	Knut Långe
Uppsala	Sko ¹⁴³	C	1230-tallet	Kong Erik Knutsson

Tabell Nonneklostrene i Uppsala erkebispedømme

Kommentar til tabellen

Fordelingen mellom kvinneklostre og mannsklostre utmerker seg ved at kvinne-klostrene er i overvekt. I hele erkestiftet var det 8 kvinneklostre i perioden. Av mannsklostre var det seks, se listen over klostrene i Uppsala erkebispedømme i kapittel 7. Disse klostrene var *Alvastra*, *Nydala*, *Varnhem*, *Saba (Julita)*, *Gutnalia (Roma)* og *Johannitter-konventet i Eskilstuna*. Johannitterordenen var en ridderorden med militært preg som ble etablert i Sverige før 1185.¹⁴⁴ Den ble støttet av kirken, kongen Knut Erikson og jarlen Birger Brosa.

Ordens-fordelingen av klostrene i Uppsala erkestift er påfallende. Alle de åtte kvinne-

¹³⁵ Christian Lovén, «Vreta år 1162- Donors-längden och årboken, i *Fokus Vreta kloster: 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*, red Tagesson, Gøran et al, Stockholm: Statens historiska museum, 2010, 215

¹³⁶ SRS II: 1 s.48 og Nils Ahnlund, 1945

¹³⁷ Lejon, Kjell O., *Askeby kloster – om klostertid og klosterliv*, Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, 2008, 68-70.

¹³⁸ Ortved, 472, 475.

¹³⁹ Ingemar Fagerlund, «Gudhem kloster» i *Gudhems kloster*, red Markus Hagberg, Skara stiftshistoriske sällskap, 2009, 61.

¹⁴⁰ Louise Berglund, «... då jag vill sörja för min själ» i *Medeltida klosterliv på Fogdön – rapport från ett symposium om Fogdö og Vårfruberga kloster i augusti 2012*. s 14 som henviser til Folke Ossiannilsson Dovrings artikkel fra 1945.

¹⁴¹ Ortved, 401.

¹⁴² Ortved 360.

¹⁴³ Ortved 432.

¹⁴⁴ Lindkvist, Thomas og Maria Sjöberg, *Det svenska samhället 800 – 1720*, 98.

klostrene og fem av de seks mannsklostrene regnes å være av cistercienserordenen. Men nonneklostrene kunne først fra begynnelsen av 1200-tallet aksepteres formelt som tilhørende ordenen.¹⁴⁵ McGuire konkluderer med at Vretas nonner først kunne være blitt opptatt i ordenen kort etter år 1200 som de andre svenske nonneklostrene.¹⁴⁶ Ordenstilhørigheten hadde kanskje for mange klostre ikke så stor betydning som noen i ettertiden har tenkt. Cistercienserne var jo reformerte benediktinere. Andre har vektlagt klostrenes praksis og nonnenes varierende vilje til å følge cisterciensernes regler, særlig når det gjaldt nonners privateiendom.¹⁴⁷

Avstanden mellom klosteret og tettbebyggelse

Vreta lå i sentralt jordbruksland, nær bispesenteret i det som ble Linköping by, Askeby kloster likeså. Gudhem kloster lå likeledes i sentralt jordbruksland og ikke langt fra Skara som hadde landets første bispesete. Solberga kloster lå like ved den travle byen Visby på Gotland. Vårfruberga lå i landlige omgivelser, men strategisk plassert nær den store innsjøen Mälaren og nær Strängnäs domkirke. Bare Byarum kloster lå mer avsides, men nær krysningen av to viktige ferdselsårer og nær Nydala mannskloster av samme klosterorden. Cisterciensernes ideal om å arbeide for Guds sak i en øde egn har ikke fått gjennomslag i Uppsalaregionens kvinneklostre.

2.5 Oppsummering

Dette kapitlet har først en kort innledning om klostrene som en del av kristningsprosessen i Norden. Det er gitt en oversikt over administrasjonsstrukturen av kirken i Norden i høymiddelalderen med erkebispedømmene og deres tilhørende bispedømmer. De relevante klosterordener er omtalt kort. Deretter har jeg samlet opplysninger om de kjente kvinneklostrene i hvert erkebispedømme og satt opp tabellariske oversikter over disse. Tabellene viser de av erkestiftenes bispedømmer som hadde nonneklostrene i distriktet og noe informasjon om disse, spesielt om donasjoner kjennes. Donasjoner kunne brukes i kampen om makten i et område, både i synliggjøringen av donators makt, i å overbevise undersåtter om

---

¹⁴⁵ Lindkvist, Thomas og Maria Sjöberg, *Det svenska samhället 800 – 1720*, Lund: Studentlitteratur, 2003, 96-97.

¹⁴⁶ Brian Patrick, McGuire, «Vretas nonner i europeisk perspektiv» i *Fokus Vreta kloster : 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*, red Tagesson, Göran et al, Stockholm: Statens historiska museum, 2010, 243-55.

¹⁴⁷ Parikh, Kristin, *Kvinnoklostren på Östgöta-slätten under medeltiden – Asketisk ideal – politisk realitet*, Lund: Lund University Press, 1991, 141-148.

sin rettmessige stilling og som ledd i å søke støtte hos høyere makter. Sammenstillingen har avdekket betydelige forskjeller i de tre kirkeprovinsene med hensyn til kvinneklostrenes antall innen de forskjellige geografiske områder, med hensyn til ordenstilhørigheten og med hensyn til forholdet mellom antall kvinneklostre og mannsklostre. Dette er tema for neste kapitel.

3 Kapitel 3 Andelen av kvinne- og mannsklostre

Det er i forrige kapitel redegjort for antall kvinneklostre i Norden.

Hvor mange var mannsklostrene i provinsene? I Lund erkebispedømme var det i alt 32 mannsklostre i undersøkelsen. I Nidaros var det 24 mannsklostre og i Uppsala 6 mannsklostre. *Se lister over hvert erkestifts klostre i Vedlegg* etter Litteraturlisten.

Jeg har laget en oppsummering av listene på tabellen nedenfor med fordelingen av manns- og kvinneklostre i de tre erkestiftene.

Erkestift	Antall nonneklostre	Antall munkeklostre	Totalt antall klostre
Lund	22	32	54
Nidaros	8	24	32
Uppsala	8	6	14
SUM	38	62	100

Tabell 4 Fordelingen i de tre erkestiftene av undersøkelsens manns- og kvinneklostre i Norden

Det er rimelig å vurdere antall kvinneklostre og mannsklostre i Norden både som helhet i Norden og i hver provins, og i forhold til folketallet. I Norden får vi følgende tall hvis vi anslår befolkningen i perioden til 1 000 000 i Lund erkestift, til 530 000 i Nidaros erkestift og til 700 000 i Uppsala erkestift.¹⁴⁸ Det vil si at innbyggertallet i Norden anslås til 2 230 000. I Norden som helhet var det i undersøkelsen 100 klostre, dvs. ett kloster pr 22 300 innbyggere.

Der var ett kvinnekloster pr ca. 58 700 innbyggere og ett mannskloster pr ca. 36 000. Se liste i vedlegget bak med navn på antall klostre i Norden i undersøkelsen, kvinneklostre og mannsklostre.

---

¹⁴⁸ Se Jón Viðar Sigurðsson, «Chapter 3: The Norse Community» i *The Norwegian Domination and the Norse World*, ed. Steinar Imsen, Trondheim: Tapir, 2010, 68.

3.1 Antall klostre i forhold til folketall

I Lund kirkeprovins var det totale antall klostre, kvinne- og manns-klostre i alt 54.

(se tabell 4). Dvs. ett kloster pr ca. 18 500 innbyggere.

I Nidaros erkestift med 32 klostre finnes ett kloster pr ca. 16 500 innbyggere. Det vil si at i de to erkestiftene Lund og Nidaros var det totale antall kloster i forhold til innbyggertallet nokså likt.

Derimot finnes i Uppsala erkestift 14 klostre og 700 000 innbyggere, bare ett kloster pr ca. 50 000 innbyggere.

Det vil si at Uppsala erkestift skiller seg ut ved å ha påfallende få klostre, også når man ser på antallet i forhold til anslått antall innbyggere i erkestiftet.

Antall nonneklostre i forhold til folketall

I Lund erkestift 22 var det ett nonnekloster pr ca. 45 000 innbyggere.

I Nidaros erkestift var i alt 8 nonneklostre, ett nonnekloster pr ca. 66 250 innbyggere.

I Uppsala erkestift finnes ett nonnekloster pr. 87 500 innbyggere.

Det vil si at både i Nidaros og i Uppsala erkestift var der markant færre nonneklostre enn i Lund, både absolutt og i forhold til innbyggertallet. Mens antallet av kvinneklostre i Lundprovinsen både var det største absolutt og det største i forhold til innbyggertallet, var Nidarosprovinsens antall kvinneklostre sett i forhold til innbyggerantall større enn Uppsalaprovinsens.

Island, med anslagsvis 50 000 innbyggere i vår periode, men et areal på et areal på 103 000 km², mer enn det dobbelte av nåværende Danmark og med dyrkbar jord på anslagsvis 1-2 %, hadde i vår periode to kvinneklostre og seks mannsklostre. Altså til sammen 1 kvinnekloster pr 25 000 innbyggere, og 1 kloster (manns- og kvinne-kloster) pr 6250 innbyggere, det var m.a.o. den delen av Norden som hadde flest nonneklostre og flest klostre totalt sett i forhold til folketall.

Det er altså markante forskjeller i antall klostre i forhold til innbyggertallet i de tre kirkeprovinsene. At det totale antall klostre i Uppsala erkestift er så lavt, er kanskje rimelig å sette i forbindelse med at kirken og dens administrasjonsstruktur i denne regionen senere bygget ut.

3.2 Fordelingen av antall kvinneklostre og mannsklostre

Den prosentvise fordeling av kvinneklostre og mannsklostre i de enkelte erkebispedømmene vises i Fig 7a, 7b, og 7c.

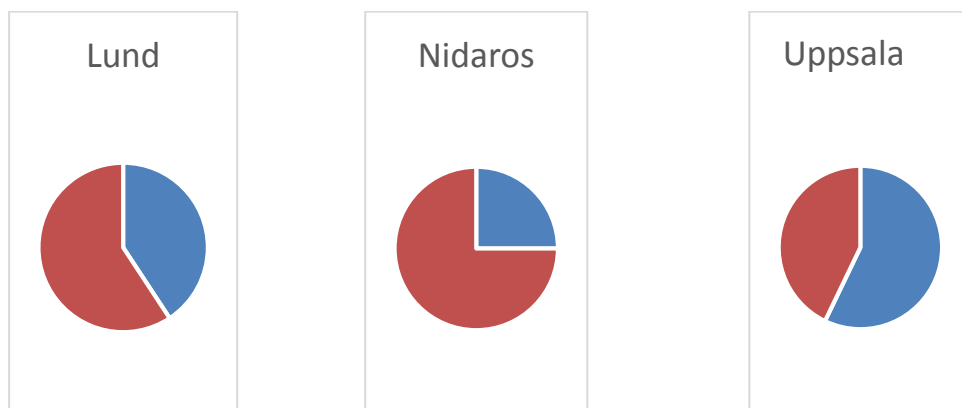

Fig 7a, I Lund var 41 % av klostrene for kvinner og 59 % for menn

Fig 7b, I Nidaros var 25 % av klostrene for kvinner, 75 % for menn

Fig 7c, I Uppsala var 57 % av klostrene for kvinner, 43 % for menn

Kommentar til ovenstående figurer

Mens Nidarosprovinsen¹⁴⁹ skiller seg ut med lavest prosent kvinneklostre i forhold til totalantallet, er de to andre provinsene mer likeverdige i forholdet mellom manns- og kvinneklostre og er mer i samsvar med fordelingen i Vest-Europa for øvrig. Fordelingen er tilnærmet speilvendt mellom kvinne- og manns-klostre i Lund- og Uppsala-provinsen. Dette er en fordeling mellom manns- og kvinneklostre som er mer lik den blant andre Vernarde finner i sitt arbeid, selv om mannsklostrene i hans undersøkelse var i beskjeden overvekt.¹⁵⁰

Oversikten over nonneklostrene i de tre kirkeprovinsene i Norden har avdekket store forskjeller. Lund kirkeprovins, den mest folkerike, som hadde vært erklært kristnet lengst, hadde flest kvinneklostre og flest klostre generelt. Den geografiske størrelsen av denne kirkeprovinsen var beskjeden, fremfor alt sammenliknet med Nidarosprovinsen.

Oppbyggingen av et kirkelig administrasjonsapparat var kommet lengst i det danske området

¹⁴⁹ Kirkeprovins brukes synonymt med erkebispedømme.

¹⁵⁰ Vernarde, Bruce, *Womens Monasticism and Medieval Society, Nunneries in France and England 890 – 1215*, Ithaca and London: Cornell University Press, 1997, s 1-16

som fra 1103 ble den sørlige delen av kirkeprovinsen Lund. Dette bidro vel til at det ble flere klostre i provinsen Lund og flere kvinneklostre. Nidaros kirkeprovins var den provinsen som hadde lavest ratio av kvinneklostre i forhold til mannsklostre. Uppsala kirkeprovins hadde flere kvinneklostre enn mannsklostre.

Klostrenes primære oppgave var å virke for egen frelse og for samfunnets frelse ved gudstjeneste og bønn. Dette var særlig tydelig i benediktinerklostrene. De fleste kvinneklostrene var benediktinerklostre. Tidlig på 1100-tallet var det vokst frem nye klosterordener.

Det skjedde etter hvert en diversifisering/spesialisering i klostrene sekundære aktivitetene. Augustinerordenen hadde en typisk utadvendt pastoral aktivitet, slik også premonstratenserne hadde. Cistercienserordenen var mer innadvendt, ideelt sett vendt bort fra samfunnet rundt, den tok opp jordbruksaktiviteter og andre praktiske arbeider. Kvinneklostrene i Norden tok mindre del i denne spesialiseringen.

Slik fikk klostrene forskjellige spesialfunksjoner i tillegg til sin primære funksjon. I tillegg kom klosterets funksjon som maktdemonstrasjon for konger og stormenn, vekten av kirkeadministrasjonsutbyggingen, verdien av administrativ kunnskap også til forhold utenfor kirken, vekten av spesialferdigheter i sykdomsbehandling, i oppaling av krigs-hester osv.

Antallet kvinne- og manns-klostre kan være påvirket av en rekke faktorer, blant andre befolkningens størrelse i de tre provinsene, den geografiske utstrekning av provinsen, politiske forhold, befolkningsstrukturen med kvinnenens rolle i samfunnet, provinsenes materielle forutsetninger, graden av påvirkningen fra nabolandene og hvor lenge kristningsprosessen hadde virket. Naboskapet med det tysk-romerske riket, spilte en viktig rolle, særlig for erkesetet i Lund. Erkebispem i Hamburg-Bremen var den overordnede for kirken i Norden inntil 1102-1104. Donatorers rolle kan også bety noe for hvorvidt det var kvinne- eller mannsklostre som ble anlagt. Biskopene hadde en nøkkelrolle, men det var oftest konger og stormenn som disponerte jordeiendommer som var nødvendige for finansieringen av anlegg og drift.

3.3 Klostrenes ordenstilhørighet

Kvinneklostrene

Ordenstilhørigheten varierte innen de tre erkebispedømmene.

Fordelingen av kvinneklostrenes ordenstilhørighet i Norden vises i nedenstående figur:

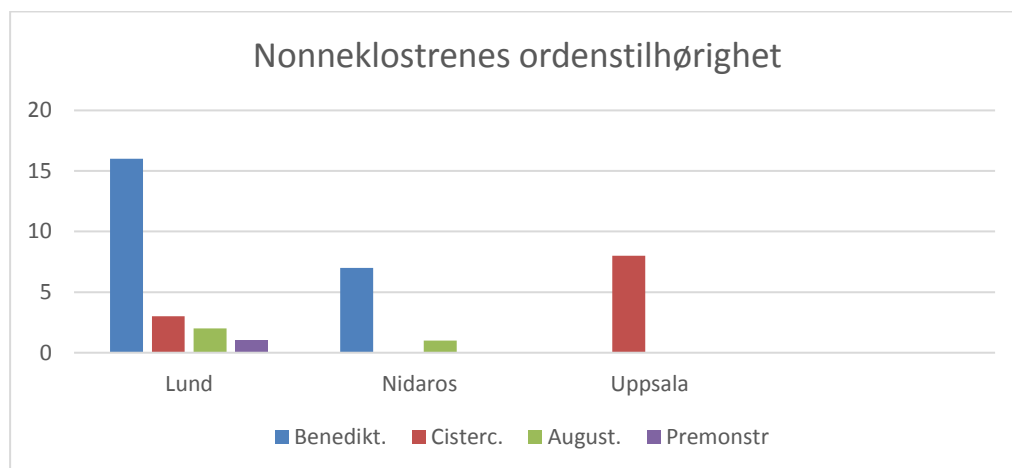

Fig 8 Fordelingen av antatt ordenstilhørighet for kvinneklostrene i hvert erkestift

Kommentar av figur 8:

I Norden sett under ett, dominerte benediktinerordenen i nonneklostrene.

Benediktinerklostrene var i flertall i Lund og Nidaros erkebispedømmer med i alt 23 klostre. I

Uppsala erkebispedømme derimot regnes alle klostrene for å være av cisterciensertypen.

Cistercienserklostrene var få i Lundprovinsen (3). Til sammen hadde disse to provinsene

elleve cistercienser-kvinneklostre i perioden. Augustiner-klostrene var få, og av

premonstratenserklostre for nonner var bare ett i Norden, i Vrejlev på Jylland.

Kirkeprovins	Benediktiner-k.	Cistercienser-k.	Augustiner-k.	Premonstratenser-k.
Lund	16	3	2	1
Nidaros	7	0	1	0
Uppsala	0	8	0	0
SUM	23	11	3	1

Tabell 5 Tallmessig fordeling av kvinneklostrenes ordenstilhørighet

Kommentar til tabell 5: Tabellen viser samme forhold som figur 9, men er tydeligere tallmessig. De aller fleste, mer enn 60 % av kvinneklostrene tilhørte benediktinerordenen. Av cistercienserordenen fantes til sammen 11, klostre, hvorav bare 3 utenfor Uppsalaprovinsen. Med andre ord, I Norden var benediktinerordenen dominerende i kvinneklostrene.

Mannsklostrene

I Norden dominerte cistercienserklostrene tallmessig, deretter kommer benediktinere, augustinere og premonstratensere. Tabellen nedenfor viser ordensfordelingen for mannsklostrene i de tre kirkeprovinsene.

	Benediktinere	Cisterciensere	Augustin.	Premonstr.	Johannitt.	SUM
Lund	10	10	6	5	1	32
Nidaros	6	5	10	2	1	24
Uppsala	0	5	0	0	1	6
SUM	16	20	16	7	3	62

Tabell 6 Nordens mannsklostre i undersøkelsen fordelt på ordenstilhørighet:

Cisterciensernes mannsklostre dominerer tallmessig, men samler man de pastorale ordener, augustinere og premonstratensere, i én gruppe, vil denne være den tallmessig største gruppe munkes i Norden. Premonstratenserne er en orden med kjernetrekkene felles med augustinerne, og kan regnes som en variant av augustinere.¹⁵¹ Bare innen Nidaros erkestift var gruppen pastorale ordener dominerende. Se Fig 9 og 10.

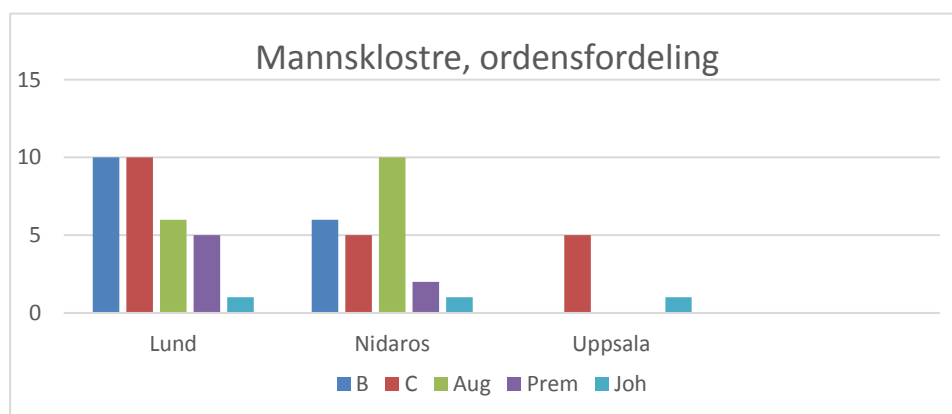

Fig 9 Erkebispedømmenes mannsklostre fordelt på ordenstilhørighet

¹⁵¹ Erik Gunnes, «Klosterlivet i Norge Tilblivelse – økonomi – Avvikling», Årbok 1987 Foreningen til Norske Fortidsminnemerkers bevaring, Oslo, 58.

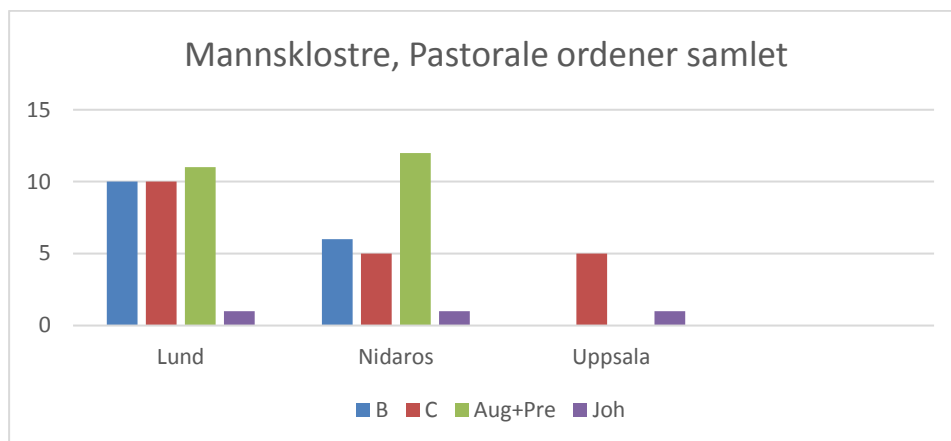

Fig 10 Erkebispedømmenes mannsklostre fordelt på ordenstilhørighet, de pastorale ordener augustinere og premonstratensere samlet

Figur 10 viser en betydelig overvekt av de pastorale ordener i Nidaros, mens det er en jevnere fordeling av ordenene i Lund erkestift, og dominans av cistercienserordenen i Uppsala erkestift. I Nidaros erkestift tilhørte flertallet mannsklostre de pastorale ordenene. I dette erkestiftet var også den tallmessige overvekt av mannsklostre i forhold til kvinneklostre størst.

3.3.1 Ordenstilhørighetens betydning for fordelingen av kvinne- og mannsklostre

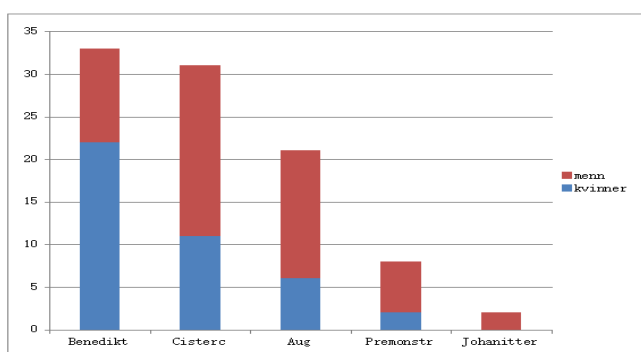

Fig 11 Fordelingen av kvinne- og manns-klostre innen hver orden

Ordenstilhørigheten varierte mellom erkestiftene. Hadde fordelingen sammenheng med biskopenes og erkebiskopenes preferanser og økonomi? Klostre var støttepunkter og redskap i erkebiskopenes og biskopenes nettverk. Erkebispene disponerte også som regel betydelige økonomiske ressurser.

I Lund erkebispedømme som fra 1102 – 1152/53 omfattet hele Norden, var Asser Svendssen, av viktig jysk høvdingslekt, den første erkebiskopen fra 1102 til 1137. Han fikk palliet fra paven som leder for det nyopprettede erkebiskopsetet i Lund og ble erkebiskop for alle nordiske land.¹⁵² Allerede før hans tid var der augustiner-korherrer i Dalby i Lund.¹⁵³ Asser bygget opp domkapitlet, dels med egne midler, men virket ikke spesielt for klostergrunnleggelser. Det er holdepunkter for at biskop Rikwal fra Paderborn (som døde i 1089) innkalte benediktinere og lot dem slå seg ned nord for Lund og slik ble opphav til Alle helgens-klosteret der.¹⁵⁴ Tiende ble innført i Assers tid. Det gjorde det også mulig med bygging av en rekke sten-kirker til avløsning av trekirkene.

Augustinerne utgjorde etter hvert en del av kannikene ved de store kirkene. De hadde ofte videregående studier i tillegg til presteutdannelsen. De var m.a.o. velegnet til lederoppgaver og administrative oppgaver i kirke og i samfunn og betydelig støtte for erkebispene i oppbyggingen av kirkens hele administrasjon og virke.

Den reformvennlige Eskil fulgte etter sin farbror i embetet fra 1137 til 77 (eksil 61-68). I hans tid kom et avgjørende gjennombrudd for de pave-tro og reformivrige klosterordenene.¹⁵⁵ Eskil arbeidet særlig for at de reformerte ordener skulle etableres i erkestiftet (som i mesteparten av hans embetstid også omfattet det som fra 1164 ble Uppsala erkebispesete). Nye klostre ble grunnlagt av cisterciensere, augustiner-korherrer, av de nærstående premonstratensere, men også av benediktinere.

Eskil presiderte ved Kirkesynoden i 1139 i Lund. Blant deltagerne var 5 danske biskoper, samt biskop Sigurd fra Bergen og biskop Gislo fra Linköping. Møtet har vært ansett som viktig for utbygging av cisterciensernes klostre.¹⁵⁶ I løpet av de følgende få år ble cistercienser-klostre anlagt i hele Norden, blant dem var *Herrevad* og *Esrum, Alvastra* og *Varnhem, Lyse* og *Hovedøya munkeklostre*.

Absalon som fulgte etter Eskil som erkebisp fra 1178-1201, støttet også en rekke

---

¹⁵² Arup, Erik, *Danmarks historie. I, Land og folk til 1282*, København: Gyldendalske Boghandel, 1961 (opprett), 184 – 196.

¹⁵³ Hill, Thomas, *Könige, Fürsten und Klöster*, Frankfurt am Main; Bern; New York; Paris: Lang 1992, 18.

¹⁵⁴ Nyberg, Tore, «De benediktinske kloster-grunnleggelser i Norden», i *Tidlige klostre i Norden før 1200: et symposium*, fra 2002/2006, red Bisgaard og Nyberg, Odense: Syddansk Universitet, 2002/2006,17.

¹⁵⁵ Fenger, Ole, *Danmarks historie, Bd. 4, Kirker rejses alle vegne*, 147.

¹⁵⁶ Johnsen, Arne Odd, *De norske cistercienserklostre 1146- 1264: sett i europeisk sammenheng*, Oslo: Universitetsforlaget 1977, 13-14.

klosteretableringer, bl.a. et cistercienser-nonnekloster på Rügen som en del av forsøk på etablering av dansk tilstedeværelse i det erobrede området.¹⁵⁷

I Nidaros erkebispedømme, etablert i 1152/53, var det markant færre kvinneklostre enn mannsklostre. Det passer godt med den tallmessige dominansen av klostre for presteviede augustinere og premonstratensere i dette erkestiftet. En av grunnene til dette kan finnes i innflytelsen til erkebiskop Øystein Erlendsson, med funksjonstid fra 1157 til 1188. Øystein var tilhenger av det kirkelige reformprogrammet, og hadde god kontakt med paven som stred for kirkens frihet, *libertas ecclesiae*. Mange av skriftene erkebispren regnes som opphavsmann til, er tydelig preget av ideene til kirkefaren Augustin av Hippo om den rettferdige fyrste, *rex iustus*.

Hans rolle som erkebiskop var grunnleggende i forming og funksjon av Nidarosprovinsen restrukturering / omforming.¹⁵⁸ Han hadde gode forbindelser med miljøet rundt klosteret St. Victor i Paris hvor de reformerte ordenene augustinere og premonstratensere sto sterkt. Oppbyggingen av provinsens administrasjon i hans lange funksjonstid er mellom annet kjennetegnet av opprettelsen av en rekke augustinerklostre, både i Norge, på Island og ett på Grønland.

Augustinerne var nyttige i oppbyggingen av administrasjonsnett. Augustiner-klostre kunne være mindre ressurskrevende å anlegge og slik passe bedre med norske forhold. Potensielle donatorer blant norske stormenn var færre og hadde mindre økonomisk styrke enn tilsvarende grupper i Danmark og Sverige.¹⁵⁹ Et augustinerkloster trengte ikke så stort jordegods fordi det kunne få inntekter av sin prestevirksomhet og eventuelle kannike-prebender. I Nenseters undersøkelse var 40% av augustinerne inntekter fra prestefunksjonen.¹⁶⁰

Et svarbrev fra pave Urban III til erkebiskop Øysteins søknad om å tilsette regulære augustinerkanniker til kirken i Konghelle er positivt.¹⁶¹ Erkebiskopen var selv augustiner og undertegnet seg i korrespondansen på latin, med bl.a. paven og kurien, som Augustin. Øystein opprettet *Elgeseter kloster* (priorat) like ved Trondhjem, og det fungerte som en regulær del av dom-kapitelet. Regulære kanniker skulle tjene som forbilde og mønster for de sekulære

---

¹⁵⁷ Smith, 8.

¹⁵⁸ Gunnes, 1996, 191.

¹⁵⁹ Helle, 1974, 32-32, og 204-205.

¹⁶⁰ Nenseter, Olav, *Å lære andre gjennom ord og eksempel: Augustinerklostrene på Vestlandets religiøse funksjoner*, Hovedoppgave i historie - Universitetet i Oslo, 2002.

¹⁶¹ DN XVII 6 (Obs avskriften som DN bygger på angir Urban III og dato 1181? se disk i RN. bd. 1)

kannikene.¹⁶² Også Kastellet kloster like ved riksgrensen i Båhuslen var han initiativtaker til. Jons-klosteret i Bergen, Helligåndsklosteret på Halsnøy, Utstein kloster og Elgeseter kloster i Trondheim var alle augustinerklostre grunnlagt i Øysteins tid. Islands første augustinerkloster lå i Skálholt bispedømme. Det var augustinerklosteret i Þykkvabær i Álftaveri, grunnlagt i 1168, hvor Þorlákr Helgi var den første prior. Senere kom klostrene Flatey, Viðey og Möðruvellir.

I Uppsala erkebispedømme ble cisterciensermunken Stefan fra Alvastra biskop og så valgt til den første erkebiskop i 1164. Også av cisterciensermunkene var det en del høyt-utdannede prester. Stefan var erkebiskop frem til han døde i 1185. Som cistercienser hadde Stefan jo et solid nettverk. Det grunnlaget erkebiskop Eskil hadde lagt ble konsolidert. Uppsala erkestift hadde erkebispem i Lund som sin primas, og rapporterte således ikke direkte til paven. Det var i disse erkebispers funksjonstid at de fleste klostrene ble etablert innen provinsene, før den nye ekspansjonen kom på 1200-tallet med tiggermunkene.

Konklusjonen er at erkebispene var viktige når det gjaldt hvilke ordener som ble etablert, og slik indirekte til at andelen kvinneklostre ble mindre. Etableringen av klostre for de pastorale ordener augustinere og premonstratensere med presteutdannelse og mulige funksjoner i domkapitler, kunne virke til fortrensel for etableringen av kvinneklostre, hvis viktigste funksjon var den primære, arbeidet med Gudsforholdet.

3.4 Betydningen av tidens mannsideal og kvinnebilde

Hvorfor var det så få mannsklostre i Uppsala erkestift? På 1100-tallet var abbedene og munkene fra Frankrike dominerende i svenske klostre, men det var også munkene fra tyske og engelske områder. En undersøkelse om tilveksten av lokale cistercienser-munker til svenske klostre avslører et magert kildegrunnlag, men kan konkludere med at menn av lavadelen og yngre sønner av velhavende bønder søkte til klosterlivet i noen grad.¹⁶³ En kan spørre om det dominerende mannsideal i tiden, i Uppsala erkebispedømme, var mindre i samsvar med kristne idealer og klosterlivets mål enn i Norden forøvrig.

---

¹⁶² Nenseter, 2002.

¹⁶³ Anderson, Catharina, «Male Monastic recruitment among the Cistercians in Medieval Sweden, c. 1143-1450», *Monastic Culture*, Ed. Lars Bisgaard et al., Odense: University Press of Southern Denmark, 2014.

I samfunnet var ridderen det rådende mannsideal i aristokratiet, med stolthet, egenvilje, kraft og rikdom. I klosterlivet var de rådende idealer ydmykhet, lydighet, kyskheter og fattigdom. Benedikts regel beskriver allerede i innledningen munkens kall slik: «[...] gi avkall på egenviljen og ta opp lydighetens sterke og skinnende våpen for å kjempe for Herren Jesus Kristus, den sanne konge.»¹⁶⁴ Så også i klosterets verden fantes den krigerske versjon med inspirasjon fra Bibelen og hellige tekster. Munkene var Kristi soldater, *miles Christi*, og kjempet mot synd og onde makter.¹⁶⁵ De kunne identifisere seg med David i kamp med Goliat, de kunne trenge samme kraft og beslutsomhet som riddere i kamp, selv om deres våpen ikke var av denne verden.

Fra de siste årene av 1000-tallet fremhevet pave-makten den kjempende, krigerske dimensjon ved klosterinstitusjonen, ”da kirken med stor klogskab bemægtigede sig og formede den hele europeiske overklassen vilde kamp- og vandrelyst om til korstog og pilegrimsferd.”¹⁶⁶

Samtiden oppfattet erobringen av Jerusalem i 1099 som kvalitativt annerledes enn tidligere kriger. Som korstog ble også *A Reconquista* på den iberiske halvøy og krigen mot hedninger ved Østersjøen til en viss grad betraktet. Cistercienserne brukte hyppig kamp- og krigsbetegnelser i sitt strev for det gode. Templarriidderne kjempet som soldater for utbredelsen av kristendommen.

Det var en tett sammenheng mellom de to idealer. Ikke bare konger, men også biskoper kunne være ledere i krig. Ryd klostres årbok forteller om de fem biskoper som falt i slaget i 1134 i Fodevigen i Skåne.¹⁶⁷ Her vant Erik Emune støttet av erkebiskop Asser en knusende seier.¹⁶⁸ Senere utmerket erkebiskop Absalon seg som krigsherre i krigen mot venderne.

For kvinner virket ordene om kamp kanskje mindre appellerende og kravet om lydighet kanskje mindre tung. Alle cistercienserklostrene var viet til Maria, himmeldronningen. Til tross for sin høye stilling er Maria ydmyk. I Gammelnorsk Homiliebok i prekenen for Kyndelsmesse understrekes Marias ydmykhet til tross for hennes høye stilling.¹⁶⁹ Maria var

---

¹⁶⁴ *Benedikt av Nursia - Gregor den store, St. Benedikt Regel - Vita*, Oversatt fra latin av Mette Nygård, Otta: E frem forlag i samarbeid med Maximilian Kolbe utgivelser, 2009, 57.

¹⁶⁵ Katherine Allen Smith, *War and the making of medieval monastic culture; monasticism and religious orders*, Woodbridge: Boydell & Brewer, 2011

¹⁶⁶ Arup, Erik, *Danmarks historie. I, Land og folk til 1282*, København, 1961, 225.

¹⁶⁷ Olsen, Rikke Agnete, *Ryd Klosters Årbog; i kulturhistorisk belysning*, Højbjerg: Wormianum, 1989, 47.

¹⁶⁸ Erik Ulsig, «Højmiddelalder (1050- 1350)» i *Middelalderens Danmark, Kultur og samfunnsliv*, København: Gads forlag, 1999, 29-30.

¹⁶⁹ *Gammelnorsk homiliebok*, 1971, Oslo: Universitetsforlaget, 76-78.

også mektig. Hun var Guds mor. Hun var en representant for kristne kjerneverdier som ydmykhet, barmhjertighet og omsorg. Hun var den fremste av helgenene.

Et tilnærmet likt antall kvinne- og mannsklostre på 1100-tallet i deler av Europa fant blant andre Vernarde i sin undersøkelse. Den sterke økningen av cistercienserklostrene fra midten av 1100-tallet er en del av dette bildet, med omtrent like mange kvinneklostre og mannsklostre.¹⁷⁰ Dette er jo også fordelingen som regnes for Uppsalaprovinsen. Det spesielle med Uppsalaprovinsen er også så få spor etter benediktinerklostre før dominansen av cistercienserne. Dette kan forklares med at det i Danmark og Norge allerede var veletablerte benediktinerklostre da cistercienser-ekspansjonen kom. Cistercienserordenen hadde en sterk sentralt dirigert organisasjon, som la stor vekt på ordenens utbredelse.

France skriver også at av det totale antall cistercienserklostre var det nesten like mange nonneklostre som munkeklostre; og at mens det i Tyskland, Nederlandene og Sverige var flere nonneklostre enn munkeklostre, hadde cistercienserne i Norge og England et beskjedent antall av nonneklostre i forhold til munkeklostrene.¹⁷¹ Han gir uttrykk for at de svenske klostre fylte oppgaven som sosialt akseptabelt tilholdssted for kvinner av overklassen uten å legge vekt på deres religiøse iver. Unge piker ble ofte oppdratt i kloster, mens guttebarn ikke var tillatt i cistercienserklostre, selv om det er belegg for at de fantes.

Jo Ann McNamara foreslår at den økte vektleggingen av presters sølibat fra 1130-årene kunne være noe av forklaringen på at antall kvinneklostre økte. Presters koner søkte til religiøse samfunn hvor de kunne utøve noe av den samme funksjon de hadde hatt som prestekoner.¹⁷²

Vernarde viser at kvinneklostre økte sterkt på 1100-tallet, slik menns klostre også gjorde.

I deler av Vest-Europa var det nesten like mange kvinneklostre som mannsklostre.

Han har samlet i en database tidligere publisert materiale over kjente klostre i hvert bispedømme i England og store deler av Frankrike i den sentrale del av høymiddelalderen.

Han fant at det var tilnærmet samme antall kvinneklostre og mannsklostre på 1100-tallet.

Tabellene hans viser en betydelig økning av nonneklostre fra ca. 1130 fordelt på omtrent like mange kvinneklostre som mannsklostre. Han understreker at de tradisjonelle

benediktinerklostre var i flertall i den bølgen av religiøs entusiasme, som startet med Cluny-bevegelsen og fortsatte med cistercienserne og andre reformerte ordener. Den eksplosive

---

¹⁷⁰ Vernarde, Bruce, *Women's Monasticism and Medieval Society, Nunneries in France and England 890 – 1215*, Ithaca and London: Cornell University Press, 1997.

¹⁷¹ France, 1992, 170.

¹⁷² McNamara, Jo Ann, *Sisters in Arms*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1996.

veksten i cistercienserbevegelsen til tross, var det tradisjonelle benediktiner-klosteret stadig det hyppigst forekommende, og utgjorde majoriteten sammen med dobbeltklostre og augustinerkongregasjoner. Han mener at økningen i begge ordener var sterkt påvirket av at voksne av begge kjønn dro seg tilbake til religiøse samfunn og overdro eiendommer til neste generasjon, en tendens som kanskje skyldtes økt livslengde i Europa i tid med fred og økonomisk vekst.¹⁷³

3.5 Oppsummering og konklusjon

At kvinneklostrene i Norden har vært beskrevet som få og ubetydelige i forhold til mannsklostrene, har vært utgangspunktet. I alle tre kirkeprovinsene har undersøkelsen funnet et betydelig antall kvinneklostre, 38% av klostrene i Norden var for kvinner. Det er ingen ubetydelig del.

Antall nonneklostre i hvert erkestift er redegjort for, også med antall i forhold til anslått folketall. Lundprovinsen hadde ett nonnekloster pr ca. 45 000 innbyggere, mens Nidaros hadde ett nonnekloster pr ca. 66.250 innbyggere og Uppsala ett nonnekloster pr. 87 500 innbyggere.

Forholdet mellom antall kvinneklostre og mannsklostre

Forholdet mellom antall kvinneklostre og mannsklostre varierte betydelig i de tre erkebispedømmer. I Lund utgjorde kvinneklostrene 41% av det totale antall klostre. og i Uppsala var 58% av klostrene for kvinner. I Nidaros var 25% av klostrene kvinneklostre. Lund og Uppsala erkestifter viser et mønster nærmere andre deler av Europa nord for Alpene når det gjelder fordelingen av kvinneklostre i forhold til mannsklostre. De hadde en mengdefordeling av kvinne- og manns-klostre som var mer i samsvar med forholdene i resten av Vest-Europa, i motsetning til Nidarosprovinsen hvor bare 25% var kvinneklostre.

Klostrenes ordenstilhørighet og betydning av fordelingen kvinneklostre: mannsklostre

Av kvinneklostrene tilhørte de fleste Benediktinerordenen både i provinsene Lund og Nidaros, mens kvinneklostrene i Uppsala-provinsen alle regnes som tilhørende cistercienserordenen. Benediktiner-klostrene var autonome, de var mer selvstendige og ikke underlagt en sentral styring slik cistercienserne og til en viss grad også augustinerne var. Det

---

¹⁷³ Vernerde, Bruce, *Womens Monasticism and Medieval Society, Nunneries in France and England 890 – 1215*, Ithaca and London: Cornell University Press, 1997, 112.

var også benediktinerklostrene som først ble etablert i Norden. Den store andelen augustiner- og premonstratenser-klostre i Nidaros sammenfaller med det beskjedne antall kvinneklostre i provinsen. Ordenstilhørighetens betydning for ratio kvinneklostre: mannsklostre er påvist.

Lund kirkeprovins, den mest folkerike, som hadde vært erklært kristnet lengst, hadde flest kvinneklostre og flest klostre generelt. Fordelingen mellom kvinne-klostre og mannsklostre i Lundprovinsen ligger nær opptil det europeiske mønsteret. Det gjør også fordelingen i Uppsalaprovinsen. Derimot er fordelingen mellom kvinne og mannsklostre påfallende i Nidarosprovinsen, med så få kvinneklostre i forhold til mannsklostrene. Noe av forklaringen på dette er søkt i det betydelige antall klostre av augustinerordenen som besto av presteutdannede munk. Kvinner hadde ikke adgang til presteutdannelse, og der er bare et fåtall kvinneklostre i ordenen.

Når det gjelder *antall* klostre i hver provins, peker Lundprovinsen seg ut med langt flere klostre enn resten av Norden. Noe av forklaringen på dette kan være å finne i beliggenheten med lenger-varende og sterkere påvirkning fra resten av kristenheten. En større økonomi kan likeledes ha bidratt. Uppsalaprovinsen har et meget lite antall mannsklostre. Forklaring på dette kan søkes i mindre prestisje knyttet til klostervesenet i Sverige og bedre alternativer for menns karriere i kirken utenfor klostermuren.

4 Var Nordens nonneklostre små og fattige?

Dernæst er Nonne-Samfundene opført særskilt, dels fordi de spiller en betydelig mindre rolle end Mandsklostrene, [...], dels fordi de er saa usikre både i kronologisk og retslig henseende.¹⁷⁴

Hal Koch (1904-1963) den tidligere høyt profilerte professor i kirkehistorie ved Københavns universitet avfeiet nonneklostrene med at de var lite kjent og mindre betydningsfulle enn mannsklostrene. Det har vært en spore for flere senere arbeider om nonneklostre.

Tidligere i denne oppgaven har jeg undersøkt *lokalisasjonen* og *antallet* av Nordens nonneklostre, sammenlignet dem innbyrdes og sammenliknet antallet med antallet munkeklostre i de tre kirkeprovinsene. De neste kapitlene skal handle om nonneklostrene i Norden, antall nonner og klostrenes økonomiske styrke.

I Eileen Powers undersøkelse av antall nonner og klostrenes inntekter i *senmiddelalderen* i England ved oppløsningen av klostervesenet der i 1535, var konklusjonen at de fleste nonneklostre var små og fattige.¹⁷⁵ Av de 111 nonneklostrene hvor det var mulig å få et tallmessig overslag, hadde bare 4 klostre mer enn 30 nonner, det var *Syon* som hadde 51, *Amesbury* 33, *Wilton* 32 og *Barking* 30 nonner. Åtte klostre hadde mellom 20 og 30 nonner; det var blant andre *Romsey*, *Wherwell* og *Dartford*. Trettiseks klostre hadde mellom 10 og 20 nonner og sekstire klostre hadde mindre enn 10 nonner. Det vil si at mer enn halvparten av de 111 klostre hadde mindre enn 10 nonner.

De årlige inntekter kunne finnes for 106 nonneklostre. Bare syv hadde i 1535 en brutto årlig inntekt på mer enn £450. Hovedmengden nonneklostre, 73 i alt, hadde inntekter mindre enn £100 pr år, og halvparten av disse mindre enn £50.

Det store Wilton-klosteret med 32 nonner og 674pund sterling i årlig inntekt hadde altså vel £21 pr nonne. Av klostrene med 10 nonner ville inntekten pr nonne være mellom £5 og £10.

---

¹⁷⁴ Koch, Hal, «De ældste danske Klostres Stilling i Kirke og Samfund inntil 1221», Historisk Tidsskrift (dansk) X:3, 1936

¹⁷⁵ Eileen Power, *Medieval English Nunneries c.1275-1535*, Cambridge University Press: Cambridge, 1922, 2-4.

Power understreker at det var flere nonner i begynnelsen av den undersøkte perioden hennes enn i siste del.

Powers tall gir et annet bilde enn hva vi har av Nordens nonneklostre. Og en helt annen tilslutning hadde høy-middelalderens nonneklostre i England. David Knowles fremhever at på 1200-tallet hadde *Shaftesbury Abbey* da mer enn 120 nonner, at det sannsynligvis var det største nonneklosteret i England på den tiden og at nonneklostrene *Romsey*, *Wherwell* og *Wilton* hver hadde 80 -90 nonner.¹⁷⁶

4.1

Vurdering av antall nonner, munk og inntekter

Ved å bruke prinsippet i Powers undersøkelse med bruk av forholdet mellom klostrenes inntekter og klosterets antall nonner, kan en sannsynliggjøre antall nonner eller inntekter når bare den ene av faktorene er kjent. Ved å sammenlikne et kloster hvor inntekten er kjent, men ikke antall nonner, med ett hvor både inntekt og antall nonner er kjent, kan man sannsynliggjøre antall nonner også i førstnevnte kloster.

I Norden er det gjort flere arbeider om klostrenes økonomiske status, eiendommer og inntekter. Om antall nonner er det færre opplysninger. Powers arbeide benyttet blant annet klostrenes regnskapsbøker, noe som ikke er tilgjengelig for meg. Men om Nordens klostre og deres eiendomsmasse foreligger som sagt en god del arbeider.

Ved å se på eiendomsmassen, som var den viktigste del av klosterets økonomiske fundament, kan en få et skjønn over hvor mange nonner og andre personer som klosteret kunne livnære på akseptabel måte.

Men der var ikke bare nonner eller munk i klostrene, men også folk i *provent*, betalende pensjonærer. Det var også tjenestefolk av forskjellig art, blant andre legsøstre eller legbrødre, *converser*. De hadde avgitt klosterløfte, men var ikke nonner eller munk. De gjorde det tyngste kroppsarbeid og virket også som håndverkere i klosterets område og som arbeidsledere for klosterets dagarbeidere.

Forholdet mellom kloster-eiendom og -inntekter på den ene siden og antall nonner i klosteret på den annen side kompliseres altså ved ukjent og varierende antall hjelpepersonell og ved varierende antall proventfolk (pensjonærer) i klosterets kost og losji.

---

¹⁷⁶ David Knowles, *The Religious orders in England*. Cambridge: University Press, 1963, 2.ed. 260-261.

Antall nonner i et kloster vil naturligvis variere i løpet av klosterets funksjonstid opp gjennom århundrene. Forsøk på å anslå eller sannsynliggjøre antallet nonner i klosteret ved hjelp av tall angående klosterets økonomi er i beste fall *et estimat, et forslag om mulige tall*.

Klostrenes arkitektur hadde ofte fellestrekk, dette gjaldt særlig cisterciensernes bygninger. Et fast forhold mellom antall munk i et kloster og dormitoriets lengde ble påpekt av Dom David Knowles.¹⁷⁷ Dette er ført videre av France.¹⁷⁸ Slik kan man sannsynliggjøre det maksimale antall munk i et kloster når man kjenner dormitoriets størrelse. Tall foreligger for en del cistercienserklostre i Norden og vil bli referert senere.

4.2 Klostrenes økonomiske styrke

Størrelsen på klosterets inntekter kunne avhenge av grunnleggingsdonasjonene størrelse og senere gaver til klosteret og klosterets senere disposisjoner. De største inntektene var som oftest avkastning av jordeiendommer. Andre gaver kunne være deler av biskopstiende, inntekter av mølledrift, inntekter fra handel med klosterets produkter og klosterets disposisjoner ved kjøp eller makeskifte av eiendommer.

I mangel av dokumenter fra middelalderen og overbevisende arkeologiske funn, har en retrospektive metode vært brukt for bedømming av størrelsen av klostergods, særlig i Norge. Metoden kan sees som inspirert av *Annales*-skolen og en variant av Marc Blochs regressive metode.¹⁷⁹ Den ble introdusert i norsk historieskrivning av blant andre Asgaut Steinnes.¹⁸⁰ Senere har Andreas Holmsen brukt den i en rekke prosjekter. Han understreker at metoden:

[...] kommer bare på tale i forbindelse med strukturer – dette ordet tatt i betydning av mønstre og systemer med samfunnsmessig rekkevidde. Det studiet hvor tilbake-slutninger kommer inn, kan gjelde strukturer selv, men like gjerne *kvantitative* forhold i det samfunnet strukturerne omfatter eller berører. Retrogressiv metode er forsvarlig når det lar seg påvise eller sannsynliggjøre i tilstrekkelig høy grad at det dreier seg om strukturer som på de aktuelle punkter har holdt seg *uforandret* i det tidsrom en slutter bakover gjennom, eller at det på disse punkter bare er skjedd *forandringer som en kan datere og måle rekkevidden av*.¹⁸¹

---

¹⁷⁷ David Knowles, *The Religious Orders in England, Vol 2 The end of the middle ages*, Cambridge: University Press, 1963, 250.

¹⁷⁸ France, 1992, 130-140.

¹⁷⁹ Marc Bloch, *Les Caractères originaux de l'histoire rurale française*, 1931, *French rural history: an essay on its basic characteristics*, 1966.

¹⁸⁰ Asgaut Steinnes, «Mål, vekt og verderekning i Norge i millomalderen og ei tid etter», i *Mål og vekt*, red. Svend Aakjær, Nordisk kultur 30, Oslo/Stockholm/København 1936, 84-154.

¹⁸¹ Andreas Holmsen, «Om å gå bakover i historien», *Heimen* 1976 XVII 3-12

Et viktig moment for agrarhistorikerne er *gården* og dens relative stabilitet i et jordbrukssamfunn når det gjelder det første gårdsnavnet og senere variasjoner og når det gjelder bruksrett og eiendomsrett. Metodens svakhet og feilmarginer har vært fremholdt av blant andre Hans Jacob Orning, men noe godt alternativ ved problematisk kildemangel er ikke fremkommet.¹⁸²

Halvard Bjørkvik har gjort en rekke arbeider basert på metoden, i den forstand at han har brukt sen-middelalderkilden *Biskop Øysteins jordebok* fra slutten av 1300-tallet, samt jordbøker og regnskaper fra 1500- og 1600-tallet, til å beregne laupsverdier før svartedauden og jordbrukskrisa på 1300-tallet.¹⁸³ Hilde Inntjore har påvist at Nonneseter kloster drev en aktiv godspolitikk med makeskifter.¹⁸⁴ Audun Dybdahl skriver at Munkelivs mengde klostergods i årene 1175-1325 ble tredoblet, ved makeskifter, kjøp og bytte av provent mot jordeiendom og ved pengeutlån mot sikkerhet i fast eiendom. De grunnleggende donasjonene fra konge eller stormenn har vært antatt å spille en større rolle for klostrene, men dette synes ikke å være slik for Munkeliv kloster.¹⁸⁵

I Lundprovinsen har dette aspektet vakt liten interesse. Bosetningsstrukturen i denne regionen har også en noe annen karakter, med landsbyer som viktig element og ikke primært garden. Også i forskning om Uppsalaprovensens klostre det vært mindre interesse for den retrospektive metode. Det kan vel forståes som et uttrykk for mindre tiltro til metoden og at det foreligger et annet og rikere kildemateriale i disse kirkeprovinsene.

Arkeologiens bidrag

I tillegg til de skriftlige kildene relevante for de tidlige klostrene i Norden, har arkeologiske undersøkelser av rester av klosterbygninger og av gjenstandsfunn i og i nærheten av disse gitt viktige bidrag til kunnskaper om klostrene. I Norge, Sverige og Danmark har det vært gjort mange og grundige arkeologiske undersøkelser allerede fra 1800-tallet.¹⁸⁶

---

¹⁸² Hans Jacob Orning, «Den materielle basis for den norske kongemaktens utvikling i høymiddelalderen», *Historisk tidsskrift*, Bind 84, 2005. 455–469.

¹⁸³ Bjørkvik, Halvard, «Klostergods og klosterdrift i Noreg i mellomalderen», *Collegium medievale*, 1995/2, 147.

¹⁸⁴ Inntjore, Hilde, *Nonneseter: et middelalderkloster i Oslo*. Hovedfagsoppgave UIO 1998. trykt ved Høgskolen i Agder, 2000.

¹⁸⁵ Dybdahl, Audun, «Munkeliv klostrets jordegods frem til 1463», *Historisk Tidsskrift*, 2008. 225- 266.

¹⁸⁶ Se særlig *Kirkearkæologi i Norden* – nr.1, nr.2, nr.4 og nr 23 (Hikuin 9, 12, 20 og 23), Højbjerg: Forlaget Hikuin.

Arbeider av Lidén argumenterer for arkeologiens nytte for historieforskningen.¹⁸⁷ Det gjør også arbeider av Alf Tore Hommedal.¹⁸⁸ Arkeologen Øyvind Lunde skriver om norske klostre i en oversikt med skisser over norske klosteranlegg.¹⁸⁹ Lidén peker på verdien av å undersøke spor av de komplekser av drifts- og økonomibygninger som må ha ligget rundt kjerneanlegget i et kloster. Det vil kunne gi mer om hvordan klostrene fungerte som økonomiske enheter med lagring av overskudd og byttemhandel.¹⁹⁰

I Sverige på 1800-tallet gjorde Hans Räf utgravninger på Alvastra. Fra første halvdel av 1900-tallet gjorde Otto Frödin grundig, systematisk, veldokumentert arbeid med nye metoder.

Dokumentasjonen er bevart i Antikvarisk- topografisk Arkiv og i Historisk museum, Stockholm. Arkeologen Sigurd Curman og andre har gjort en rekke arbeider om klostre.¹⁹¹ I 1969 skrev Ingrid Swartling om Alvastra klostres arkitektur, og på 2000-tallet har Elisabet Regner innholdsrike publikasjoner som gir ny innsikt i klostresamfunn.¹⁹² I Danmark har Vilh. Lorenzen gjort en stor arkeologisk undersøkelse av alle danske klostre.¹⁹³

Et viktig moment ved lesningen av arkeologibidragene er tatt frem av Rikke Agnete Olsen som viser hvordan dansk arkeologi har avdekket at en rekke klosterbygninger gjennomgikk en århundrelang bygningshistorie også når det gjelder en del av de store rike institusjonene.¹⁹⁴

Det vil si at våre forestillinger om klostrenes bygninger på 1100- og 1200-tallet kanskje må revurderes.

Kildesituasjonen for de tre kirkeprovinsene er forskjellig. Dette legger til rette for å behandle spørsmålet om nonneklostrenes økonomi og om antall nonner sammenliknet med manns-klostrenes fra forskjellig hold.

---

¹⁸⁷ Lidén, Hans Emil, «Norsk klosterarkeologi - en forskningshistorisk oversikt» i *Kirkearkæologi i Norden*, Hikuin 20, Høbjerg: Forlaget Hikuin, 1993, 65-74.

¹⁸⁸ Hommedal, Alf Tore, "Kva fortel bygningsrestane av dei norske klostera om kontinental norm og norsk praksis innan ordensliva?", *Norm og praksis i middelaldersamfunnet*, Bergen: Senter for europeiske kulturstudier, Universitetet i Bergen, 1999, 149- 183.

¹⁸⁹ Lunde, Øyvind, «Klosteranleggene», *Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, Årbok 1987*, Oslo, 85-119,

¹⁹⁰ Lidén, Hans-Emil, 1993, 65-74.

¹⁹¹ Curman Sigurd og Erik Lundberg, *Vreta klostres kyrka, i Sveriges Kyrkor. Konsthistorisk inventarium. Östergötland* Band 2 1935.

¹⁹² Elisabet Regner, *Den reformerade världen: Monastisk och materiell kultur i Alvasstra kloster från medeltid till modern tid*. Dr. avh., Stockholm: Stockholms Universitet, 2005.

¹⁹³ Lorenzen, Vilh., *De Danske Klosters Bygningshistorie*, I -XI, København, 1912-41.

¹⁹⁴ Rikke Agnete Olsen, «Synet på klostre i Danmark for tyve år siden og i dag», *Kirke-arkæologi i Norden (4: 1990 Trøndelag)*, Høbjerg: Hikuin, 1993, 7-17.

5 Var Nidarosprovinsens kvinneklostre små og fattige?

5.1 Innledning med oversikt over provinsens klostre

Provinsen hadde langt flere munkeklostre enn nonneklostre. Ikke alle bispedømmene hadde klostre og færre hadde nonneklostre. I bispedømmer med nonneklostre skal disse sammenliknes med munkeklostrene i stiftet. Hovedvekten legges på økonomiske forhold, men antall nonner eller munkere er også av stor interesse.

Bispedømme	Nonnekloster	Munkekloster
Nidaros	Bakka kloster Rein	Nidarholm Elgeseter Munkeby Tautra
Bergen	Nonneseter i Bergen	Selja Munkeliv Jons-klosteret Lyse
Stavanger	Ingen	Halsnøy, Olavsklosteret, Utstein
Oslo	Nonneseter Oslo Gimsøy kloster	Olavsklosteret, Hovedøya, Varna, Dragsmark, Kastellet
Skálholt	Klosteret på Kirkjubær	Pykkvabær, Flatey, Viðey
Hólar	Klosteret på Reynisstaður	Þingeyrar, Munkaþverá, Möðruvellir
Gardar	Maria-klosteret Austbygda	Augustinerkloster i Austbygda
Man		Rushden cistercienserkloster

Tabell nr. 7 Nidaros kirkeprovins klostre i undersøkelsen ¹⁹⁵

Tabellen viser Nidarosprovinsens klostre i de respektive bispedømmer. Det er en administrativ enhet med imponerende geografisk utstrekning.

¹⁹⁵ Helgason, Jón, *Islands kirke fra dens grundlæggelse til reformationen*, København: Gads forlag: 1925, 124-8. Navnene på Islandske klostre slik Helgasson bruker dem: Klosteret i Þingeyrar, Munkaþverá-klosteret, Pykkvabær, Flatey-klosteret, Viðey og Möðruvellir kloster. Kirkjubær-klosteret, Reynisstaður kloster.

5.2 Bruk av resultater fra retrospektive undersøkelser

Bjørkvik har beregnet klosterinntekter i Norge i laupstall, på reformasjonstiden og for noen klostre også verdien før krisen rundt 1350.¹⁹⁶ Her kan en få et inntrykk av de forskjellige klostrenes inntektsgrunnlag og *forholdet* mellom de enkelte klostres inntekter fra jordeiendommer. Jeg bruker Bjørkviks funn til å se på *forholdet mellom klostrenes laupsverdi*. Kopi av tabell fra Bjørkvik følger nedenfor.¹⁹⁷

148 Halvard Bjørkvik

Tabell. Klostergoods i Noreg på reformasjonstida

Kloster	laupsverde	før krise
<i>Augustinarkloster:</i>		
Elgeseter i Trondheim	255	
Jonsklosteret i Bergen	220	
Halsnøy i Sunnhordland	680	
Utstein på Mosterøy	380	
Kastelle i Konghelle	250	708
<i>Benediktinarkloster:</i>		
Bakke i Trondheim	420	
Selje i Nordfjord	190	
Munkeliv i Bergen (overteke av birgittinarordenen 1426)	590	2.500
Gimsøy ved Skien	370	1.017
Nonneseter i Oslo	480	1.320
<i>Cisterciensarkloster:</i>		
Munkeby ved Levanger	—	
Tautra på Frosta	210	
Rein i Rissa	280	
Lyse ved Bergen	430	
Nonneseter i Bergen	400	1.700
Hovedøy ved Oslo	600	
<i>Cluniacensarkloster:</i>		
Nidarholm ved Trondheim	315	
<i>Johanittarkloster:</i>		
Varna i Rygge	260	
<i>Premonstratensarkloster:</i>		
St. Olav i Tønsberg	260	952
Dragsmark i Båhuslen	250	
Sum klostergoods	ca. 6.800	

Collegium Medievale 1995/2

Tabell fra Bjørkvik, Halvard, «Klostergoods og klosterdrift i Noreg i mellomalderen»,

¹⁹⁶ Bjørkvik, Halvard, «Klostergoods og klosterdrift i Noreg i mellomalderen», Collegium Medievale 1995/2.

¹⁹⁷ Bjørkvik, 1995

Kommentar til tabellen:

Tabellen er basert på kilder fra sen-middelalderen, biskop Øysteins jordebok fra 1390-årene, men vesentlig fra jordebøker og regnskaper fra 1500- og 1600-tallet. Jordeboken gir opplysninger fra bispens stift om Nonneseter i Oslo, Gimsøy nonnekloster i Skien, og St. Olavs kloster i Tønsberg. I tillegg har Akershusregisteret sammendrag av noen av de dokumenter som senere gikk tapt. For Nonneseter i Bergen, Munkeliv og Kastellet kloster finnes også noen direkte kilder, lensregnskaper og enkelt-dokumenter.

Laupstall før krisen i 1350, beregnet Bjørkvik for 6 klostre, hvorav 3 nonneklostre.

Nonneklostrene var *Nonneseter i Bergen* som fikk laupstall 1.700, *Nonneseter i Oslo* med 1.320 og *Gimsøy ved Skien* med 1.017.

Munkeklostrene som ble undersøkt var *Kastellet* med 708, *Munkeliv* i Bergen med 2.500 og *St. Olavs kloster i Tønsberg* med 952 i laupsverdi.

Spredningen av tallene er stor, men disse tallene viser at kvinne-klostrene og manns-klostrene var grovt sett av samme størrelsesorden. Summen av laupstallene for de tre kvinne-klostrene var 4037. Summen for de tre mannsklostrene var 4160. Det vil si at ut fra disse få tallene *før* krisen synes den økonomiske styrken hos kvinne-klostrene å være omtrent som hos mannsklostrene i Norge.

Laupstallene på reformasjonstiden. Tabellen viser en betydelig spredning av tallene.

Minsteverdien i laupstall er 190 for munkeklosteret på Selja, mens Halsnøy har 680.

Gjennomsnittsverdien av laupstallet for alle manns- og kvinne-klostrene, er 342. Av nonneklostrene i Norge var det bare Rein som lå under gjennomsnittet.

Dette vil si, at bedømt ut fra disse få tallene, var heller ikke i reformasjonstiden nonneklostrenes økonomiske styrke mindre enn de fleste mannsklostrene i Norge.

5.3 Klosterøkonomi

En sammenstilling av nonneklostrenes og munkeklostrenes økonomi i bispedømmene i Nidarosprovinsen følger:

Klosterøkonomi i Bergen og Stavanger bispedømmer

Nonneseter i Bergen Det er nevnt første gang i Snorres *Magnus Blindes saga* da Magnus ble fanget og blindet i 1135: “da rømte mannskapet fra ham, noen opp i fjellet, noen opp om

Nonneseter, og noen inn i kirkene”.¹⁹⁸ Klosteret lå på tidligere krongods, mellom nåværende Lille og Store Lungegårdvann som ble gitt klosteret i kong Sigurds eller kong Øysteins tid.¹⁹⁹ Kvinner var aktive beskyttere av klostre i andre land. Dronningers viktige rolle i klostervesenet er fremhevet av Lars Hermanson.²⁰⁰ Ommundsen argumenterer godt for at kong Sigurd Jorsalfare og dronning Malmfrid eller broren kong Øystein og dronning Ingebjørg kunne være stiftere av klosteret. Grundige arkeologiske u.s. har vært gjort fra 1800-tallet og senere.²⁰¹ I dag gjenstår tårnfoten og noe av søndre korkapell som minne om et stort og rikt kloster.

Beregnet laupstallet for klosteret var 1700 før krisen.

Til sammenlikning hadde Bergens *Munkeliv kloster*, et benediktinerkloster for menn i høymiddelalderen, laupstall på 2500. Munkeliv var sammen med *Halsnøy kloster* av augustinerordenen Norges største på denne tiden. *Klosteret på Selja*, det andre benediktinerklosteret i bispedømmet, mistet sannsynligvis mye av sin betydning da bispetet flyttet til Bergen i 1170-årene.

Lyse kloster ved Bergen for cisterciensere hadde en beregnet laupsverdi 430 etter krisen i senmiddelalderen. Det er noe større enn det Nonneseter i Bergen hadde, med laupsverdi på 400 etter krisen. Dormitoriet i Lyse kloster er beregnet å kunne romme 44 munkere, det har vært et stort kloster.²⁰² Det fikk også munkere nok til å danne datterklosteret *Tautra* i Trøndelag på 1200-tallet.

Jons-klosteret i Bergen, et augustinerkloster i Bergen bispedømme, var viet døperen Johannes og trolig opprettet mellom 1160 og 1180. Det fikk problemer etter svartedauden og var fra tidlig 1400-tall trolig ikke lenger i aktivitet. Beregnet laupstall etter krisen har

---

¹⁹⁸ Snorre Sturlasons kongesagaer, “Storm-utgaven”, J. M. Stenersens Forlag AS: Oslo, 2012, 575. OBS Anakronisme? Tvil om årstallet, da Snorre bygger sin fortelling om dette på Hryggjarstykki av Eirik Oddson som besøkte i Bergen i 1150. Anna Elisa Tryti henviser til K. Helle *Bergen bys historie*, b 1, 1982, s 3-6.

¹⁹⁹ Åslaug Ommundsen, «To kongar, to dronningar og eit nonnekloster i Bergen», *Historisk tidsskrift*, 2016, 7-33.

¹⁹⁹ Hans-Emil Lidén om Nonneseter Bergen

²⁰⁰ Lars Hermanson, «Det tidiga Vreta» i i *Fokus Vreta kloster – 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*, Red. Elisabet Regner och Göran Tagesson, Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 2010.

²⁰¹ Øyvind Lunde, «Kloster-anleggene», FNFB, Årbok 1987, B. E. Bendixen, (1895) «Nonneseter klosterruiner» utgitt av FNFB, H.-E. Lidén, og E.M. Magerøy, *Norges kirker*, H.-E. Lidén, »Nonneseter klosterruin i Bergen» i FNFB Årbok, 1969

²⁰² France, 1999, 130-140.

Bjørkvik satt til 220.²⁰³ Utstein kloster i Stavanger fikk laupsverdi 380. Sammenfattende for bispedømmene Bergen og Stavanger, er Halsnøy kloster størst, bedømt utfra antatt laupsverdi, deretter Munkeliv, Lyse, Nonneseter, Jons-klosteret og Selje.

De største klostrene er munkeklostre, men Nonneseter er ikke det minste.

Klosterøkonomi i Nidaros bispedømme

Nonneseter på Bakka lå sentralt til ved elven, på Lade-jarlens gods som ble overtatt av kongemakten og hvor deler ble donert videre og ble klostereiendom, kanskje allerede av kong Øystein, mens broren Sigurd var på Jorsalferd, eller av en av kongsbrødrene Sigurd Munn eller Øystein Haraldsson rundt 1150.²⁰⁴ Da kong Sverre i 1183 sjøsatte sitt store skip *Mariasuden* fra bryggen ved klosteret, ga han gaver til klosteret og kirken.²⁰⁵ Arkeologiske undersøkelser i bygrunnen i dagens Trondheim er gjort av blant andre Øyvind Lunde.²⁰⁶ Bakka hadde eiendommer over hele bispedømmet og var det klosteret som hadde mest gods i Trøndelag.²⁰⁷ Laupstallet var etter reformasjonen 387.

Nonneklosteret på Rein i Rissa ble anlagt av hertug Skule på deler av hans slekts-eiendom rundt år 1230. Sigrid Bårdsdatter, Skules søster og enke etter Jon på Austrått, var den første abbedisse der. Dronning Margrete, Skules datter, tilbrakte sine siste år i klosteret. Klosterets eiendommer var spredt i Trøndelag med hovedmengden rundt Rissa hvor klosteret lå. Reins kloster eide 60 % av eiendommene i Rissa i 1520, og disse 60 % var verdsatt til 39,5 spann.²⁰⁸ I følge fru Ingegerds jordebok lå 20 % av det jordegodset som Reins kloster eide i Rissa. Det vil si at Reins kloster utgjorde i verdi $5 \times 39,5 = 197,5$ nærmere 200 spann. Dette harmonerer godt med Bjørkviks utregninger til 180 spann på reformasjonstiden. Av landskyldinntekt var det bare Tautraklosterets som var lavere.²⁰⁹

Til sammenlikning hadde bispedømmets mannsklostre *Nidarholm*, (B), *Elgeseter* (A) og *Tautra* (C) henholdsvis 286, 239 og 173 i laupstall.

---

²⁰³ Lars Mæhlum, «Jons-klosteret», i *Store norske leksikon*. Hentet 31. august 2017 fra <https://snl.no/Jonsklosteret>.

²⁰⁴ Lange S 214, henviser til Morkinskinna og skalden Einar Skulasons skjemtveise da han kom for seint til kongens taffel.

²⁰⁵ *Sverres saga*, Oslo: Gyldendal, 1979, 120.

²⁰⁶ Øyvind Lunde, «Trondheims fortid i by-grunnen», Riksantikvarens skrifter, nr.2.

²⁰⁷ Syrstad, Kari Birgitte, *Klostervesenet i Nidaros bispedømme*, hovedfagsoppgave H 1999, UIO, 112 – 114.

²⁰⁸ Audun Dybdahl, *Reins kloster - Kirkelig godskompleks og verdslig len: med en oversikt over bosetning og eiendomsforhold i Rissa i tiden før 1661*, Hovedfagsoppgave UIB 1970, 37.

²⁰⁹ Syrstad, 143.

I Nidaros bispedømme var nonneklosteret på Bakka størst, fulgt av munkeklostrene Nidarholm, Elgeseter, nonneklosteret Rein, og sist munkeklosteret Tautra.

Det vil si at i Nidaros bispedømme som hadde i alt 5 klostre, hvorav 2 nonneklostre, var det største klosteret et nonnekloster.

Klosterøkonomi i Oslo bispedømme

Nonneklosteret på Gimsøy i Skien var anlagt på lendmannen Dag Eilivssons grunn etter at han vel hadde vært med kong Sigurd på Jorsalferden.²¹⁰ Ved flåtens landligge over vinteren i England kunne klostrene der være eksempler til inspirasjon.²¹¹ (Kong Henry I, som kong Sigurd hadde forretninger med, var også klostergrunnlegger med finansiering av Reading Abbey.) På Klosterøya, like ved utløpet av Norsjø og med Skienselva som god ferdselsåre til havs, lå klosteret gunstig til ved bytte av mottatt landskyld i andre varer som det også var bruk for. Klosteret fikk inntekter fra sine eiendommer fra området og øvre Telemark, fra og fra Båhuslen og også fra fiskerettigheter i Nidelva i Agder. Magnus Erikssons stadfesting av privilegiene til Skiens borgere i 1371 med forbud mot handel for Gimsøy kloster tyder på en stor handelsvirksomhet ved klosteret.²¹² For Gimsøy har Bjørkvik funnet en laupsverdi på 1077 før krisen. Sammenliknet med det nærmeste mannsklosteret, St. Olavs kloster av premonstratensernes orden i Tønsberg med laupstallet 952, var Gimsøy nonnekloster noe større.

Nonneseter i Oslo er omtalt i Snorre, mulig på basis av Hryggjarstykkji, om slaget mellom Inge Krokrygg og Håkon Herdebrei i 1161 på isen ved Oslo. Fra 1189 kjennes donasjoner til Nonneseter fra biskop Helge, som ga betydelige eiendommer, blant annet Aker gård, til klosteret. Klosteret fikk rikelige gaver fra mange hold. Bjørkvik har satt laupstall på 1320 på Nonneseter i Oslo før krisen. Det var et stort og rikt anlegg.²¹³

For sammenlikning var det nærliggende mannsklosteret på Hovedøya for cisterciensere kjent som et stort og rikt kloster. Vi har ikke laupstall på dette før krisen, men et laupstall på 600 på reformasjonstiden. Da hadde Nonneseter i Oslo 480. Etter størrelsen på dormitoriet i klosteret

---

²¹⁰ Arne Odd Johnsen, *Sigurd Jorsalfares opphold i England (1109-1109)*, Oslo: Universitetsforlaget 1984
Halvor Bergan, *Gimsøy kloster og virksomheten der i 430 år (1110-1540)*, 65-66.

²¹¹ Johnsen, 1984.

²¹² DN XV nr. 27.

²¹³ Inntjore, 2000.

på Hovedøya kunne det ha opptil 51 munkar og har altså vært et stort kloster.²¹⁴

Munkeklostrene på Varna (for Johannitter) og i Dragsmark og Kastellet var mindre. I Oslo bispedømme har Nonneseter vært av de største klostrene, selv om klosteret på Hovedøya har vært større.

Fra den vestlige delen av Nidarosprovinsen kjenner vi tre nonneklostre på 1100- og 1200-tallet, alle benediktinerklostre og viet til Maria. I Islands to bispedømmer var det to kvinneklostre og seks manns-klostre, benediktinerklostrene Þingeyrar og Munkaþverá og augustinerklostrene Þykkvabær, Flatey, Viðey/Helgafell og Möðruvellir.²¹⁵ På Grønland var ett nonnekloster og ett munkekloster.

Kvinner på Island hadde også ønske om å gå i kloster. I Grágás heter det: «Eigi skal faðir neyða dóttir sína til ráða, ef hún vill vígjast láta til nunnu».²¹⁶

Klostrene i Skálholt bispedømme

Mannsklostrene i Skálholt bispedømme var *Þykkvabær* stiftet i 1168, *Flatey* > *Helgafell* i 1172 og *Viðey* fra 1226.

Nonneklosteret ble anlagt på Kirkjubær i Sida i 1186 etter initiativ av biskop Thorlak den hellige. Halldóra Eyolfsdóttir var abbedisse fra 1189. Av nonnene kjennes døtre av Gissur Hallsson i Haukadal, og tre søstre av biskop Arne Thorlaksson. Dennes søsterdatter Agatha var abbedisse fra 1293 – 1342. Klostrets mange kostbarheter blir regnet opp i et dokument, (*Máldagi*), fra 1397. Nonnene hadde laget mye vakkert håndarbeid. Klosteret eide et titalls messehagler, alterduker og vakre stoffer og veggtepper. Da den landskjente Gudný døde i klosteret var det etter henne broderier, utskjæringsarbeider og bilder i håndskrifter, illuminasjoner, (såkalte lysingar). Det vil si at klosterets skrivestue også laget kopier av de dyrebare bøkene. Klosteret eide også bilder av Maria Guds mor, de hellige Katarina, Cecilia, Agnes og noen hellige menn, kors og skrin med relikvier.²¹⁷

Flere fortellinger av særlig interesse for kvinner er funnet i et manuskript *AM 764 4to*. Det gjelder Bibelens fortelling om Judith som reddet Israel fra Assyrias overmakt, det gjelder Ursula-legenden, Sunnivallegenden og flere. Manuskriptet er antatt å være fra rundt år 1300

---

²¹⁴ France, 1992, 139-141.

²¹⁵ Like før reformasjonen ble Skriða-klosteret anlagt, det fikk kort virketid.

²¹⁶ Grágás 1992, 109.

²¹⁷ Inga Huld Hákonardóttir, «I nunnuklaustri – Kirkjubær og Reynisstaður», i Gunnar F. Guðmundsson, *Íslenskt samfélag og Rómakirkja Kristni á Íslandi*, Reykjavík: Alþingi, 2000 2. b. 2000, 227.

og assosieres med klosteret i Reynisstaður og et sannsynlig skriptorium der. Manuskriptet er analysert også for de forskjellige håndskrifter og forfatteren argumenterer for tilknytningen til Reynisstaður klosteret.²¹⁸

Klostrene i Hólar bispedømme

Mannsklostrene var *Pingeyrar* benediktinerkloster fra 1133, *Munkaþverá*, også et benediktinerkloster, grunnlagt i 1155 i Eyjafjörður og *Möðruvellir*, et augustinerkloster stiftet på slutten av 1200-tallet.

Nonneklosteret ble først stiftet på *Reynisstaður* i 1295. Kort før han døde i 1268 hadde jarlen Gissur Thorvaldsson gitt eiendommen sin på Reynisstaður til kloster. Han var sønn av Thorvald Gissursson i Hruna, som hadde kjøpt Viðey i 1224 og donert det til kloster der.²¹⁹ Det var på den tiden søstrene hans Halldóra og Thuridur Gissur-døtre døde. De hadde vært nonner i Kirkjubær-klosteret. Gissur Thorvaldsson ville følge deres eksempel og gå i kloster; i jula 1267 hadde han og Jørund biskop (Thorsteinsson) planlagt at Gissur sommeren etter skulle gå i kloster på Videy. Men han døde før han rakk det.

Inntektsgrunnlaget for klosteret finnes det gode opplysninger om i máldagi.²²⁰ Stiftelsesbrevet med biskop Jørunds segl er bevart. Av brevet fremgår at biskop Jørund [Thorsteinsson] og Hallbera Thorsteinsdóttir var stiftere av klosteret. Hallbera ble også etter få år klosterets abbedisse og fungerte frem til 1330. Det sies om henne at hun fort fikk stor innflytelse.²²¹ På basis av denne máldagi for klosteret har jeg satt opp landskylda i tabellform.

---

²¹⁸ Svanhildur, Óskarsdóttir, "Opbyggelige historier fra Reynistaður. Bibelmateriale i M 764 4to.». *Den nordiske renessansen i høymiddelalderen*. red Jón Viðar Sigurðsson, og Preben Meulengracht Sørensen, Oslo: Historisk Institutt, Universitetet i Oslo, 2000, 101-108.

²¹⁹ Anna Sigurdardóttir, *Allt hafði annan róm áður í páfadóm*, Reykjavík: Kvennasögusafn Íslands, 1988.

²²⁰ Fornbréfasafn II, 300-303, København 1893.

²²¹ Inga Huld Hákonardóttir, «I nunnuklaustri – Kirkjubær og Reynistaður», i Gudmundssons Gunnar F. Guðmundsson, *Íslenskt samfélag og Rómakirkja Kristni á Íslandi*, Reykjavík: Alþingi, 2000 2. b. 2000, 228.

Tabell over landskylda til klosteret på Stad i Reynisnes i 1295

Eiendom	Verdi i Hór vadmél	Verdi vættr skreidar	Annen landskyld
Grøf ytre	2		
Grøf sør	2		Kyrelði
Pafastadi	4		
Vernslaland ½	4		
Fjallsland	2		
Skardsá á	1		14 aurar
Höll	2		
Støpul	2		
Dadastadi	3		3 årslam
Hóla		9 vættir	
Skördugil	3		3 årslam
Skördugil ytro	2		
Foss ½		6 vættir	
Brokkarlækur ½		4	
Hnúðnes		12	
Selá ½		8	
Hof á Skagastönd		20	ferjing Sk dastadi i Laxárdal
Hafsteinsstadir		glemt	
Ferjuhamar	2		ala kyr 2 vetrgrml og gelt naut
Kárastadir	3		ala kyr 2 vetrgrml og gelt naut
Róndalur	2		
Keldudalur	2		mænlihláss tódu, (høy av god engslátt)
Bekki	2		

Tabell 9 Landskylda til Reynisstaðurklosteret i 1295

I tillegg var halvparten av retten til drivved og til i land-drevet hval i et spesifisert område. Den andre halvparten eide kirken i Vidimyrar.²²²

Kommentar til tabellen:

1. Om verdi-angivelsene: Verdimål på Island, betalingsmiddelet, var den gang fremfor alt vadmål. Det var Islands viktigste handelsvare i høymiddelalderen, både innenlands og til eksport. Vadsmål som verdimåler viser kvinnens betydning i verdiskapningen i samfunnet. Karding, spinning, veving var i Norden kvinnearbeid, «innanstokks». Vadsmål ble målt i *eln* (islandske alen 48,5cm), i flertall *ells*. Det var «hjemmeindustri» med vertikal vevstol, *Oppstadvev*, som vanligvis ga maksimal lengde på ca. 6 ells på vevarbeidet.²²³ Standardiseringsforsøk på vadmål som betalingsmiddel fremgår av lovverket.²²⁴ *Hundruðr*, (Hðr), hundre ells, tilsvarte 20 eyrir.²²⁵ 1 mark er 8 eyrir=24 ertuger. Hundruðr =20 eyrir =8+8+4= 2,5 mark, 100 Hðr blir da lik 250 mark sølv (brent). Senere ble fisk viktig betalingsmiddel. Fisk ble målt i vektmaßet *vætt* eller *vett*.²²⁶ Det var som oftest torsk som tørrfisk. 1 læst skreidar var 35 vættir.

2. Ved summering av opplysningene i tabellen får vi at landskylden for *Reynisstaður*-klosteret beløp seg til 39 Hðr samt 59 vættir skreidar (tørrfisk, torsk), i tillegg kom 2 års-gamle kviger, i alt 6 stk. og dessuten 3 gjeldede oksekalver, 3 årslam og kufor og ferjeplikt mellom Skidastadi og Laxárdal, samt verdien av drivved og til i land-drevet hval i et spesifisert område.

Til sammenlikning kan nevnes at *Munkaþverá*, det minste av de to munkeklostre for benediktinere på Island, opprettet av biskop Bjørn Gilsson i 1155 i Eyjafjörður, fikk lagt til hundre Hðr. av Holar-stolens gods. Slik sikret biskopen klosterets økonomi kort før sin død i 1162.²²⁷

Retrospektiv tilnærming til deler av klostrenes økonomiske forhold på Island kan gi mer belysning av de relative forholdene.

²²² *Íslenskt fornbréfasafn* II, Kbh 1893, [1295] – Máldagi Vidimýrarkirkju, bls 466.

²²³ Marta Hoffman, «Vadmål» i *KLNM*, 19, 409-412.

²²⁴ *KLNM*, Grágás II, 289, Jónsbok, 214.

²²⁵ Sigríður Júlíusdóttir, *The major churches in Iceland and Norway*, Hovedoppgave Universitetet i Bergen, 2006. (Ett hundre ells kom etter hvert til å bety 120 ells i forbindelse med kirkens bruk av desimalsystemet.)

²²⁶ Jacob Benediktsson, «Vett» *KLNM* 19, 677-678.

I Grágás I b 169, 249, II 289 bestemmes at en vett skal være 8 fjórdungar (fjerdinger).

²²⁷ *Biskupasögur* I, 48. og Jon Helgason, 1925, 125.

Antall jordeiendommer, registrert mellom 1540 og 1550.²²⁸

Det gjaldt 9 klostre hvorav de to kvinneklostrene. Antallet eiendommer varierte mellom 120 for Helgafellklosteret og 39 for Kirkjubær-klosteret. Middeltallet var 62. Begge kvinneklostrene var blant dem med færrest jordeiendommer.

Landskylda fra jordebøker fra 1695²²⁹

I Skálholt stift hadde kvinneklosteret på Kirkjubær en landskyld på 94 Hdr., mens Helgafellklosteret hadde den høyeste 209 på Hdr, Viðey-klosteret 171 Hdr, Þykkvabær-klosteret 134 Hdr. I Hólar stift hadde Reynisstaður-klosteret 87 Hdr, mens Þingeyrar-klosteret hadde 152 Hdr, Möðruvellir-klosteret 98 Hdr og Munkaþverá-klosteret 108 Hdr.²³⁰ Gjennomsnittlig landskyld for klostrene er på 122 Hdr. Nonneklostrene hadde hhv. 94 og 87 Hdr.

For anskueliggjøring har jeg satt opp tabell 10.

Klostrene i Skálholt bispedømme(S) og i Hólar bispedømme (H)	Antall jordeiendommer ved optelling 1540	Landskyld og leie I jordebok fra 1695
Nonneklosteret Kirkjubær S	39	94 Hdr
Munkeklosteret Skriða S	40	51 Hdr
Munkeklosteret Þykkvabær S	55	134 Hdr
Munkeklosteret Viðey S	95	171 Hdr
Munkeklosteret Helgafell S	120	209 Hdr
Nonneklosteret Reynisstaður H	41	87 Hdr
Munkeklosteret Möðruvellir H	55	98 Hdr
Munkeklosteret Munkaþverá H	61	108 Hdr
Munkeklosteret Þingeyrar H	74	152 Hdr

Tabell 10 Jordeiendommer, landskyld og leie fra 1540 – 1550- og 1695 i Skálholt og Hólar bispedømmer

²²⁸ Guðmundsson, 223.

²²⁹ Guðmundsson, 223.

²³⁰ Guðmundsson, 217

Landskyldtallene avspeiler en økonomisk større styrke i Skálholt enn i Hólar, med landskyldgjennomsnitt av klostrene på hhv. 132 og 111, gjennomsnittsverdien samlet 122.

Av klostrene på Island hadde kvinneklostrene lavest landskyld og færrest eiendommer bortsett fra det sent opprettede Skriða-klosteret. Men noen dramatisk forskjell mellom kvinne- og mannsklostrene er det ikke.

Husdyrholdet var en viktig del av driften av eiendommene

I 1446 eide nonneklosteret på Reynisstaður: 351 kyr, 146 gjeld-fe, 598 sauer og 47 hester.

I 1340 hadde munkeklosteret Þykkvabær 148 kyr, 84 gjeld-fe, 410 sauer og 53 hester.

I 1378 eide munkeklosteret Helgafell 96 kyr (66), 68 gjeld-fe, 520 sauer og 30 hester.²³¹

Ut fra ovenstående høye tall for kyr sammenliknet med de to andre klostrene, synes produksjon av smør og ost ha vært en viktigere inntektskilde for Reynisstaður nonnekloster enn for munkeklostrene.

Klostrene i Gardar bispedømme

I Gardar stift på Grønland var ett nonnekloster og ett munkekloster.

Sigurd Jorsalfare utnevnte Arnald til biskop i Gardar i 1124, og han tok sete på storgarden Gardar midt i Austbygda der bispesetet siden ble.²³² Bispedømmet hadde to klostre, begge i Austbygda, et nonnekloster av benediktinerordenen ved Unartoq-fjorden og et munkekloster av augustinerordenen ved Petersvik.

Gardar stift var i høymiddelalderen et område med fedrift, jakt og fiske. Inntektene fra utenrikshandelen av fangst av sel og hvalross og elfenben var betydelige.²³³ Fra Ivar Bårdssons Grønlandsbeskrivelse fra 1360-tallet:

Item ved Peitersvig ligger en stoer bygd (...) Item fra den bygd ligger edt stort Closter, som Canonici Regulares ere udi, som vigt er thill St. Olluff och St. August-inum. Closteret eyer alt ind i Bottnen och alt ud paa den anden Side.

Item nest Ketilsfjord ligger Rafnsfjord, och langt ind udi den Fjord ligger edt Soster-Closter Ordinis Sancti Benedicti; det Closter eger alt ind i Bottnen och ud fra Vaage Kierche, som (vigt) er thill St. Olluff Konningh. Vor Kierche eger alt Land Fjorden udenfore. Ind i Fjorden ere mange Hollme, och Klosteret eger alle sammen Hellten med Dombkierchen (...)²³⁴ (GHM III:254-255).

²³¹ Gunnar F. Guðmundsson, *Íslenskt samfélag og Rómakirkja*, 219.

og fra Fornbréfasafn 4:635-6, og 6:38-40, 730-731 og 7:156-7, 331-332.

²³² Olaf Kolsrud, *Noregs kyrkjesoga: 1: Millomalderen*, Oslo: Aschehoug 1958, 181.

²³³ Omdahl, Frode, "Spor etter det norrøne Grønland", MA i arkeologi UIO 2013.

²³⁴ Finnur Jonsson, *Det gamle Grønlands beskrivelse Af Ívar Bårdarson*, København: Levin og Munksgaards forlag, 1930, og *Grønlands Historiske Mindesmærker, III*, Rosenkilde og Bagger: København 1976, 248-264.

På 1930-tallet påviste Poul Nørlund ruiner etter to klostre og 18 kirker i Austbygda og Vestbygda, og startet arkeologiske undersøkelser her. Etter 2.verdenskrig fortsatte danskene de arkeologiske undersøkelsene under ledelse av C. L. Vebæk. Han beskriver ruinene av nonneklosteret som betydelige. Innenfor et lavt steingjerde lå de fleste av i alt 26 bygningsruiner med tilknytning til klosterets drift. Det vitnet om omfattende landbruksvirksomhet.²³⁵ Ruinene av munkeklosteret var derimot beskjedne med plass til færre munk. Utfra tidlige historiske beretninger og arkeologiske undersøkelser av de to klostrene på Grønland, fremtrer altså nonneklosteret som stort og munkeklosteret som mindre.

5.4 Antall nonner og munk i Nidarosprovinsens klostre

For vurdering av klosterets størrelse og betydning, er antallet nonner i klosteret viktig. Hvor mange nonner kunne et kloster romme? Hvilke inntekter måtte klosteret ha for å holde en nonne med kost og losji? Et «idealkonvent» skulle ha 13 medlemmer, 12 nonner og abbedissen.

Beregninger fra Nonneseter kloster i Oslo konkluderer med at inntektsgrunnlaget der ikke utgjorde noen begrensning på antallet nonner i klosteret når klosteret først var anlagt.²³⁶ Utfra forutsetningen at en persons daglig forbruk består av 40 % animalske produkter og 60 % kornvarer, ble der beregnet forbruk per person utfra markedspris og kaloriberegninger. Hilde Inntjore har satt opp minimumskosthold for et konvent på 13 (12 nonner og 1 abbedisse) og for ett på 35 (Bergen 1320) og fant at forbruket slik regnet ut varierte mellom 5 % og 14 % av inntekten før svartedauden. Ved reformasjonen var forbruket i prosent av inntekt steget til hhv 21 og 53 %. Ved beregning av et større forbruk, «aristokratisk forbruk», var forbruket før og etter svartedauden 21 % og 58 % av inntektene. Liknende økonomiske forhold er sannsynlig for de andre nonneklostrene i Norge, muligens unntatt Rein. Inntjores arbeid sannsynliggjør at nonneklostrenes økonomi ikke var en begrensende faktor for det ønskede antallet nonner i klostrene i Norge når klosteret først var anlagt.

---

²³⁵ Vebæk, Christen Leif, 1953 «Klostre i de grønlandske nordbobygder», *Grønland* nr 5/1953. København

²³⁶ Inntjore, Hilde, *Nonneseter - Et middelalderkloster i Oslo*, Hovedfagsoppgave UIO 1998, trykt ved Høgskolen i Agder, 2000, 87-104.

På Island finnes opplysninger om antall nonner og munkar på 1300- og 1400-tallet ²³⁷
 Nonneklosteret på Kirkjubær hadde 14 nonner i 1403. Klosteret på Reynisstaður hadde 8 nonner i 1431. Þingeyrar benediktinerkloster, anlagt i 1133, hadde 5 munkar i 1477. Det andre klosteret for benediktinermunkar, Munkaþverá, grunnlagt i 1155, hadde 5 munkar i 1484. Av augustinerklostrene hadde Þykkvabær, grunnlagt i 1168, 13 munkar i 1403, Helgafell fra 1172 hadde 11 munkar i 1493, Viðey fra 1226 hadde 6 i 1344 og Möðruvellir grunnlagt i 1296 hadde 6 munkar i 1352.²³⁸

For oversiktens skyld har jeg samlet opplysningene i nedenstående tabell.

Kloster	Årstall for angitt opplysning	Antall n /m	Ordenstilhørighet
Kirkjubær	1403	14 nonner	Benediktinere
Reynisstaður	1431	8 nonner	Benediktinere
Þingeyrar	1477	5 munkar	Benediktinere
Munkaþverá	1484	5 munkar	Benediktinere
Þykkvabær	1403	13 munkar	Augustinere
Helgafell	1493	11 munkar	Augustinere
Viðey	1344	6 munkar	Augustinere
Möðruvellir	1352	6 munkar	Augustinere
		22 nonner 46 munkar	

Tabell 11 Antall nonner og munkar i islandske klostre i senmiddelalderen

Samlet får en i de to kvinneklostrene 22 nonner, og i de 6 mannsklostrene 46 munkar. Det vil si at kvinneklostrene på Island hadde relativt sett langt flere nonner enn munkeklostrene hadde munkar. Kanskje kloster-tilværelsen der var mer attraktivt for kvinner enn for menn.

5.4.1 Et estimat av antall nonner i forhold til antatt landskyldverdi

²³⁷ Gunnar F. Guðmundsson, *Íslenskt samfélag og Rómakirkja, Kristni á Íslandi*, Reykjavík: Alþingi, 2000 2. b. 2000, 219-223.

²³⁸ Guðmundsson, 217.

I forbindelse med valg blant nonnene av ny abbedisse i Nonneseter kloster i Bergen i 1320, får en vite at klosteret hadde 35 nonner.²³⁹ Dette er en av de få opplysninger vi har om antallet nonner i Norge. Nonneseter i Bergen hadde beregnet landskyldverdi 1700 før krisen, noe som indikerer et stort kloster. 35 nonner er da også et stort antall nonner i klosteret.

Nonneseter i Oslo hadde et laupstall på 1320 før krisen. Med samme forbruk pr nonne skulle Nonneseter i Oslo kunne romme 27 nonner, og Gimsøy med et laupstall på 1017 skulle kunne romme 20 nonner.

For antall munkere i de tre klostre hvor laupstall er utregnet før agrarkrisen, Munkeliv med 2500, St. Olavsklosteret i Tønsberg med 952 i laupstall og Kastellet i Båhuslen med 708, får vi henholdsvis 51, 20 og 15 munkere. Det er ingen urimelige tall. Dette er satt opp i Tabell 12:

Kloster	Laupstall før agrarkrisen	Antall nonner/ munkere før agrarkrisen
Nonneseter Bergen	1700	35 n
Nonneseter Oslo	1320	27 n
Gimsøy	1017	20 n
Munkeliv	2500	51 m
St. Olav i Tønsberg	952	20 m
Kastellet	708	15 m

Tabell 12 *Estimat* av antall nonner og munkere i forhold til klosterets laupstall før agrarkrisen

Det kjente antall, verdien fra DN, er uthevet, 35.

Bruker vi *forholdstallet* for Nonneseter Bergen mellom antall nonner og beregnet laupsverdi før krisen på situasjonen (35 nonner/ 1700 i laupstall) også ved reformasjonen, får vi at antall nonner kunne være mellom 5 og 10 ved reformasjonen.

Kloster	Laupstall v reformasjonen	Antatt antall nonner ved reformasjonen
Bakka	420	8-9
Rein	280	5-6
Nonneseter i Bergen	400	8-9
Gimsøy	370	7-8
Nonneseter i Oslo	480	9-10

Tabell 13 *Estimat* av antall nonner ved reformasjonen

²³⁹ DN 7, nr 93

Dette synes heller ikke urimelig i forhold til det vi vet om antallet munkes ved Tautra og ved Jons-klosteret i Bergen, hvor laupsverdien var hhv. 210 og 220, og beretninger fra dette tidsrommet nevner 8 munkes i Tautra, og at Jons-klosteret ble avfolket. Men jeg understreker at tabellen viser *antatte* verdier.

Antatte verdier: Dom David Knowles har foreslått bruk av forholdstall i beregning av det *maksimale* antall munkes i cistercienserklostrene med utgangspunkt i størrelsen av dormitoriene. For en del klostre er kjent både antall munkes og størrelsen på dormitoriet. Utfra dette kan foreslås det maksimale antallet munkes i andre klostre hvor bare dormitoriestørrelsen er kjent. France har benyttet dette for å anslå antall cisterciensermunkes i Skandinavia. Utfra dette resonnementet har Lyse kloster med dormitorielengde på 32 meter *maksimalt* hatt plass til 44 munkes og Hovedøya til 51 munkes.²⁴⁰ Vi vet at Lyse ble stiftet med abbeden Ranult og 12 munkes fra Fountains Abbey i 1146. Videre vet vi at Lyse dannet et datterkloster Tautra på 1200-tallet, da måtte Lyse ha hatt nok munkes til å sende fra seg 12 munkes samt en abbed.

Oppsummering om antall nonner og munkes i klostrene i Nidarosprovinsen

Vi har få tall på hvor mange nonner og munkes som fantes i klostrene. I Norges største kvinnekloster vet vi at det i 1320 var 35 nonner. Jeg har sannsynliggjort et antall på mellom 35 og 20 i tre av de fem kvinneklostrene i Norge i *høymiddelalderen*. Fra *senmiddelalderen* i Norge har jeg ved å relatere laupsverdi på klosteret ved reformasjonen til mulig antall nonner funnet at antallet kunne variere mellom 5 og 10 nonner pr kloster. Dette funn harmonerer bra med Powers arbeid fra *senmiddelalderen*, da vel halvparten av klostrene i England hadde mindre enn 10 nonner.

På Island viser opptegninger fra 1400-tallet hhv. 14 og 8 nonner i de to klostrene, og kvinneklosteret Kirkjubær hadde da flere nonner enn noen av mannsklostrene hadde munkes.

5.5 Oppsummering

Nidaros kirkeprovins hadde få nonneklostre (8) i forhold til munkeklostre. Men gruppen kvinneklostre som helhet har ikke vært preget av svakere økonomi enn munkeklostrene. Jeg har ikke funnet økonomiske forhold som begrenset antall nonner i disse klostrene når

---

²⁴⁰ France, 1992, 139-141.

klostrene først var anlagt. Ved en samlet vurdering har jeg ikke funnet holdepunkter for at nonneklostrene var spesielt ubetydelige.

Antall nonner og munker har vi få tall på. I Norges største kvinnekloster vet vi at det i 1320 var 35 nonner, og for to andre kvinneklostre har jeg sannsynliggjort at antallet nonner kunne være 27 og 20. Fra Island foreligger opptelling av antall nonner på 1400-tallet som viser at Kirkjubær-klosteret hadde 14 nonner. Det var flere enn noe islandsk munkekloster hadde munker.

Ved en distriktsvis gjennomgang av klostrene i Nidarosprovinsen er kvinneklostrenes økonomi bedømt som størst i Trøndelag med nonneklosteret Bakka som bispedømmets største kloster og munkeklosteret Tautra som det minste. I Bergen og Stavanger og i Oslo bispedømmer, er mannsklostrenes økonomi bedømt som størst mens kvinneklostrene i denne gruppen er i mellomsjiktet.

I den vestlige del av Nidarosprovinsen vitner Islands máldagar om eiendommer og inntekter for de to nonneklostrene der. Sammenliknet med det minste av de to benediktinermunke-klostre på Island, synes de økonomiske forholdene for nonneklostrene å være av grovt samme størrelsesorden, men tilgjengelig materiale viser klart svakere økonomi enn mannsklostrenes. Men ved opptelling på 1400-tallet hadde nonneklosteret Kirkjubær flere nonner enn noen av mannsklostrene hadde munker.

På Grønland var kvinneklosteret er størst, og de arkeologiske funn beskriver et stort kvinnekloster og et mer beskjedent mannskloster.

6 Kapitel Uppsalaprovinsens klostre og økonomi

Dette kapitelet skal handle om de svenske nonne- og munkeklostre i perioden, de økonomiske forhold og antall nonner eller munkar. Perspektivet er komparativt med formål å frembringe kunnskap om kvinneklostrene og deres betydning.

6.1 Innledning og oversikt over provinsens klostre

Alle provinsens klostre i undersøkelsen er blitt regnet for å tilhøre cistercienserordenen og alle er viet til Maria. Unntaket er Johannitterklosteret i Eskilstuna.

En begeistringsbølge for reformering av klosterlivet var en del av 1100-tallet og Cistercienserordenen en del av denne med opprettelse av en rekke nye klostre. Ordenen tok også over benediktinerklostre. Mange nonneklostre vedtok å følge ordenens regler, men Generalkapitelet, cistercienser-ordenens høyeste myndighet, motsatte seg lenge og iherdig formell inkorporering av kvinneklostre.²⁴¹ Først på 1200-tallet ble nonneklostre vedtatt akseptert i cistercienserordenen etter pavens påtrykk, men nonneklostrene fikk aldri delta i Generalkapitelet der alle abbeder pliktet å møte. Flere av nonneklostrene regnes som benediktinske før de ble anerkjent som tilhørende cistercienserordenen.²⁴² De fleste svenske nonneklostrene i undersøkelsen ble anlagt i siste halvdel av 1100-tallet, bortsett fra Sko (i 1230) og Solberga på Gotland (i 1248).

Det er bemerkelsesverdig at flere nonneklostre i Sverige fikk overlatt sognekirken til bruk. Dette er et avvik fra cisterciensernes regler. Det skjedde ikke med mannsklostrene. Den felles bruk av kirken for nonnene og sognet ble viktig for kontakten mellom klosteret og samfunnet. Tilsyn med klostre hadde vært stiftsbispens oppgave. For nonneklostrene i Uppsala-provinsen ble dette etter hvert hos de fleste erstattet av tilsyn fra cistercienser-abbeden i nærmeste kloster. Dette ble det protestert kraftig på fra flere av nonneklostrene og enkelte fortsatte under stiftsbiskopens tilsyn. Klosterordenens asketiske idealer ble tilpasset de lokale skikkene i Sverige. Fattigdomskravet ble ikke praktisert strengt. Regelen om at nonnene skulle holde

---

²⁴¹ Constance H. Berman, « Were There Twelfth-Century Cistercian Nuns? » *Church History* Vol. 68, No. 4 (Dec., 1999), 824-864 og Sally Thompson, "The problems of the Cistercian nuns in the twelfth and early thirteenth centuries" i *Medieval women*, ed. Baker

²⁴² McGuire, 2010, 43-47.

seg innenfor klosteret, ”i claustrum”, ble heller ikke praktisert med strenghet. På provinskonsil i i Skänninge i 1248 prøvde Vilhelm av Sabina, biskop og pavelig sendebud, å få kirkens organisasjon i området mer i overenstemmelse med kirkerettslige normer. Donasjoner skulle få gjøres av privatpersoner til forskjellige åndelige institusjoner, i bytte mot forbønner og messer. Biskopsvalg skulle for fremtiden gjøres av dom-kapitel.²⁴³ Pave Martins bulle fra 1284 inneholder bestemmelsen om at nonner kunne motta og beholde det som hadde tilkommet dem om de ikke hadde trådt inn i ordenen.²⁴⁴ Pave Nicolaus IV i 1288 ga i en bulle tillatelse for nonnene til å gjøre krav på, ta i mot og beholde verdslig eiendom som de ved arv eller på annen måte hadde rett til hvis de var forblitt utenfor klosteret.²⁴⁵

Oversikt over Uppsalaprovinsens klostre

For å få oversikt presenteres en tabellarisk presentasjon av provinsens klostre fordelt på de respektive bispedømmene. Klostrene er ført opp etter antatt etableringsår.

Bispedømme	Nonnekloster	Munkekloster	Antatt etableringsår
Linköping	Vreta Byarum Askeby Solberga	Alvastra Nydala Roma / <i>Gutnalia</i>	1101 og 1162 1143 1143 1162- 95 1164 1165 1247
Skara	Gudhem	Varnhem	1161 1150-1160
Strängnäs	Vårfruberga Riseberga	Julita/ Saba Eskilstuna Johannitterkloster	Ca. 1160 ca. 1170 ²⁴⁶ ca. 1190 før 1185
Uppsala	Sko		1225 ²⁴⁷

Tabell 14 Uppsala-provinsens klostre i undersøkelsen

²⁴³ Lindkvist T og Maria Sjøberg *Det svenska samhället 800-1720*, 90.

²⁴⁴ DS I, 157, 293, 357.

²⁴⁶ Parikh, 1991, 9.

²⁴⁷ Ortved, 432.

6.2 Kvinneklostrene

Vreta kloster

– *Sancta Maria de Wretis* – i Östergötland var det eldste og største nonneklosteret i høymiddelalderens Sverige. Rundt år 1100 ga kong Inge den eldre og hustruen dronning Helena en storslagen donasjon til Vreta som har vært tolket som anleggelse av det første nonneklosteret i Sverige.²⁴⁸ Det ble i hvert fall starten på en religiøs virksomhet ved kirke og grav. Rhyzelius angir at kong Inge den yngre i 1128 ga midler til stedet (var fundator) hvor det da var benediktinermonner og at Karl Sverkersson da satte inn nonner av cistercienserordenen.²⁴⁹

Arkeologiske funn har påvist rester etter en trekirke fra 1000-tallet med gravmonumenter med runeinnskrifter, en tidlig kristen begravellesplass som vitner om et kristent kultursentrum. I begynnelsen av 1100-tallet ble så Vretas eldste steinkirke bygget. Det var en romansk korskirke som ifølge Curman må ha vært blant de betydelige i landet.²⁵⁰ Arkeologisk påvisning av en dør i nordre tverskipsdelen av kirken, ca. 1,5m over gulvnivå, er tolket som en forbindelse mellom kloster-dormitorium og kirken.²⁵¹ Nils Ahnlund nevner en rekke andre forhold som taler for at Vreta må ha vært kloster før 1162.²⁵²

I 1162 ga kong Karl Sverkersson kongsgården Vreta og omliggende eiendommer til nonneklosteret.²⁵³ Kirken på stedet ble gitt til nonnene, som altså hadde kirken felles med stedets menighet. Kirken ble utvidet og bygd om. Fra 1100-tallet er klosterets vannledning påvist. Kongens søster Ingegerd ble den første priorinne (abbedisse). Linköping-bispen var klosterets visitorator, ikke abbeden i Alvastra. Først i 1248 er klosteret nevnt som cistercienserkloster.²⁵⁴ Donasjonene av godseiendommer og fiskerettigheter, ytterlige donasjoner etter hvert av små og store jordeiendommer og møller (kverner), skogeiendommer og malmforekomster gjorde klosteret rikt. Det hadde eiendommer i Östergötland, Småland, Södermanland, Uppland og Öland.

---

²⁴⁸ Nils Ahnlund, «Vreta klostres äldsta donatorer», *Historisk tidskrift* [sv] 301-351, 1945.

²⁴⁹ Rhyzelius 1740, 113.

²⁵⁰ Sigurd Curman og Erik Lundberg, «Vreta klostres kyrka», i *Sveriges Kyrkor. Konsthistorisk inventarium. Östergötland* Band 2, 1935.

²⁵¹ Curman, 1935.

²⁵² Ahnlund, 1945, 315-18.

²⁵³ SRS II: 1, 48.

²⁵⁴ DS 356

I tilknytning til kirkeinnvielse etter ombygning i 1289, ble Vretas syvende abbedisse, Katarina Svantepolksdotter, innviet. Sammen med henne ble hele 10 noviser innviet til nonner (*dedicatae, introductae et consecratae*). Det indikerer mange nonner i klosteret.

Ved samme anledning gjorde kongen og bispem det kjent at en jomfru XXX Magnusdatter fullt berettiget var gått inn i klosteret uten sine foreldres samtykke, dog uten å ta med annet enn de nødvendige klær hun hadde på, og at den nye abbedisse hadde tatt imot henne etter samråd med kongen og biskopen.²⁵⁵ Dette demonstrerer en selvstendig vilje til klosterlivet hos en ung kvinne i tiden. Det samme kan sies om et dokument om inntredelse i Vreta kloster utstedt i 1300 og medbeseglet av Svantepolk og abbedisse Katarina. Her tillater Öjar Nilsson sine to døtre «at følge deres fromme begær, at klostergive sig i Vreta». Han gir dem 1 markland med alt tilliggende.²⁵⁶

Klosteret var aktivt, med dannelse av datterklostrene, *Askeby, Riseberga* og *Solberga* på Gotland. Det viser at klosteret fungerte godt og hadde tre ganger i løpet av undersøkelsesperioden nok nonner til også å sende fra seg 12 nonner og abbedisse til et nytt kloster.

Fra 1370 finnes bekreftelse fra pave Urban V om alle klosterets privilegier og eiendommer. Store funn av middelaldermynter i klosterruinene har vist at utlånsvirksomhet med pant i fast eiendom var en del av klosterets virksomhet.²⁵⁷

Rhyzelius beskriver i 1740 mange og store klosterbygninger i stein som var «nett og vel bygget».²⁵⁸ Av klostrets bygninger i dag er det bare det store kornmagasinet som stadig kan sees. Vreta fremstår som et av Sveriges store og rike klostre. Donasjonene og bygningsrestene vitner om et stort kloster med en solid økonomi.

Gudhem nonnekloster

Som navnet sier lå klosteret på et kultsted, også tidligere et hellig sted.²⁵⁹ Det var en jordbruksbygd i Västergötland som hadde vært oppdyrket siden jernalderen. Et gravfelt fra

---

²⁵⁵ Ortved, 491-2.

²⁵⁶ Ortved, 492.

²⁵⁷ Elfver, Frédéric, «Vreta kloster som monetær arena» i *Fokus Vreta kloster: 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*, red Tagesson, Gøran et al, Stockholm: Statens historiska museum, 2010. 307-320.

²⁵⁸ Rhyzelius, 1740, 119.

²⁵⁹ Maria Vretemark, «Gudhem före klosteret» i *Gudhems kloster*, red Markus Hagberg, Skara stiftshistoriska sällskap, Skara 2009, 11-15.

400- 800 tallet er påvist arkeologisk under og rundt klosteret.²⁶⁰ Beliggenheten var ikke i pakt med cisterciensiske idealer. Kong Karl Sverkerson ga i 1161 kongsgården Gudhem og en prektig treskipet kirke på stedet til en gruppe kvinner som ville leve som nonner. I en bulle fra 1175 stadfestet pave Alexander III de gavet klosteret hadde fått av kong Knut Eriksson (1167-95), sønn av Erik den hellige.²⁶¹

Men klosteret fikk problemer fordi det lå ved en viktig ferdselsvei, pilegrimsleden til Hellig Olavs grav i Nidaros gikk forbi klosteret. Plikten til å ta imot reisende som klosteret hadde, ble en for stor byrde, og nonnene flyttet i en tidsperiode på noen tiår på 1300-tallet vekk fra stedet og flyttet så tilbake.

Et vernebrev fra pave Gregor X er det første som klart sier at Gudhem tilhører cistercienserordenen.²⁶² Västergötlands klostre Gudhem og Varnhem var Eriks-ættens yndlingsklostre. Klosteret fikk rike gaver fra kongelig og adelig hold, eiendommer og fiskerettigheter. I 1250 ga dronning Katarina, kong Erik Lespes barnløse enkedronning, alt løst og fast hun eide i Västergötland og jordeiendommer Småland, i Nyköping by i Södermanland og hennes del av eiendommer i Danmark, hennes morsarv og farsarv.²⁶³

Nonnene valgte i 1250 dronningens faster til abbedisse og enkedronningen selv bosatte seg i Gudhem hvor hun døde i 1252. Med donasjonen i 1250 ble kirken ombygget og forstørret, og nytt klosteranlegg ble bygget nord for kirken.

Tallrike andre gaver opp gjennom årene kom til. Ved reformasjonen eide Gudhem 125 gårder samt flere gods i Gudhem og Vilske herreder, 4 småbruk og 3 kverner, samt laksefiske i Tingvalla-elven. Klosteret er blitt betegnet som et av landets rikeste.²⁶⁴

Hvor mange nonner som klosteret kan ha hatt vites ikke, men ruinene viser at det har vært et stort nonnekloster.²⁶⁵

Askeby kloster

Monasterium Aschbyense ble anlagt i Östergötland i annen halvdel av 1100-tallet. Konventet fikk overta stedets kirke, som ble felles for klosteret og menigheten. Den er viet til Maria og

---

²⁶⁰ Stig Roth, *Gudhems klosterruin, Grävningensberettelse avseende plattform och murverk, altaren, sten-dekor och gravar*, Göteborg 1973.

²⁶¹ DS I 72.

²⁶² DS I 575

²⁶³ Ortved, 366.

²⁶⁴ Hilding Johansson, 79.

²⁶⁵ Maria Vretemark, *Arkeologisk utredning. Gravfält och klosterområde. Fornlämning 194, Gudhem 12:1, Gudhem socken, Västergötland*. Skaraborgs länsmuseum Rapport 1987.

til St. Olav, er i tidlig-romansk stil, enskipet, med tre apsider og med vesttårn. Kirken ble ombygd midt på 1400-tallet og fikk gotiske vinduer og strebebuer. Den er i stadig bruk som sognekirke.

Også for dette klosteret finnes en mengde beretninger om betydelige gaver, så det fremstår som økonomisk solid. Det tidligste bevarte brev er en bulle fra Lucius III (han fungerte inntil 1183) som stadfester hva klosteret eide i Norrköping, inkludert St. Olavs kirke og dessuten fiskerettigheter.²⁶⁶ Norrköping ligger ved Motalastrømmen og var viktig for møllebruk og fiske, en handelsplass og ett samlingssted for leidangen. Klosterets rettigheter måtte forsvares av abbedissen Ingrid Ingemarsdatter som brukte bullen i siste halvdel av 1300-tallet til dette. Men ved brann i 1377 gikk klosterets jordebok og andre dokumenter tapt.

Klosteret ble høyt ansett, og fikk mange gaver: Det var gaver bare til Askeby kloster, gaver til Vreta og Askeby og det var noen givere som ga til alle de svenske nonneklostrene.²⁶⁷ I 1275 ga presten Johan Sextanson 6 m.p. til klosteret.²⁶⁸ I 1283 testamenterte riksråden Magnus Johannesson Angel 20 m.p. til Askeby og det samme til Vreta og Riseberga, mens Gudhem fikk 40 m.p. I 1322 testamenterte Bo Nilsson 2 m.p. til ethvert kloster i Linköping stift og lot Askeby få 10 m.p. Enken testamenterte i 1304 3.m.p. hver til Vreta, Askeby, Gudhem, Riseberga og Fogdö (og nevner disse som av St. Benedikts orden).²⁶⁹ Noen av gavene hadde sterkere preg av dramatik:

Umiddelbart før sin ufortjente henrettelse i 1306 skjenker marsk Torgil Knutson 5 m.p. til et hvert nonnekloster i Sverige. Og da kong Birger Magnusson lot de ansvarlige for marskens død, sine brødre Erik og Valdemar, lide døden i Nyköping slotts fangetårn, testamenterte de i 1318 20 m.p. til klostrene Sko, Vårfruberga, Vreta, Askeby, Gudhem og Gotland. Bare Riseberga fikk 100 m.p.²⁷⁰

Hvor mange nonner Askeby hadde, finnes bare én spesifikk uttalelse om i et brev fra den pavelige nuntien Marinus de Fregano. I 1462 hadde det 20 nonner. På samme tid hadde Vreta 32 nonner.²⁷¹

---

²⁶⁶ Ortved, 323.

²⁶⁷ DS I 1496, III 2132, 2348)

²⁶⁸ Ortved, 328.

²⁶⁹ DS I 802, II 910, 941, 981

²⁷⁰ DS I 1034, 1083, 1278, 1352

²⁷¹ Lejon, Kjell O.. *Askeby*, 88, og DS, (Hovudkartotek over middelalderbrev), nr 27968

Vårfruberga – Fogdö

Mons Sanctae Mariae,

Klostret ble anlagt ca. 10 km nordvest for bispesetet Strängnäs på Fogdö senest rundt år 1160.²⁷² En jordebok som bl.a. også beskriver grunnleggelsen er bevart i avskrift fra 1500-tallet.²⁷³ Det eldste bevarte dokument angående klosteret er fra en provinsialsynode på Strängnäs i 1233. Det stadfestet i brev til priorisse Margareta og ”de hende beroende søstre” at nonnenes eiendom skulle være St. Peters kirke, stedets gamle sognekirke, som nonnene brukte som sin konventskirke, videre 2 sognekirker i nabosognene med deres tiender og deres tilliggende eiendommer, mange gårder.²⁷⁴ Konventet flyttet og skiftet navn fra Fogdö kloster til Vårfruberga i 1289. Ved støtte av kong Magnus Ladulås ble det oppført nye bygninger og ny kirke. I vernebrev fra Strängnäs-bispen i 1293 brukes det nye navnet.

Ved gaver økte klosterets eiendommer. Fra bispe-dømmene Strängnäs og Uppsala har vi opplysninger om ”Seksårs-avgiften” til Roma i 1314-19. (Gregor X skrev i 1274 ut en 6-års tiende til hele geistligheten til fordel for et nytt korstog, Lyon-tienden.)

Som uttrykk for klosterets velstand økte i år 1314-19 ”Seksårs-avgiften” for Vårfruberga til 14 m.p. årlig, mens Sko skulle betale 10, Riseberga 8 og Julita 6 m.p.²⁷⁵ Det viser det antatte forholdet mellom disse klostrenes økonomi, med Vårfruberga som det økonomisk sterkeste klosteret.

Visitor til Vårfruberga var abbeden i Julita (Saba) kloster. Han klaget til paven i Roma over nonnenes uvilje til innsyn.²⁷⁶ Også i Gudhem, Sko og Askeby var nonnene opprørske og slapp ikke abbeden inn i klosteret til visitasjon.²⁷⁷ Johansson belegger dette med henvisning til Generalkapitelets bemerkninger (GK 1243:8)²⁷⁸ Denne motstanden mot bestemmelsene var ikke et lokalt svensk fenomen, men er rapportert fra andre av kvinneklostrene i den vestlige del av Europa som sognet til cistercienserordenen.²⁷⁹

---

²⁷² Louise Berglund, «då jag vill sörja för min själ», *Medeltida klosterliv på Fogdön – rapport från ett symposium om Fogdö og Vårfruberga kloster i augusti 2012.*

²⁷³ Folke (Ossiannilsson) Dovring, «Fogdö (Vårfrubergas) klostres jordebok. En obeaktad källa från tidlig medeltid, med kommentarer utgiven av Folke Ossiannilsson», *Vetenskaps-societeten i Lund Årsbok*, 1945

²⁷⁴ DS I, 281

²⁷⁵ Ortved, 528.

²⁷⁶ Johansson, 84., og DS nr.2969,

²⁷⁷ DS 3615. og GK(Generalkapitel) 1242:8

²⁷⁸ Johansson, 91.

²⁷⁹ Lawrence, C.H., *Medieval Monasticism*. 2. Ed., London and New York: Longman Ltd., 1996, 229.

Byarum nonnekloster

Lå I Finveden lå i Finveden i Småland, ca 30 km syd for Jönköping og ikke langt fra Nydala mannskloster. Kong Knut Erikson ga landområder og bisp Kol i Linköping støttet med donasjon av fiskerettigheter. Kong Erik Knutsson som regjerte 1210-16, fastslo i et udatert dokument grensene for ”de besittelser som Kristi fattige nonner i Byarum rettelig kunne eie.”

²⁸⁰ Beliggenheten like ved en mye brukt ferdselsvei med plikt til å gi husly og mat til reisende ble for tungt økonomisk, og konventet flyttet til Sko kloster i ca 1230. Rhyzelius angir at nonnene flyttet i 1236 til Sko kloster fordi deres kloster var ødelagt og henviser til Messenius i *Scondiae illustrata II*, s 331 .²⁸¹

Riseberga kloster

ble grunnlagt i kong Sverker II Karlsons regjeringstid (1198-1210) i Strängnäs stift nær Örebro. Det er sannsynlig at de første nonnene kom fra Vreta. Jarlen Birger Brosa ga før sin død i 1202 til klosteret 8 ottinger jord i Riseberga, 4 i Snarivi i Edsberg sogn, 10 på andre steder i Nerike, deriblant landsbyen Lotetorp ved Örebro med møller og halvparten av fiskefangsten ved Ana eller Alna i Moseby i Kumla sogn, 9 ottinger i Fivelstad i Östergötlands Aska herred ved hoved-landeveien mellom Skänninge og Vadstena og så hans egen otting i laksefiske-stedet Rådförs i Värmland. Han underrettet lagmannen i Värmland om denne gaven. Jarlen var gift med Birgitta, datter av kong Harald Gille i Norge, som siden 1161 var 2.gangs enke etter at kong Magnus, Henriks Skadelårs sønn, døde.²⁸²

Fra kong Erik X Knutsson finnes et verne- og gavebrev fra 1212, hvor klosteret får 12 ottinger i Sveabod på Øland og den betydelige retten til å oppebære bøkene som tilfalt kongen på alle klosterets eiendommer. Dette var en rett som eventuelt måtte fornyes under neste konge, noe som oftest ble gjort.

Pave Innocens III utstedte 7.mai 1215 en beskyttelsesbulle for abbedissen og nonnene i Riseberga og samtlige nåværende og fremtidige eiendommer. Det ble her oppregnet 7 nye eiendommer som ikke fantes i det ovennevnte brevet.

Det var rikelige gaver til klosteret. Valg av gravsted i klosteret ble ledsaget av store donasjoner i tidens løp. I 1268 valgte lagmannen i Värmland Ridder Hölde og hustru

---

²⁸⁰ Ortved, 361.

²⁸¹ Rhyzelius, 139.

²⁸² Ortved, 1933, 402-3.

Margareta seg grav i Riseberga og donerte til sine sjelers frelse 12 gårder i Värmland med kongens beseglede tillatelse. I tillegg ga de til hvert av rikets fastlandsklostre 4 m.s..²⁸³

I 1276 valgte adelsmannen Wichlog Nicolai sitt hvilested i klosterkirken og donerte i den anledning sine gårder i Nerike med møller og alt. De skulle først ved hans død tilfalle klosteret. Alle hans treller og trellkvinner skulle frigis etter hans død. Mange gaver knyttet det seg ikke bestemte krav til, men ble gitt for givernes sjels frelse.

Riseberga kloster ble et stort og rikt kloster. I dag gjenstår ruiner av klosterkirken, som var en treskipet langkirke. Vestgavlen er bevart i nesten full høyde, andre murrester står i 1 meters høyde. Planen viser at byggingen av kirken sannsynligvis begynte i andre halvdel av 1200-tallet.²⁸⁴

Sko nonnekloster

lå ca. 30 km sør for Åros, det nåværende Uppsala, på Mälarens nordside. Folkunge-ættens setegård ble i 1225 gitt av Knut Långe, den senere kong Knut II, til nonnekloster. Etter 1236 kom nonnene fra Byarum på Finveden flyttende til Sko. En pavebulle fra 1244 fra Innocens IV tok Sko kloster under den hellige Peters og sin beskyttelse.

Antall nonner i klosteret er ukjent, men på Hellig-Olavs dag 29.juli i 1296 ble fire noviser innviet til nonner. Ved kirkeinnvielse i 1300 ble 12 innviet til nonner.²⁸⁵ Et testamente fra 1350 indikerer at det da var minst 11 nonner i Sko klosteret.²⁸⁶

Solberga nonnekloster på Gotland

på Gotland ble anlagt med Vreta som moderkloster omkring 1240. Det ble lagt like ved Visby og er det eneste svenske klostret som ble anlagt ved en by. I 1246 omtaler biskop Laurentius i Linköping at han har sendt nonner til Visby på øyboernes forlangende og at klosteret for bestandig skal ha inntekten av St. Olavs kapell på Gotlands nordkyst. En stadfestelsesbulle fra pave Innocens IV fra 1248 beretter dette.²⁸⁷ Men der var få nonner, og derfor ble deres inntekter halvert. På grunn av den livlige handelen som Hansaen drev, fikk klosteret imidlertid også støtte fra Lübeck, gaver og også noviser. Fra kong Magnus Eriksson fikk

---

²⁸³ DS I, 530-31, 717 og 944

²⁸⁴ Riksantikvarieämbetets byggnadsregister 30. 10.17

²⁸⁵ Ortved, 436. og DS II 1884 og DS V 3992

²⁸⁶ DS VI:4615,

²⁸⁷ DS I 6

klosteret i 1349 flere privilegier og frihet for skatter.²⁸⁸ I 1361 ga Nicolaus Dapper fra Lübeck 50 m.p. til sin søster og hennes datter i Gotland kloster, Johannes de Wese ga i 1365 3 m. lybske til Gedekin Brylows søster som var nonne på Gotland.²⁸⁹

Oppsummering om økonomien i de svenske kvinneklostrene

Av de svenske nonneklostrene peker Vreta, Vårfruberga, Riseberga og Sko klostre seg ut som store og økonomisk sterke klostre. Det gjør også Gudhem kloster i Västergötland som ble støttet av Eriks-ætten. Ruinene der viser at det også har vært et stort kloster. For klostre i Strängnäs og Uppsala kjennes størrelsen av *Seksårs-avgiften* til Roma som Gregor X skrev ut til hele geistligheten i 1314-19 for nytt korstog.²⁹⁰ Dette gir et bilde av klostrenes økonomiske evne på tidspunktet.

Askeby kloster var et mindre kloster, men med en god økonomi. Solberga kloster på Gotland synes å ha rimelig økonomi, mens Byarum ga opp driften på Finveden og flyttet til klosteret i Sko.

Stor godsbestand var ikke en absolutt garanti for god økonomi. Dårlige jordbruks-år, branner, pest med stor dødelighet som ga mangel på jordarbeidere, urolige tider med krigshandlinger truet.

6.3 Mannsklostrene

Cistercienserne hadde fem munkeklostre i Sverige i høymiddelalderen. *Alvastra, Nydala, Varnhem, Julita, Roma* på Gotland. Dessuten fantes et Johannitterkloster i Eskilstuna fra ca. 1180.²⁹¹ *Exordium Magnum* beretter at det var få som ønsket å bli munk i Sverige, og at det var nødvendig med lese- og skrivekyndige og intelligente personer fra England og Tyskland for å få rekrutter. Gerard, den andre abbeden i Alvastra var fra Utrecht.²⁹²

Alvastra (Alvasera) kloster

---

²⁸⁸ Rhyzelius, 157.

²⁸⁹ Ortved, 475.

²⁹⁰ Berglund, Louise, «då jag vill sörja för min själ», Medeltida klosterliv på Fogdön – rapport från ett symposium om Fogdö og Vårfruberga kloster i augusti 2012. *Kirkehistorisk samling* I, s 109, 115, 118

²⁹¹ Lawrence, C.H. *Medieval Monasticism*. 2. Ed. London and New York: Longman Ltd., 1996, 211-15.

²⁹² James France, *The Cistercians in Scandinavia*, Cistercian Publications Inc, Kalamazoo, Michigan 1992, 6.

Monasterium de beata Maria de Alvastra

Dronning Ulvhild donerte Alvastra by, sin morgengave fra kong Sverker, til kloster. Kong Sverkers bror, biskop i Upsala Swen Karlsson, ble antatt å ha rådet til denne disposisjonen.²⁹³ I begynnelsen var det bare noen benediktinermunker som bodde der, men i forbindelse med cisterciensernes ankomst, fikk klosteret større gaver.²⁹⁴ Navnet Alvastra skriver Rhyzelis *Alwasera*, og nevner det kan være en omdannelse av navnet til dronning Ulvhilde > Alvilda>Alvildstad>Alvasera.²⁹⁵ Han siterer fra Rimkrøniken om Linköpings biskoper: «Kong Sverker gaf tå Alvasera by /med Biskops rett til kloster å ny».

Ved medvirkning av Bernhard av Clairvaux og erkebiskop Eskil, ble utvalgte munkere fra Clairvaux i 1144 sendt nordover forsynt med liturgiske bøker, kirkeklær, alterkalker, med Benedikts regel, med *Liber usum* (sedvaneboken) og de øvrige ordensforskriftene. Linköping-bispen Gislo ga støtte til klosteret. Kong Karl Sverkersson ga støtte til kirkebygget.²⁹⁶ Fra Clairvaux ble sendt steinhuggere:

It was erected in the second half of the twelfth century by skilled stonemasons sent from Clairvaux. They laid out the plan in accordance with that of the mother house and their skill is manifested in the treatment of the materials, in the elevation, and about all, in the vaulting. Native workmen helped in the masons lodge.²⁹⁷

I 1279 utstedte Magnus Ladulås et privilegie- og vernebrev til Alvastra.²⁹⁸ Men ikke bare kongelige bidro med gaver: Ingeborg av Glänås i Svanhals sogn ga i 1282 sin hovedgård Nodeby med mølle og alt, inkludert alle sine treller. «Idet jeg fast tror på at kunne løskjøpes fra mine synder ved rundelige almisser».²⁹⁹ Ragnvald Ingesson overdro i 1284 sin eiendom i Østraby i Hult sogn i Småland til Alvastra. Han gir også seks hjemme-fødte treller fri. I 1287 kunngjorde et åpent brev fra Magnus Ladulås at avdøde Algot Gyridson til sine synders forlatelse hadde testamentert gården Darreng i Vartofta herred til Alvastra.³⁰⁰

Alvastra ble ordenens viktigste kloster i Sverige. Det hadde betydelige jordeiendommer i Östergötland, Småland, Västergötland, Södermanland og på Öland. Ved Alvastra fantes tegl-

---

²⁹³ Rhyzelius, 1740, 127-8.

²⁹⁴ Rhyzelius, 1740, 127-8

²⁹⁵ Rhyzelius, 1740, 127-8

²⁹⁶ Ortved, 56.

²⁹⁷ Ingrid Swartling, *Alvastra Abbey, The First Cistercian settlement in Sweden*, Stockholm 1969, 92.

²⁹⁸ DS I 713

²⁹⁹ DS I 847+

³⁰⁰ DS I, 847; II 938

bruk, kvern, garveri og fiskedammer og betydelige fiskerettigheter.³⁰¹ Store myntfunn peker på en intensiv handels-virksomhet i eller nær klosteret; det dreier seg om ca. 1250 mynter fra 1100-tallet og oppover. Mange av myntene ble funnet i selve kirken.³⁰² Det ble et rikt og mektig kloster. Det fungerte som Sverker-ættens gravkapell. Antall munkere i Alvastra kunne på det meste være 47 munkere, ifølge forholds-beregninger mellom dormitoriers størrelse og antall munkere.³⁰³ Det stemmer godt med Gustav Vasas utsagn om at det i Alvastra tidligere hadde vært mellom 40 og 50 munkere i klosteret.³⁰⁴ I dag står ruiner igjen.

Nydala kloster

Monasterium Nova vallis

Det ble grunnlagt i Småland på samme tid som Alvastra i Östergötland, men mens Alvastra ble anlagt i en jordbruksbygd, ble Nydala lagt til et uoppdyrket område, mer i pakt med cisterciensernes vedtatte politikk.. Nydala fikk sin betydeligste støtte fra stiftsbiskopen Gislo som bidro med overdragelse av eiendommer og av tiender.³⁰⁵ Kong Sverker I (1133-56) ga jordeiendommer til klosteret. Men inntektene til klosteret var små. «Så stor fattigdomsbyrde trykkes Nydala-folket av at de ikke kan underholde seg ordentlig med egne midler.» Økonomien var bekymringsfull. Julen 1248 bestemte kong Erik, Birger Jarl, riksrådet og Vilhelm av Sabina at alle bønder i fem herreder rundt Nydala måtte levere det en skjeppe korn av fattigmanns- delen av tienden.³⁰⁶ I julen 1258 tilbød biskopen 40 dagers avlat for dem som hjalp klosteret.³⁰⁷ Noen gaver kom til klosteret og de klarte seg inntil reformasjonen kom uten å måtte legge ned virksomheten.

Varnhem kloster

Monasterium beatae Mariae de Varnhemio

i Västergötland ble grunnlagt som datter-kloster fra Alvastra kloster i 1150.³⁰⁸ Som Alvastra ble Varnhem anlagt i en gammel jordbruksbygd, mot cisterciensernes sedvane. Pollen-

---

³⁰¹ Johansen, Hilding, *Ritus scarensis*, 65 og (DS 4175)

³⁰² Malmer, Brita, «Monetary circulation in South-eastern Sweden ca. 1350-1500 in the Light of three Major Church-Finds», *Nordisk Numismatisk årskrift* 1981, 147-159.

³⁰³ France, 1992, 139-141.

³⁰⁴ Øhring, Magdalena, 37.

³⁰⁵ Cod. Nydal. Kgl. Bibl. i Stockholm, pg 14, nr 26 og Ortved 143.

³⁰⁶ Ortved, 155.

³⁰⁷ Ortved, 156.

³⁰⁸ Ortved, 225. Januchek pg 125

analyser viser at det har vært jordbearbeiding der fra jernalderen.³⁰⁹

Energisk lokal motstand mot det nye klosteret, angivelig kanalisert av sognepresten, med blant annet «de afklædte kvinder dansende rundt blandt de bedende munke» fant sted.³¹⁰

Fortellingen har slående likhetstrekk med en fortelling pave Gregor I berettet om motstanden St. Benedikt møtte ved anleggelse av klosteret i Subiaco på begynnelsen av 600-tallet.

Motstanden gjorde at konventet flyttet i en periode. Med støtte av erkebiskop Eskil og donasjon av kong Valdemar I, fikk faderabbeden og de 22 munkene og et unevnt antall converser som fulgte ham ny grunn i Vitskøl i Jylland.³¹¹ I Varnhem roet forholdene seg etter hvert, og kongene av Eriks-slekten som hadde sin maktbase i området støttet klosteret.

Medlemmer av Eriks-slekten er gravlagt i klosteret. Det gjelder Knut Eriksson, (1167-95), Erik Knutsson (1208-16) og Erik Eriksson (1234-50).³¹² Donasjoner fra konger og stormenn gjorde klosteret rikt. I 1234 ødela brann klosterbygningene. Gjenoppbyggingen, som ble støttet av Birger Jarl og andre stormenn, resulterte i et stort og praktfullt anlegg. Birger Jarl og familiemedlemmer er også gravlagt i kirken.³¹³ Kirken står stadig, nå med noe barokkpreg etter den postreformatoriske reparasjonen av Magnus de la Gardie.

Saba eller Julita kloster

Monasterium Beatae Mariae de Saba ble anlagt i Uppland nær Sigtuna som datter-kloster fra Alvastra i ca. 1160. Men det flyttet allerede i kong Knut Erikssons regjeringstid til Julita hvor det fikk flere eiendommer. Knut Eriksson, sønn av Erik den Hellige og Karl Sverkerssons drapsmann, tok klosteret under sitt vern. Vernebrevets første del er i Ortveds transkripsjon slik:

«Med den mest årvågne beskyttelse bør en konges klogskab værne om klosterfolkene, som, afdøde fra sig og verden og kun levende for Gud, ved sine bestandige bønner stræber etter at gjøre kongernes konge velsindet mot drot og land [...]»³¹⁴

Dette uttrykker oppfatningen at forbønns-aktiviteten var klosterets viktigste funksjon, viktig for kongen og viktig for landet. Det fremhever også kongens betydning for landet. Brevet

---

³⁰⁹ Anna Gøtlind, *Teknikens medeltida apostlar*, Gøteborgs Universitet 1988, 101.

og Magnus Fries, *Vegetationsutveckling och odlingshistoria i Varnhems-trakten*, Acta Phytogeografica Suecia 39, Uppsala 1958, 38-39.

³¹⁰ Ortved, 227.

³¹¹ Ortved, 228.

³¹² Gøtlind, 96.

³¹³ Ortved, 229-234

³¹⁴ Ortved, 259.

regner videre opp konventets eiendommer og midler. Men i år 1280 bekjentgjorde mannsklosteret Saba (Julita) at på grunn av trykkende fattigdom hadde de solgt gården Snutiberga til nonnene i Fogdö.³¹⁵ Så dette mannsklosteret strevde med økonomien.

Roma kloster på Gotland

Monasterium Gutnalia (Roma) på Gotland

Nydala kloster klarte i 1164 å etablere et datter-kloster i Linköping stift på Gotland nær Visby.³¹⁶ I motsetning til Nydala, ble datterklosteret tidlig velstående. Den betydelige handelsvirksomheten i Visby ga inntekter også til klosteret som utviklet seg til et rikt og ansett kloster med en stor boksamling angivelig på 2000 kodices.³¹⁷ Gotland hørte til Linköping bispedømme, men hørte politisk til Danmark. Det var tette forbindelser med områdene øst og sør for Østersjøen, og et urolig politisk klima. Valdemar II Seiers uekte sønn Knut gav Gutnalia-klosteret flere godser i Estland. Det ble stadfestet av Erik Plovpenning i Roskilde i 1249.³¹⁸ Som uttrykk for klosterets anseelse anmodet pave Innocens III klosteret i 1213 om hjelp i meglingen med Sverdridderordenen, *Fratres militiae Christi*, i Livland.³¹⁹

Oppsummering av de svenske mannsklostrenes økonomiske stilling

Av de svenske munkeklostrene, var Alvastra det viktigste og det største. Det var cisterciensernes ledende kloster i Uppsalaprovinsen. Også Varnhem var et stort kloster, mens Nydala og Julita (Saba) var mindre og med mer problematisk drift. Gutnalia-klosteret på Gotland var rikt og med en problematisk beliggenhet. Det spilte en rolle i pavekirkens diplomatiske virksomhet. Fra slutten av 1100-tallet fantes et Johanitterkloster (for menn) ved Eskilstuna. Deres spesialitet var pleie av syke.

6.4 Antall nonner og munk og økonomi

I et brev fra den pavelige nuntien Marinus de Fregano fra 1462 nevnes at Askeby kloster hadde 20 nonner. På samme tid hadde Vreta 32 nonner.³²⁰ I Sko kloster i året 1300 ble på én

---

³¹⁵ Ortved, 522-3.

³¹⁶ Ortved, 299.

³¹⁷ Ortved, 300.

³¹⁸ F. G. Bunge, *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch I*, Reval 1853, s430 nr.340 og s 669 nr.537

³¹⁹ Ortved, s 300.

³²⁰ Lejon, *Askeby*, 88. og DS, (Hovudkartotek över medelalder-brev), nr 27968

dag 12 noviser viet til nonner. I 1350 talte klosteret minst 12 nonner, abbedisse og 2 noviser. Et testamente fra 1350 indikerer at det da var minst 11 nonner i Sko klosteret.³²¹

Kloster	Årstall for opplysninger	Antall nonner / munk
Vreta	1289	10 nye nonner
Vreta	1462	32 nonner
Askeby	1462	20 nonner
Sko	1300	12 nye nonner
Sko	1350	12 nonner, 2 nye nonner og abbedisse
Sko	1350	Minst 11 nonner
Alvastra	1350	Mer enn 40 munk
Varnhem	1158	1 abbed, 22 munk, ukjent antall converser

Tabell 14 Antall nonner eller munk i Uppsala-provinsen

Av kvinneklostrene var Vreta, Vårfruberga og Riseberga, Sko og Gudhem de største med en dominerende posisjon og sikker økonomi.

Av mannsklostrene hadde Alvastra og Varnhem en liknende posisjon og i hvert fall Alvastra en omfattende drift og sikker økonomi. De store myntfunnene ved klosteret peker på en betydelig handelsvirksomhet i eller nær Alvastra- klosteret.³²² Utlånsvirksomhet fra klosterets side med pant i jordeiendommer førte også til at et klostres godsmengde økte. Det kunne også driften av klostereiendommene, makeskifter, investeringer i skog og i malmrike områder gjøre. Oppdyrking av ødemark med converser fra mannsklostre den første tiden og «bryter» (jordbruksarbeidere som var ansatt på kontrakt) for kvinneklostre ga også økning av jordegodset.

Alvastra og Varnhem var også spesielt begunstiget som gravkirker for tidens stridende kongeslekter, Alvastra for Sverker-ætten og Varnhem for Eriks-ætten. Mannsklosteret Gutnalia på Gotland, oppnådde en helt spesiell status, med store rikdommer, det hadde et av tidens største bibliotek, angivelig med over 2000 bind. Det hadde utstrakte eiendommer i Baltikum og diplomatiske oppdrag fra paven.

³²¹ France, 1992, 169.

og DS VI: 4615, (Diplomatarium Suecanum 10 bind, Stockholm 1829-1970.)

³²² Elfver, Frédéric, «Vreta kloster som monetær arena» i i *Fokus Vreta kloster: 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*, red Tagesson, Gøran et al, Stockholm: Statens historiska museum, 2010. 307-320.

I den andre enden av skalaen hadde Byarum kvinnekloster og det nærliggende Nydala mannskloster store økonomiske bekymringer. Det hadde også Saba/Julita-klosteret i Strängnäs stift. Betydelige jordeiendommer kunne gi gode inntekter, men avkastningen kunne variere sterkt. I tidsrommet på 200 år som undersøkelsen omfatter kunne dårlige jordbruks-år, branner, krigføringer, pest og annet gi betydelige økonomiske bekymringer. Det er tydelige forskjeller på klostrenes størrelse og økonomi, både når det gjelder kvinneklostre og mannsklostre.

Konklusjon:

Selv om Alvastra mannskloster ansees som det største, er det ikke indikasjoner på at de svenske nonneklostrene var mindre i størrelse og betydning enn mannsklostrene, snarere tvert imot. De var også flere enn mannsklostrene.

7 Lundprovinsens klostre og økonomi

Innledning

Dette kapitlet skal gi et inntrykk av klostrenes størrelse og økonomi i kirkeprovinsen.

Tabellen under angir antallet klostre i oppgaven, fordelingen stiftsvis og ordensfordelingen.

Orden	Nonneklostre og orden	Stift	Munkeklostre og orden	Orden
B B B	St. Peder og Maria i Lund St. Nikolaj og Maria på Bosø Vor Frue i Børringe	Lund	Allehelgens-klosteret i Lund Dalby kloster Herrevad 1140-45 Ås i Halland Öfved Tomarp Bäckaskog,	B A C C P P P
C C C	Vor Frue i Roskilde St. Nikolaj og Vor Frue i Slangerup Vor Frue kloster på Rügen	Roskilde	Æbelholt Ringsted St Peder i Næstved Esrom Vor Frue i Sorø Antvorskov	B>A B B B>C B>C Joh
B B	Nonnebakken som flyttet til Dalum ca. år 1200	Odense	St. Knuds kloster Holme Halsted St. Samson	B C B
B P P	Ø, Vor Frue kloster St. Nikolaj kloster i Vrejlev Maria og Clemens i Hundslund	Børglum	Børglum kloster Vestervig St. Thøger	P A
B B B A A	i Ålborg, Vor Frue kloster i Sebber, St. Laurentius kloster i Ørslev, St Nikolai kloster i Viborg, Bodulf og Maria kloster Asmild, Margrete og Maria kloster	Viborg	Grinderslev 1176 Vitskøl Øm Viborg Jomfru M Tvilum	A C C A A
B B B	I Randers, St. Peter og Maria Ring kloster Vissing kloster	Århus	Veng Voer Alling Glenstrup Essenbæk	B B B B/C? B
B B B	St. Nicolaj i Ribe Gudum kloster Stubber kloster	Ribe	Tvis Løgum Seem	C C C
B	Maria og Johannes på Holmen	Slesvig	Guldholm, til Ryd	C

Tabell 15 Klostre i Lund erkestifts bispedømmer³²³

A=Augustiner-, B=Benediktiner-, C= Cistercienserordenen-, P= Premonstratense- og Joh= Johannitter-ordenen

³²³ Dobbeltklostre er ikke regnet med

Tabell 15 for kvinne- og manns-kloster i Lund erkebispedømme viser at i Viborg bispedømme, hvor også det viktigste gamle kult- og ting- senteret for Jylland hadde ligget, var det like mange klostre som i Lund bispedømme. Dette avspeiler vel skiftet av den verdslige og økonomiske makten fra Jylland til det østlige Danmark med Skåne og Sjælland. Og med den fulgte kirke-administrasjonen. Med tilsandingen av vestkysten av Jyllands beste havner, ble områdene omkring Øresund det nye vekstsenteret.

De tallrike klostrene gjør at en systematisk gjennomgang av alle bispedømmenes klostre vil sprengte rammen for oppgaven. En annen tilnærming til spørsmålet i denne provinsen er rimelig. Derfor kommer først et avsnitt om utvalgte danske nonneklostres forhold med hovedvekten på økonomi og størrelse. Så kommer ett tilsvarende om munkeklostrenes forhold. Arkeologiske undersøkelser har vært gjort av en rekke av middelalderens danske klostre og kirker og det er nærliggende å bruke noe av den informasjonen her.

7.1 Utvalgte kvinneklostre

Gina Gertrud Smith skriver om nonneklostrenes godsbesittelser og understreker at jordeiendommene var det viktigste økonomiske grunnlaget.³²⁴ Ved grunnleggelsen av klosteret ble det donert tilstrekkelig til at nonnene kunne leve. For noen danske nonneklostre har jeg funnet opplysninger om økonomiske forhold.

Lund bispedømme

Nonneklosteret St.Peder og Maria i Lund var et stort og ansett kloster, anlagt før 1166. Nonneklosteret var nært underordnet munkeklosteret Alle Helgens-klosteret i Lund og det sto i brorskapsforbindelse med domkirkens kapitel. Klosterets døde nonner ble derfor registret i «Memoriale fratrum».³²⁵ Memoriale fratrum omtaler utvalgte avdøde som skulle minnes i kirken. Der var det listeført for årene 1140-1170, nitten opptegnelser for Alle Helgens-klosteret, tretten for Dalby augustinerkloster, fem for St. Knuds kloster i Odense, tretten for Viborg dom-kapitel, 1144-70 syv for Herrevadsklosteret og i 1145-70 seksten for St. Maria og Peder kloster. Bortsett fra Alle Helgens-klosteret er det nonneklosteret St. Peder og Maria

---

³²⁴ Smith,

³²⁵ Smith, 36.

som det er ført flest notiser om. Dette vitner klart om nonneklosterets størrelse og anseelse.³²⁶

Om St. Nikolaj og Maria kloster på Bosø Det var også et benediktinerkloster. Det var anlagt før år 1181.³²⁷ Om nonnene i dette klosteret er det i *Liber daticus* (gaveboken) i alt tredve notiser inntil 1266 om gaver nonner har gitt til klosteret, men dessverre ikke nærmere opplysninger.³²⁸ Om klosterets jordegods er det opplysninger i paveprivilegiet fra 1182. Her kan man se hva klosteret eide i de første årene etter grunnleggelsen. Det var landsbyen Bosø og to andre landsbyer, en gård, en mølle, en halv skog, 3 andre møller, halvdelen av fiskerettigheten i Ringsjøen og hele fiskerettigheten når klosterets grunnlegger Thor døde, samt all Thors eiendom for øvrig.³²⁹ Klosteret må ha hatt rikelige midler.

I Roskilde bispedømme var nonneklostrene *Roskilde Vor Frue kloster* og *Nikolai og Vår Frue kloster i Slangstrup*. Nonneklosteret i *Bergen på Rügen* var datterkloster av *Roskilde Vor Frue kloster*, mens Rügens fyrste, Jaromar, vasall under kong Valdemar den store, sørget for klosteret materielt.

Roskilde Vor Frue kloster

var et cistercienserkloster for nonner. Det blomstret opp under biskop Absalon som skjenket det privilegier.³³⁰ Det krevde i 1257 stadfestet fra paven en rekke eiendommer. Da hadde klosteret vært i funksjon i nesten 100 år og en rekke gaver var kommet i tillegg. Eiendommene nevnt i 1257 omfattet 4 kirker, eiendommer i 40 landsbyer, de fleste i Roskildes omegn, Margrethe-kollekten fra 12 øst-sjællandske herreder, 1/3 av gavene som gis til den hellige Margrethe, bispetiender i Roskilde by og i landsbyene som tilhørte Alle Helgens kirke og Vor Frue kirke i Roskilde, og i Glim sogn 1 bol og 2 møller. Inntektene fra de fire kirkene, fra deler av Margrete-kollekten og fra deler av bispetiender er inntekter som ifølge reglene fra cisterciensernes første årtier ikke skulle kunne tilfalle ordenens klostre, men dette er det ikke tatt hensyn til. Hvide-slekten eide store deler av Sjælland, og favoriserte klosteret. Som anført ovenfor må klosteret ha hatt rikelige midler.

---

³²⁶ Smith 36-37

³²⁷ Smith, s5

³²⁸ Smith, s 37

³²⁹ DD III:4 nr. 332

³³⁰ DD 1:2 nr. 163

Nikolai og Vår Frue kloster i Slangerup

Det var et cistercienserkloster for nonner og har vært antatt nært knyttet til kongefamilien. Arkeologisk er påvist rester av et kloster bygget tidligst 1160 av munkestensmurer på underlag av frådsten. Klosteret mottok flere donasjoner fra konger.³³¹ Saxo beretter at kong Erik Eiegod lot kirken bygge og ga relikvier av den hellige Nicolai av Bari og en splint av Kristi kors. Klosteret i tilslutning til kirken regnes anlagt av Valdemar den store rundt 1170. Av brev fra abbed Wilhelm i Æbeltoft, vet vi at to kongedøtre var opptatt i klosteret før år 1200.³³²

Nonneklosteret viet til Maria i Bergen på Rügen.

Her fremgår hva en stormann i 1193 ga et nyanlagt klosterkonvent på antagelig 12 nonner og en abbedisse. Det var 5 hovedgårder med deres marker, enger, jorder og bønder; herav har en hovedgård 2 eikeskoger, ~en annen 1 eikeskog og en tredje en alminnelig skog. Dertil en landsby med alle dens bønder som skulle arbeide bare for klosteret, og en annen landsby hvor der var fiskeri. Dessuten korn- og pengeavgifter av alle ploger i 9 provinser. Og én vogn med ved og en halv med høy samt to bunter havre og fem egg. Endelig måtte de som ikke hadde plog betale 2 denarer til klosteret. Hvor hyppig sies ikke. I 1232 fikk klosteret også mølle. Det viser jo at dette klosteret hadde betydelige økonomiske midler til rådighet.³³³

I Odense bispedømme lå **Nonnebakken** benediktinerkloster, anlagt før år 1200 og flyttet utenfor byen til **Dalum** ca. år 1200. Odense-nonnene betalte landsbyen Issuse (Hunderup) og innsjøen der for å få retten til fritt å male kornet sitt.³³⁴ Det viser hvor gunstig det var å disponere mølle til maling av eget korn og til å kunne kreve avgifter av andre for bruken av møllen. Regester viser til strid i 1249 mellom stormenn og Dalum nonnekloster ved deres priorisse og nonner over gods i Tåsinge, Langeland, Lolland, Ærø, Als og Femarn, samt i fire fynske herreder.³³⁵ Abbedissen klaget prosten til paven for forsøk på å overta noe av klosterets gods. Pavebrev fra 1295 beordret prosten til å levere det tilbake.³³⁶ Ovenstående viser jo at klosteret disponerte en god del midler.

---

³³¹ DD II:6 nr 337 og DD III:2 nr 13

³³² SRD (Scriptores Rerum Danicarum) VI, 238.

³³³ J. Grumbke, *Gesammelten Nachrichten sur Geschichte Sct. Maria in Bergen auf der Insel Rügen*. Stralsund 1833.

³³⁴ DD I:3 nr. 30

³³⁵ Smith, s 21 og DD I:7 uten nr.

³³⁶ Anker Jørgensen, 204.

Hundslund kloster viet til Maria og St. Clemens i Børglum bispedømme på Jylland ble grunnlagt ca 1250, den første skriftlige nedtegnelse er fra 1268. Det var et benediktinerkloster. Klosteret fikk av Dronning Margrete I betydelige gaver mot å holde daglige messer for hennes og foreldrenes sjeler. Gavene omfattet aller kronens eiendeler i bispedømmet, som den gang var Danmarks største. Senere kom andre store gaver til. Hundslund hadde i senmiddelalderen egne birkerettigheter og var altså sete for den lokale rettsmyndigheten. Det var en av de største og rikeste nonneklostre i Danmark.³³⁷

Ring kloster i Viborg stift ved Skanderborg sjø har bevart arkiv fra 1257- 1371. Særlig fiskerettighetene var viktige, her som i alle andre klostre, for sikring av tillatt mat.³³⁸ Dokumentene omhandler striden om fiskerettigheter og avspeiler også det generelle spørsmålet om forvaltning av ressursene med tidens økende folkemengde og økende kongemakt. Fra fri etablering av fiskeredskaper i tidlig middelalder, ble etableringen til en rett som kongen ga eller solgte til undersåtter.³³⁹ Prinsippet «kongen eier det som ingen eier» ble anvendt i hele Norden i denne tiden.

Arkeologiske undersøkelser har vært gjort på Ring kloster fra 1932 -1985.³⁴⁰ De finner at bygningshistorien strekker seg over 4 perioder, fra 1150 til 1260 til 1300 til 1424 til 1650.³⁴¹ Klosterets bygninger var anlagt, reparert og forandret over mange år. Klosterkirken var en solid kvaderstens-bygning fra omkring år1200. Den dannet sørfløyen med resten av klosteret nordenfor kirken. Den rekonstruerte grunnplanen viser bygningene med fire fløyer rundt en klostergård sentralt. Det gir inntrykk av et kloster med betydelige ressurser.

Hvor mange nonner var det i Lund erkebispedømme?

Langkilde har funnet navnet på i alt omkring 400 nonner i benediktinernonneklostrene i Lund erkebispedømme.³⁴² Det er i alt 16 benediktinernonneklostre i erkebispedømmet. Det vil si at

---

³³⁷ Anker Jørgensen, 153.

³³⁸ Helge Søgård, «Nogle diplomer fra Ring klostres arkiv 1257-1371», i Jyske samlinger. Ny række VI Århus 1962-65, 221-252.

³³⁹ Anders Bøgh, «Kongen og hans magt», *Middelalderens Danmark*, København: Gads Forlag 1999, 67.

³⁴⁰ Jens Ingvordsen, «bedre enn det var tilforn: Ring klostres middelalderlige bygningshistorie». Hikuin 23, 27-52, 1996.

³⁴¹ Ingvordsen, *De gode nonners konvent i Ring. Ring klostres middelalderlige bygningshistorie belyst primært ud fra de arkæologiske levninger*. Højberg 1991.

³⁴² Langkilde, Birgitte, «Danske benediktinernonner og deres klostre i det 13.-15. århundrede», *Kirkehistoriske samlinger 1993*, 13.

det i perioden kunne være gjennomsnittlig 25 nonner per kloster. For perioden 1241-1536 kjennes om lag 300, dvs. at gjennomsnittlig minimumstall kunne være 18-19 nonner per kloster. Disse tallene harmonerer med tall om engelske klostre.

7.2 Utvalgte mannsklostre

Noen klostre var blant landets største godseiere og noen var sentrale i politikk og historie på 1100- og 1200-tallet. Striden mellom kongemakt og kirkemakt avtegnet seg også i etablering av klostre og donasjoner til klostrene.

Allehelgensklosteret i Lund

Det var et benediktinerkloster som ble grunnlagt før slutten av 1000-tallet. Der trådte et generalkapitel for benediktinerklostre sammen for første gang i 1205. Innocens III stadfestet at klosterets abbed skulle være benediktinernes faderabbed i provinsen, og Lateran-konsilet vedtok i 1215 at alle ordener skulle organiseres etter cisterciensernes forbilde. Der er grunn til å tro at dette bare lykkedes delvis.

Dalby kloster viet til det Hellig kors

var opprinnelig kongsgård, som 1060-66 fungerte som bispesete før Lund overtok funksjonen. Prestene ved det gamle dom-kapitel tok Augustins Regel i starten av 1100-tallet. Deler av kirken, vestfløy og to økonomibygninger står igjen.

Odense St. Knuds og St. Albans kloster

Benediktinermunker fra Eversham kloster i England var vitne til mordet på kong Knut, en av hans brødre og 17 andre i følget, i St. Albans kirke i Odense i 1086. Et kloster ble dannet med munkene fra Eversham og helgenkulten av kong Knut ble opprettet omkring år 1100 under hans bror kong Erik Ejegod. Klosteret ble et betydelig åndelig senter hvor den engelske munken Ælnoth skrev om Svend Estridsson og hans sønner med hovedvekt på Kong Knuds martyrium. Klosteret fikk store gaver fra Erik Ejegod og senere fra kongene Niels, Erik Lam og Valdemar I. Klosteret og kulten kan ses som en del av kongefamiliens arbeid for å befestige og rettferdiggjøre sin makt. Det var også en demonstrasjon av kirkens makt.³⁴³ I 1139 fikk klosteret også status som dom-kapitel. Ny kirke ble bygget til helgenens ære på fundamentet fra det tidligere anlegget og står stadig. Klosteret ble velstående. En oversikt

---

³⁴³ Breengaard, Carsten. *Muren om Israels hus: Regnum og sacerdotium i Danmark 1050 - 1170*. København: Gads forlag, 1982, 166-170.

over klosterets eiendommer fra 1548 viser ca 120 gårder, to møller og seks kirker blant eiendommene som var spredt over Fyn, Jylland og Lolland.³⁴⁴

Ringsted kloster viet til Vor Frue og St. Knud Lavard.

Den første kirken på stedet var en frådstenskirke oppført av biskop Svend Normand omkring 1080. Her ble Knud Lavard begravet. I 1134 bygget Erik Emune et kloster i tilknytning til kirken til minne om ham.³⁴⁵ I 1146 tok Knud Lavards sønn Valdemar initiativ til skrinleggelse av ham. Etter beretninger om undere ved graven, ble Knud kanonisert i 1169. Kong Valdemar ga midler til den nåværende kirken, en meget stor romansk teglsteinskirke, som i 1170 var stedet for en stor feiring. Knud Lavard ble feiret som helgen under ledelse av erkebiskop Eskil som var hjemvendt fra eksil. Kong Valdemars sønn, Knud (6.), ble samtidig salvet og kronet av erkebiskopen som konge 7 år gammel. Kirkefesten i Ringsted var en praktfull demonstrasjon av kongemakt og av forsoning mellom kongemakt og kirke. Kirkebygningen ble gravkirke for Valdemars slekt, og klosteret mottok store donasjoner. Det har en plass i dansk middelalderhistorie. Det ble et stort og rikt kloster.

Sankt Peders kloster i Næstved /Skov

Det ble opprettet av Bodil-sønnene, Peder Bodilsen og 2 brødre i Næstved i 1135 for benediktinermunker. Roskildebispen stadfestet Bodilsen-familiens store donasjoner som besto blant annet av store jordeiendommer rundt Næstved. Bare 5 år senere overdro kongen Erik Lam til klosteret byens torgrettigheter, retts-bøtene samt «midtsommergjelden» - en slags eiendomsskatt.³⁴⁶ Ca. år 1200 ble klosteret flyttet ut av byen. Det ble et av landets største abbedier med mer enn 400 jordeiendommer. Etter reformasjonen makeskiftet riksadmiralen Herluf Trolle til seg klosteret og dannet ved testamente her *Herlufsholm lærde skole*.³⁴⁷ Kirken og østfløyens underetasje er bevart.

Herrevad kloster

Det ble opprettet 1144 med cisterciensermunker fra Citeaux under medvirkning av erkebiskop Eskil og andre.³⁴⁸ Ruiner av kirke og deler av østfløyen står igjen.

---

³⁴⁴ Anker Jørgensen, 212.

³⁴⁵ Anker Jørgensen, 230.

³⁴⁶ Liebgott, Niels-Knud, *Dansk middelalderarkæologi*, København: Gads forlag, 1989, 233.

³⁴⁷ Garner, H. N. *Atlas over danske klostre*, København: Nyt Nordisk Forlag, 1968, 45-6.

³⁴⁸ Green-Pedersen, Svend E. «De danske cistercienserklostres grundlæggelse og den politiske maktkamp i det 12. århundre*, *Middelalder, metode og medier – Festskrift til Niels Skyum-Nielsen på 60års-dagen*, København: Museum Tusulanums Forlag, 1981.

Vår Frue kloster i Sorø

ble opprettet av Skjalm Hvides sønner, Toke, Asser Rig og Ebbe Skjalmsson i 1142. Det var først et benediktinerkloster. Det ble i 1161 ved biskop Absalon, Skjalm Hvides barnebarn, overlatt cistercienserne. Munkene kom fra Esum kloster. Klosterkirken ble også Hvide-slektens familiekirke med familiemedlemmer gravlagt der med Absalon på hedersplassen. I 1100-1250-tallets danske historie var Hvide-slekten en av de mest sentrale. De donerte meget gods til klosteret som ble rikt.³⁴⁹ Etter reformasjonen ble det omgjort til Sorø Akademi.

Esum kloster, viet til Vor Frue.

Biskop, senere erkebiskop, Eskil hadde fått overført eiendommer fra kong Erik Lam (regjeringstid 1137-46) i Nord-Sjælland til bruk til klosteranlegg. Det ble i Esum antagelig først stiftet et benediktinerkloster, men fra 1151 ble det cistercienserkloster, et datterkloster av Clairvaux. Arkeologiske utgravninger har vært drevet i perioder siden 1879 og frem til siste halvdel av 1900-tallet. Kirken ble påvist å ha vært mer enn 100 meter lang, og må altså ha vært den største sen-romanske teglstens-kirke i landet.³⁵⁰ Esum ble moderkloster for flere danske klostre, bl.a. Vitskjøl, Sorø, Ryd via Guldholt. Klosteret ble meget velhavende og eide i senmiddelalderen omtrent en tredel av alt gods i Nord-Sjælland.³⁵¹

Øm kloster "Cara Insula", for cisterciensermunker, (1172-1536) ble opprettet ved flytting av konvent fra Sminge via Veng og Kalvø. Arkeologiske undersøkelser har avdekket en sannsynlig bygningshistorie for klosteret i hele dens funksjonstid, 350 år. De synlige rester er ruiner. Øm-boken skrevet i 1207-17 er bevart og gir fyldige opplysninger om dannelsen av klosteret i 1172, forholdet til biskop Svend, og liste over abbeder.³⁵²

Antall munkere i de danske klostrene:

Ved å bruke forholdet mellom sovesalens størrelse i et kloster og et kjent antallet munkere i klosteret, fåes et forholdstall. Pga. cisterciensernes vekt på enhet i klostrene, ikke bare i liturgi men også i arkitektur, er dette forholdstallet påfallende konstant. Som nevnt ovenfor kan man utfra dette postulere maksimalt antall munkere når sovesalens størrelse er kjent. France angir høye maksimaltall, fra mulige 79 munkere i Vitskjøl (med converser?) til 52 i Løgum.³⁵³

---

³⁴⁹ Hill, Thomas, *Könige, Fürsten und Klöster*, 1991, 206-274.

³⁵⁰ Liebgott, 1989, 191.

³⁵¹ Anker Jørgensen, 156.

³⁵² McGuire, 1982, 158-192.

³⁵³ France, 140.

Dannelsen av datterkloster viser også at morklosteret må ha kunnet unnvære de 12 munkar og 1 abbed som var ønskelig for nydanninge av kloster. Men allerede fra midten av 1200-tallet er det sannsynlig med stopp i veksten eller tilbakegang i antallet munkar i klosteret.³⁵⁴

Daugaard anslår at det sannsynligvis var mellom 20 og 30 munkar i de største klostrene.³⁵⁵

Konklusjon

Ringsted kloster, Esum kloster, Vår Frue kloster i Sorø, som alle var viet til Jomfru Maria, og Sankt Peders kloster i Næstved /Skov var alle store, rike mannsklostre som i tillegg var en tydelig markering av donatorenes styrke og politiske betydning. De har en plass i Danmarks middelalderhistorie.

For de danske nonneklostrene finnes belegg for at også en disse var store og mektige institusjoner av størrelse som de store mannsklostrene.

---

³⁵⁴ France, 141-143

³⁵⁵ Daugaard, 1830, 77.

8 Oppsummering og konklusjon

I Nordens tre erkebispedømmer var de geografiske forholdene meget forskjellige. Forskjellig var også den viktigste kontakten hver region hadde med omverdenen utenfor Norden.

Nidaros erkebispedømme var stort. Avstanden fra erkebispesetet til de europeiske maktsentra var størst i Norden. Provinsens klostre var spredt over hele området. Befolkningens viktigste leveveier var husdyrhold, fiske og fangst. Nærheten til England var kanskje den viktigste i handel utenfor Scandinavia og avspeilte seg også i kirkepolitikk.

Uppsala erkebispedømme hadde alle klostrene samlet i midt-Sveriges gode jordbruksland med åkerbruk og husdyrhold, skogbruk og fiske og begynnende metall-utvinning. De to klostrene på Gotland hadde begge sine særpreg. Nærheten til all handelsvirksomheten i Østersjøregionen gjorde Gutnalia-klosteret rikt og med utenrikspolitisk betydning. Solberga-klosteret fikk donasjoner og nonner fra Hansamiljøet i Lübeck.

Lund erkebispedømme var etter fradelingen av Nidaros og Uppsala erkebispedømmer ikke så stort, men det var et rikt og folkerikt område med livlige handelsforbindelser. Nærheten til Det tysk-romerske rike ga politiske og kirkepolitiske problemer. Erkebispene Asser, Eskil, Absalon og Anders Sunesen var tett forbundet med den verdslige maktutøvelse, og opprettelse av klostre var en del av denne politikken.

Problemstillingen min har vært *hvor* Nordens nonneklostrene i høymiddelalderen var, *hvor mange* de var og *hvor mange i forhold til munkeklostrene*, videre *hvor store de var i forhold til munkeklostrene*.

Hvor var kvinneklostrene? Det var kvinneklostre i alle tre erkebispedømmene.

I Nidaros erkebispedømme var det kvinneklostre i Trondheim, Bergen og Oslo som også alle hadde bispeseter, samt på Rein i Trøndelag og på Gimsøy i Skien. På Island var det et kvinnekloster i hvert av Islands bispedømmer, og på Grønland var det et kvinnekloster i Austbygda. Kvinneklostrene var altså spredt over et meget stort område.

I Uppsala erkebispedømme, som jo var mindre i utstrekning, lå kvinneklostrene mer samlet, i Öst-Götaland, Vest-Götaland og ved Mälaren, samt ett på Gotland.

Lund erkebispedømme var et konsentrert område, særlig sammenliknet med Nidaros, etter fradelingen av Nidaros- og Uppsala- erkebispedømmer var gjort i hhv 1153 og 1164.

I dette område var majoriteten av Nordens klostre, både av kvinneklostre og mannsklostre.

Når ble de anlagt?

De aller fleste ble anlagt på 1100-tallet og første halvdel av 1200-tallet. Det er ikke alle kvinneklostre vi har sikkert bestemt årstall for stiftelsen av, men der er gode holdepunkter for sannsynlig tidsbestemmelse av mange.

Hvor mange nonneklostre var det i Norden og hvor mange i forhold til munkeklostrene?

I Nidaros erkebispedømme var det 8 kvinneklostre i perioden. Det vil si at 25 % av klostrene i erkebispedømmet var kvinneklostre. I Uppsala erkebispedømme var det også 8 kvinneklostre i perioden. Der var det imidlertid få mannsklostre, og kvinneklostrene utgjorde 57% av klostrene. I Lund erkebispedømme var det 22 kvinneklostre og 32 mannsklostre, så kvinneklostrene utgjorde 41 % av klostrene der. Samlet utgjorde Nordens kvinneklostre 38% av klostrene i undersøkelsen. De utgjorde altså ikke noen ubetydelig del.

Undersøkelse av klostrenes ordenstilhørighet

viste at langt de fleste nonneklostre var benediktinerklostre, bortsett fra i Uppsalaprovinsen hvor alle ble regnet til cistercienserordenen. Mannsklostrene derimot tilhørte for en stor del de pastorale ordenene augustiner- og premonstratenser- ordenene, samt cistercienserordenen.

Hvor store var nonneklostrene i forhold til mannsklostrene?

For å få en begrunnet oppfatning av den økonomiske styrken av nonneklostrene i forhold til munkeklostrene i Norge, har jeg brukt Halvard Bjørkviks beregninger av laupstall, et mål for landskyldavgifter, basert dels på middelalderdokumenter, dels på oppgaver fra reformasjonstiden. For Island foreligger *máldagi* fra stiftningen av Reynistaður-klosteret, og også registreringer fra senmiddelalderen og reformasjonstiden. Antall nonner og munkere foreligger det likeledes noen opplysninger om. For det norrøne Grønland (Gardar stift) er opplysningene basert dels på skriftlige kilder, dels på arkeologiske funn. I Nidaros erkebispesstift er gjennomgangen av kvinneklostrene fulgt opp og sammenliknet med tilsvarende for mannsklostrene. Kvinne klostrene var færre enn mannsklostrene, men stort sett av samme størrelsesorden bortsett fra at mannsklostrene Hafsnøy og Munkeliv i perioden var meget store. I Trøndelag var Bakka nonnekloster det største, bedømt ved eiendommer og landskyldavgifter.

I Uppsala erkebispesstift er inntrykket av den økonomiske styrken og størrelsen av klostrene blitt bedømt på grunnlag av andre opplysninger. I tillegg til skriftlige kilder har arkeologiske arbeider vært viktig i et forsøk på å bedømme klostrenes størrelse. Også her er

sammenlikningen av økonomi og størrelse mellom kvinneklostre og mannsklostre gjort for hvert bispedømme. Inntrykket er at både blant nonneklostre og munkeklostre er det variasjon. Det er både store, rike klostre og det er mindre klostre som strever med økonomien. I det tidsspennet på 200 år som min undersøkelse omfatter, spiller uforutsette hendelser, som branner, dårlige jordbruksår og annet, naturligvis rolle for økonomien.

Alvastra mannskloster er bedømt som det største klosteret. Det var også cisterciensernes hovedkloster i Uppsalaprovinsen. Arkeologiske spor er funnet av mange aktiviteter som teglbruk, garveri, mølle og fiskedammer.³⁵⁶ Store myntfunn i og nær klosteret peker også på en betydelig bankvirksomhet i form av utlån av kontanter med tinglyste pant i eiendommer.³⁵⁷ Men nonneklostrene Vreta, Gudhem, Riseberga og Vårfruberga er også vist å være store institusjoner.

I Lund erkebispestift er det, på grunn av de tallrike klostrene i erkestiftet, gjort et utvalg av kvinneklostre og mannsklostre for vurdering av størrelse og økonomi.

Klostrene som særlig skiller seg ut, er av kvinneklostrene St. Peder og Maria i Lund, hvor oppføringen I dødebøkene vitner om et stort kloster. På Sjælland er Nicolai og Vor Frue kloster i Slangerup en betydelig godseier. Det er også Roskilde Vor Frue kloster.

Nonneklosteret i Odense/ Dalum hadde tallrike eiendommer spredt over Fyn og øyene rundt. Det var et stort kloster som forsvarte alle sine eiendommer med hjelp av pavebrev.

Hundslund kloster i Nord-Jylland var likeledes et av Danmarks store klostre.

Av mannsklostrene i Lund vil jeg fremheve Ringsted kloster, Esrum kloster, Vår Frue kloster i Sorø og Sankt Peders kloster i Næstved /Skov som alle var store, rike mannsklostre.

Felles for klostrene var bruken av dem som politiske markører og våpen.

Klostrenes betydning i en videre sammenheng

Størrelsen av klostrenes eiendommer kan være én indikator på den religiøse, kulturelle og politiske betydning klostrene kunne ha. I tillegg til den politiske betydningen for konger og stormenn var klostrene, både nonne- og munkeklostrene, viktige både for klosterfolket og for nærområdet rundt en slik institusjon utover den religiøse betydningen. De var arbeidsgivere, de var steder for undervisning i lesning, skrivning, latin og kristendom, sted for kopi av bøker og for pleie av syke. De var steder for aktiviteter som historieskrivning, diktning. De var

---

³⁵⁶ Hilding 1964, 65.

³⁵⁷ Regner, 2014.

steder for kunsthåndverk som veving, produksjon av messehagler, alterduker og vakre stoffer og veggtepper.

Da nonnen Gudný døde i Kirkjubær-klosteret etterlot hun seg broderier, utskjæringsarbeider og bilder i håndskrifter. Abbedissen Hallbera som styrte klosteret på Reynisstaður i nesten tredve år, var en viktig kraft også for å skaffe vanlig folk rett i tvister. Abbeden i Munkapverár-klosteret Nicolas Bergssøn skrev *Leiðarvísir*, en tidens reiseguide fra midten av 1100-tallet. Diktverket *Harmsol* av *Gamle* kannik, et dikt på drottkvætt, om livet og døden, frelsen og fortapelsen, om lysets og mørkets makter, ble til i Þykkvabæjar-klosteret på slutten av 1100-tallet. Fra Island kommer også *Liknarbraut*, *Nådens vei* og *Sólarljód* på 1200-tallet. Abbeden Karl Jónsson i Þingeyrar-klosteret, som var venn av kong Sverre, skrev om ham, Oddur Snorrason og Gunnlaugur Leifsson i samme klosteret skrev sagaer og fortellinger. Fra Hólar har manuskriptet *AM 764 4to* flere fortellinger av særlig interesse for kvinner, som den fra Det gamle testamentet om Judith, og dessuten legender, blant annet Ursula-legenden, Sunnivalengenden og flere. Manuskriptet er antatt å være fra rundt år 1300 og assosieres med klosteret i Reynisstaður og et eventuelt skriptorium der.³⁵⁸

Alle klostrenes viktigste aktivitet var den religiøse, arbeidet for sin egen og verdens frelse. I tillegg var de institusjoner av sosial og kulturell betydning og viktige bidrag til Nordens inkludering i den europeiske kulturkrets.

---

³⁵⁸ Svanhildur, Óskarsdóttir, " Opbyggelige historier fra Reynistaður. Bibelmateriale i M 764 4to.». *Den nordiske renessansen i høymiddelalderen*. red Jón Viðar Sigurðsson, og Preben Meulengracht Sørensen, Oslo: Historisk Institutt, Universitetet i Oslo, 2000, 101-108.

9 Litteraturliste

- Ahnlund, Nils, «Vreta klostres äldsta donatorer», *Historisk tidskrift (sv)*, 1945
- Andersson, Catharina. *Kloster og aristokrati*. Gøteborg: Gøteborgs universitet, 2007.
- _____ «Vreta kloster i ett gåvoperspektiv» i *Fokus Vreta kloster*, Red. Göran Tagesson et al, Stockholm: Statens historiska museum, 2010.
- _____ «Male Monastic recruitment among the Cistercians in Medieval Sweden c. 1143-1450», *Monastic Culture*, Ed. Lars Bisgaard et al. Odense: University Press of Southern Denmark, 2014
- Anker Jørgensen, Jens og Bente Thomsen. *Gyldendals bog om danske klostre*. København: Nordisk Forlag AS, 2004.
- Anna Sigurðardóttir. *Allt hafði anna róm ádur i páfadóm*. Reykjavik: Kvennasögusafn Íslands, 1988.
- Arup, Erik. *Danmarks historie. I, Land og folk til 1282*. København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk forlag, 1961..
- Aspekter af dansk klostervæsen i middelalderen*, Kolstrup, Inger-Lise (red), Århus: Aarhus Universitetsforlag, 1999.
- Benedikt av Nurcia - Gregor den store. *St. Benedikt Regel - Vita*, Oversatt fra latin av Mette Nygård, Otta: Efrem forlag, Maximilian Kolbe utgivelser, 2009.
- Benedikts regel, Benedikts regel*. Ed. By Brian Møller Jensen. København: Museum Tusulanum Københavns Universitet, 1998.
- Bergan, Halvor. *Gimsøy kloster og virksomheten der i 430 år (1110-1540)*. Porsgrunn: Norgesforlaget, 2002.
- Berman, Constance. «Were There Cistercian Nuns In The twelfth Century?». *Church History* Vol. 68, No4 (Des 1999), pp.824-864. Cambridge University Press.
- Berman, Constance. «Medieval Monasticism». I *The Oxford Handbook of Medieval Christianity*, ed. John H. Arnold, Oxford University Press, 2014.
- Bentley, Jerry H. «Ch. 20: The New World History». I *A Companion to Western Historical Thought*, (Red) Maza, S. & Kramer, I. . Malden, Mass.: Blackwell Publishing, 2002. 393.
- Bjørkvik, Halvard. «Eit kyrkjeleg godskompleks i mellomalderen. Munkeliv klostres jordegods». *Heimen*, 1967, Bd. 14: 51-70.
- _____ «Klostergods og klosterdrift i Noreg i mellomalderen». *Collegium Medievale*. 1995/2, 147-163.
- Bloch, Marc. *Les Caractères originaux de l'histoire rurale française*. 1931.
French rural history: an essay on its basic characteristics, 1966 transl. from the French by Janet Sondheimer, London: Routledge & Kegan Paul, 1966.

- Breengaard, Carsten. *Muren om Israels hus: Regnum og sacerdotium i Danmark 1050 - 1170*. København: Gads forlag, 1982.
- Bull, Edvard, «Presteskap og Lægfolk», *Folk og kirke i middelalderen. Studier til Norges historie*, Kristiania og København; Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, 1912.
- Burton, Janet. *Monastic and religious orders in Britain 1000-1300*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Burton, Janet and Julie Kerr, *The Cistercians in the middle ages*. Woodbridge, Suffolk: Boydell Press, 2011.
- Bøgh, Anders. «Kongen og hans magt», *Middelalderens Danmark*, København: Gads Forlag 1999, 67.
- Curman, Sigurd och Erik Lundberg, «Vreta klostets kyrka». I *Sveriges Kyrkor. Konsthistorisk inventarium. Östergötland Band 2* 1935.
- Damsholt, Nanna. «Hvorfor skrev den middelalderlige historieskriver som han gjorde?» i *Fokus på kvinder i middelalder-kilder: rapport fra symposiet «Kilder til kvinnehistoriske studier i nordisk middelalder»*, 1990.
- Danielsen, Rolf, Ståle Dyrvik, Tore Grønlie, Knut Helle, Edgar Hovland. *Grunntrekk i norsk historie*. Oslo: Universitetsforlaget, 1991.
- Daugaard, J.B. *Om de danske Klostre i Middelalderen – Et Prisskrift*, Kjøbenhavn: Trykt og forlagt af Andreas Seidelin, Hofs- og Universitetsbogtrykker, 1830.
- Dybdahl, Audun. *Jordeiendom og godseiere i Trøndelag*, 1989
- _____ «Munkeliv klostets jordegods frem til 1463», *Historisk Tidsskrift*, 2008. 225-266.
- Elkins, Sharon K. *Holy Women in Twelfth Century England*, Chapel Hill: The University of Carolina Press, 1988.
- Fenger, Ole. «Kirker rejses alle vegne. 1050 – 1250». Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie. København: Gyldendal, 1988-1991.
- Flanagan, Sabina. *Hildegard of Bingen: a visionary life*. London and New York: Routledge, 1989.
- Fokus på kvinder i middelalder-kilder: rapport fra symposiet "Kilder til kvinnehistoriske studier i nordisk middelalder," Isegran, september 1990.*
- Fokus Vreta kloster: 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*, red Tagesson, Gøran et al, Stockholm: Statens historiska museum, 2010.
- France, James. *The Cistercians in Scandinavia*, Kalamazoo. Mich., *Cistercian Studies Series*, 1992.
- Garner H.N. *Atlas over danske klostre*. København: Busch forlag, 1968.

- _____ «Gudenåens klostre». *Kirke-arkæologi i Norden (4: 1990 Trøndelag)*, 1993, 17-32.
- Gjerløw, Lilly, «Cistercienserordenen», *KLNM, Bd,2*, Oslo: Gyldendal, 1956-1978. 565-571
- Fokus på kvinner i middelalder-kilder: rapport fra symposiet «Kilder til kvinnehistoriske studier i nordisk middelalder»*, Isegran, 1990 red.
- Gammelnorsk Homiliebok*. Oversatt av Astri Salvesen med innledning og kommentar av Erik Gunnes. Oslo: Universitetsforlaget, 1971.
- Green-Pedersen, Svend E. «De danske cistercienserklostres grunnleggelse og den politiske magtkamp i det 12. århundrede*», *Middelalder, metode og medier – Festskrift til Niels Skyum-Nielsen på 60års-dagen*. København: Museum Tusulanums Forlag, 1981.
- Grønlands Historiske Mindesmærker*, Bd I, II, III, København: Rosenkilde og Bagger, 1976.
- Gudhems kloster*. red Markus Hagberg, Skara stiftshistoriska sällskap, Skara 2009.
- Gunnar F. Guðmundsson. *Íslenskt samfélag og Rómakirkja Kristni á Íslandi*, Reykjavík: Alþingi, 2000 2. b. 2000.
- Gunnes, Erik. ” Fra Benedikt til Birgitta”. i *Foreningen til Norske Fortidsminnemerkeres bevaring Årbok 1987*, Oslo.
- _____ ” Klosterlivet i Norge – Tilblivelse, økonomi, avvikling”. i *Foreningen til Norske Fortidsminnemerkeres bevaring Årbok 1987*, Oslo
- _____ «Augustinerne». *Seminaret "Kloster og by" 11.-13. november 1992: mkring Olavsklosteret, premonstratenserordenen og klostervesenet i middelalderen Kloster og by*. Tønsberg; Tønsberg bibliotek og Riksantikvaren, utgravningskontoret for Tønsberg, 1993
- _____ «De norske klostre i middelalderen – de skriftlige kilders vidnesbyrd» i *Kirke-arkæologi i Norden (4: 1990 Trøndelag)*, Høbjerg: Hikuin, 1993. 75-82.
- _____ ” Ordener og klostre i norsk samfunnsliv”. *Collegium medievale*, 1995/2.
- _____ *Erkebiskop Eystein, statsmann og kirkebygger*. Oslo: Aschehoug, 1996.
- Götlind, Anna. *Teknikens medeltida apostlar*. Licentiatoppsats. Gøteborg: Gøteborgs Universitet, 1988.
- Hákonardóttir, Inga Huld. «I nunnuklaustri – Kirkjubær og Reynistaður» i *Íslenskt samfélag og Rómakirkja Kristni á Íslandi*, redigert av Gunnar F. Guðmundsson, Reykjavík: Alþingi, 2000 2. b. 2000.
- Halvorsen, Vibeke Dittmann. «Nonneklostre i Norge: en studie av nonneklostrene i Norge før 1250», Masteroppgave fra NTNU, Trondheim, 2005.

- Helgason, Jón. *Íslands kirke fra dens grundlæggelse til reformationen*. København: Gads forlag, 1925.
- Helle, Knut. *Norge blir en stat: 1130-1319*. Bergen, Oslo, Tromsø: Universitetsforlaget, 1974.
- Hermanson, Lars. «Det tidige Vreta» i *Fokus Vreta kloster – 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*. Red. Elisabet Regner och Göran Tagesson, Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 2010.
- Hill, Thomas. *Könige, Fürsten und Klöster: Studien zu den dänischen Klostergründungen des 12. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main; Bern; New York; Paris: Lang 1992.
- Holmsen, Andreas. *Norges historie: Fra de eldste tider til 1660*. 2. utg. Oslo: Gyldendal, 1949.
- _____ „Det norske skyldelie“, i *Nye studier i gammel historie*, Oslo: Universitetsforlaget, 1976.
- _____ “Om å gå bakover i historien“, *Heimen*, bd.17 (1976): 3-12.
- Hommedal, Alf Tore. “Kva fortel bygningsrestane av dei norske klostera om kontinental norm og norsk praksis innan ordensliva?” i *Norm og praksis i middelaldersamfunnet*. Bergen: Senter for europeiske kulturstudier, Universitetet i Bergen, 1999, 149- 183.
- Inga Huld Hákonardóttir. «I nunnuklaustri – Kirkjubær og Reynistaður», i *Íslenskt samfélag og Rómakirkja, Kristni á Ísland 2.b*. Gunnar F. Guðmundsson, Reykjavík: Alþingi, 2000 2. b. 2000.
- Ingvordsen, Jens. ««bedre enn det var tilforn» Ring Klosters middelalderlige bygningshistorie»», *Hikuin 23*, Højbjerg: Forlaget Hikuin, 1996.
- _____ *De gode nonners konvent i Ring*, Højbjerg: Hikuin 1991.
- Innføring i historisk forståing og metode*, Oslo: Det Norske Samlaget, 2.utg. 2015.
- Inntjore, Hilde. *Nonneseter: et middelalderkloster i Oslo*. Hovedfagsoppgave UIO 1998. trykt ved Høgskolen i Agder, 2000.
- Johansson, Hilding. *Ritus cisterciensis: studier i de svenska cisterciensklostrens liturgi*. Lund: Gleerup, 1964.
- Johnsen, Arne Odd. *Sigurd Jorsalfars opphold i England (1108-1109)*, Oslo: Det Norske Vitenskapsakademi: Universitetsforlaget, 1984.
- _____ De norske cistercienserklostre 1146 til 1264: sett i europeisk sammenheng. Oslo: Universitetsforlaget, 1977.
- Jón Viðar Sigurðsson. *Det norrøne samfunnet*. Oslo: Pax forlag, 2008.
- _____ «Chapter 3: The Norse Community». I *The Norwegian Domination and the Norse World*, redigert av Steinar Imsen, Trondheim: Tapir, 2010. 59-73.

- _____ «Island og Nidaros». i *Ecclesia Nidrosiensis 1153-1537- Søkelys på Nidaroskirken og Nidarprovinsens historie*, redigert av Steinar Imsen, Trondheim: Tapir, 2003.
- _____ *Kristninga i Norden. 750-1200*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2003.
- _____ *Norsk historie 800-1300: Frå høvdingmakt til konge-og kyrkjemakt*. Oslo: Samlaget, 1999-2000.
- Jonsson, Finnur. *Det gamle Grønlands beskrivelse Af Ívar Bárðarson*, København: Levin og Munksgaards forlag, 1930.
- Klosterliv i Vesten, Augustins Regel, Benedikts regel*. Ansvarsangivelse: oversatt og med innledning av Erik Gunnes, Oslo: Aschehoug: i samarbeid med Fondet for Thorleif Dahls kulturbibliotek og Det norske akademi for sprog og litteratur. 1986.
- Knowles, David. *The Religious Orders in England: Vol 2 The end of the Middle Ages*, Cambridge: University Press, 1963, 250, Note 8 og 260-61.
- Koch, Hal. «De ældste danske klostres stilling i kirke og samfund indtil 1221». *Historisk tidskrift* 10. rk. 3, København 1936.
- Kolsrud, Oluf. *Noregs kyrkjesoga: I: Millomalderen*, Oslo: Aschehoug 1958, 181.
- Kolstrup, Inger-Lise, *Aspekter af dansk klostervæsen i middelalderen*. Århus: Aarhus Universitetsforlag, 1999.
- Krongaard Kristensen, Hans, «Kirker og klostre», *Middelalderens Danmark*, København: Gads forlag 1999.
- Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid*. Oslo: Gyldendal, 1956-1978.
- Lange, Christian C. A. *De norske Klostres Historie i Middelalderen*. 1847, 2. utgave Kristiania: Feilberg & Landmark, 1847.
- Langholm, Sivert. *Historisk rekonstruksjon og begrunnelse*. Oslo: Andresen & Butenschøn AS, 1997.
- Langkilde, Birgitte. «Danske Benediktinernonner og deres klostre i det 13. - 15. århundre», *Kirkehistoriske samlinger*, 1993. 13-32.
- _____, «Status over forskningen i de danske nonneklostre» i *Aspekter af dansk klostervæsen i middelalderen*, Århus: Aarhus Universitetsforlag, 1999.
- Lawrence, C.H. *Medieval Monasticism*. 2. Ed. London and New York: Longman Ltd., 1996.
- Lejon, Kjell O. *Askeby kloster – om klostertid og klosterliv*. Skellefteå: Artos, 2008.
- Lidén, Hans-Emil. «Nonneseter klosterruin i Bergen» i *Foreningen til Norske Fortidsminnemerkeres bevaring Årbok 1969*, Oslo.

- _____. «Norsk klosterarkeologi - en forskningshistorisk oversikt» i *Kirkearkæologi i Norden*. Hikuin 20, Højbjerg: Forlaget Hikuin, 1993.
- Liebgott, Niels-Knud. *Dansk middelalderarkæologi*, København: Gads forlag, 1989.
- Lindkvist, Thomas. «Kyrkan som samhällsomvandlare och samhällsorganisatör», *Den nordiske renessansen i høymiddelalderen*, Historisk institutt Universitetet i Oslo, 2000. 25-35.
- Lindkvist, Thomas og Kurt Ågren. *Sveriges medeltid*. Stockholm: Almqvist og Wiksell, 1995.
- Lindkvist, Thomas og Maria Sjöberg. *Det svenska samhället 800 – 1720*. Lund: Studentlitteratur, 2003.
- Livland, Haakon. *Eidsborgbryner – Eksportvare i Telemark fra tidlig vikingtid til våre dager*. Skien: Lårdal bygdemuseum 1992.
- Lorenzen, Vilh. *De Danske Klosters Bygningshistorie*, I–XI. København, 1912-41.
- Lorenzen, Vilh. *De danske benediktinerklostres bygningshistorie*. København, 1933
- Lunde, Øyvind. «Klosteranleggene». *Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, Årbok 1987*, Oslo. 85-119.
- Lunden, Kåre. *Økonomi og samfunn: synspunkt på økonomisk historie*. Oslo: Universitetsforlaget. 1982.
- Manuscripts and Monastic Culture, Reform and Renewal in twelfth- Century Germany*, Edited by Alison I Beach, i *Medieval Church Studies* 13, Brepols, 2007.
- McGuire, Brian Patrick. «Vretas nonner i europeisk perspektiv» i *Fokus Vreta kloster: 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*, red Tagesson, Gøran et al, Stockholm: Statens historiska museum, 2010, 243-255.
- McNamara, Jo Ann. *Sisters in Arms*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1996.
- Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Ida Blom og Sølvi Sogner (red), Gro Hagemann, Kari Melby, Hilde Sandvik og Ingvild Øye. Oslo: Cappelen akademisk forlag
- Medieval spirituality in Scandinavia and Europe: a collection of essays in honour of Tore Nyberg*, ed. Bisgaard, Lars. Odense: Odense University press. 2001
- Nedkvitne, Arnved. «Kjøpe billig og selge dyrt - Ideal og praksis i de norske klostrenes handel i Middelalderen». *Middelalder-forum* nr. 2/1997. 3-10.
- Nedkvitne, Arnved, and Per G. Norseng, *Middelalderbyen ved Bjørvika: Oslo 1000-1536*, . Oslo: Cappelen, 2000. Kap 1-14.
- Nenseter, Olav. *Å lære andre gjennom ord og eksempel: Augustinerklostrene på Vestlandets religiøse funksjoner*. Hovedfagsoppgave, UIO, 2002.

- Nyberg, Tore. *Monasticism in North-Western Europe*. Aldershot: Ashgate Publishing Company: England. 2000.
- _____ «De benediktinske klostergrunnlæggelser i Norden» i *Tidlige klostre i Norden før 1200: et symposium*. red Bisgaard og Nyberg. Odense: Syddansk Universitet, Center for Middelalderstudier. 2002.
- Olsen, Rikke Agnete. *Ryd Klosters Årbog i kulturhistorisk belysning*. Høbjerg: Wormianum. 1989.
- _____ «Synet på klostre i Danmark for tyve år siden og i dag». i *Kirkearkæologi i Norden (4: 1990 Trøndelag)*, Høbjerg: Hikuin, 1993, 7-17.
- Omdahl, Frode. *Spor etter det norrøne Grønland*, Masteroppgave i arkeologi UIO, 2013.
- Ommundsen, Åslaug. «Nonneseter i Bergen – eit benediktinarkloster,» *Historisk Tidsskrift* 89, no. 4, 2010, 547–57.
- _____ «To kongar, to dronningar og eit nonnekloster i Bergen». *Historisk Tidsskrift* 96, 2016 7-33.
- Ortved, Edward. *Cistercieordenen og dens klostre i Norden, II.bog Sveriges klostre*. København: J.H.Schultz forlag, 1933.
- Parikh, Kristin. *Kvinnoklostren på Östgöta-slättan under medeltiden : Asketisk ideal og politisk realitet*. Bibliotheca historico- ecclesiastica Lundensis 26. Lund: University Press, 1991, 141-148.
- Power, Eileen. *Medieval English Nunneries; c. 1275 to 1535*. Cambridge: Cambridge University Press. 1922.
- Rasmussen, Linda. «Gaver til klostrene i middelalderen» i *Kirkehistoriske samlinger*, 1991, 7- 48.
- Regner, Elisabet. *Den reformerade världen: Monastisk och materiell kultur i Alvastra kloster från medeltid ti lmodern tid*. Avhandling (fil. dr.). Stockholm: Stockholms Universitet, 2005.
- _____ “Network, Contacts, and Change in Alvastra Abbey, c. 1185-1350”. I *Monastic Culture: The Long Thirteenth Century*, Ed. Lars Bisgaard et al., Odense: University Press of Southern Denmark, 2014. 77-195.
- Reitzel-Nielsen, Erik, *Johannitterordenens historie med særlig henblik på de nordiske lande, bd I Tiden før Rhodos*, København, 1984
- Rhyzelius, Andreas Olavi, *Monasteriologia Sviogothica, eller Kloster-Beskrifning, uti hwilken upræknas ...* Linkøping, 1740
- Rohde, Tina. *Kulturmiljön som kunskapskälla. Alvastra klosterruin: En lärarhandledning* Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag, 2002.
- Roskildekrøniken, oversatt og kommentert av Michael H. Gelting, Høbjerg: Wormianum, 2.utgave, 2002.

- Sawyer, Birgit and Peter, *From Conversion to Reformation circa 800-1500*, Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 1993
- Seminaret "Kloster og by" 11.-13. november 1992 : Omkring Olavsklosteret, premonstratenserordenen og klostervesenet i middelalderen Kloster og by.* Tønsberg; Tønsberg bibliotek og Riksantikvaren, 1993.
- Sejersted, Francis. *Sannhet med modifikasjoner –Metarefleksjoner*. Oslo: Pax Forlag, 2003. 97-110.
- Shahar, Shulamith. *The fourth estate: a history of women in the middle Ages*. Translated by Chaya Galai. London: Routledge, 1990.
- Sigríður Júlíusdóttir, "The major churches in Iceland and Norway", Hovedoppgave Universitetet i Bergen, 2006
- Skyum-Nielsen, Niels, *Kvinde og slave – Danmarkshistorie uten retouche 3*, København: Munksgaard, 1971.
- Smith, Gina Gertrud, "De danske nonneklostre indtil ca. 1250", *Kirkehistoriske samlinger, København: Selskabet for Danmarks kirkehistorie*, 1973.
- Smith, Katherine Allen, *War and the making of medieval monastic culture; monasticism and Religious orders*, Woodbridge: Boydell & Brewer, 2011
- Snorre Sturlasons kongesagaer*, "Stormutgaven", Oslo: J. M. Stenersens Forlag AS, 2012
- Steinnes, Asgaut. «Mål, vekt og verderekning i Noreg i millomalderen og ei tid etter». i *Mål og vekt*. red. Svend Aakjær, Nordisk kultur 30, Oslo/Stockholm/København 1936, 84-154.
- Svanhildur Óskarsdóttir, "Opbyggelige historier fra Reynistaður. Bibelmateriale i AM 764 4to.». *Den nordiske renessansen i høymiddelalderen*. red Jón Viðar Sigurðsson, og Preben Meulengracht Sørensen, Oslo: Historisk Institutt Universitetet i Oslo, 2000.
- Sverres saga*, Oslo: Gyldendal, 1979
- Syrstad, Kari Birgitte, «Klostervesenet i Nidaros bispedømme – belyst ved klostrene Nidarholm, Elgeseter, Munkeby, Tautra, Bakke og Rein», Hovedfagsoppgave UIO, 1999.
- Søgård, Helge, «Nogle diplomer fra Ring klostres arkiv 1257-1371», i *Jyske samlinger*. Ny række VI Århus 1962-65.
- Thompson, Sally, «The Problem of the Cistercian Nuns in the in the twelfth and early thirteenth centuries», *Medieval Women*, ed Baker, 1978
- Tidlige klostre i Norden før 1200: et symposium*, red Bisgaard og Nyberg, Odense: Syddansk Universitet Center for Middelalderstudier, 2002.
- Tryti, Anna Elisa, "Kvinnenes stilling i klostervesenet" i FNFB Årbok 1987. 187-208.

- Ulsig, Erik, «Højmiddelalder (1050- 1350)» i *Middelalderens Danmark, Kultur og samfunnsliv*, København: Gads forlag, 1999.
- Vebæk, C. L. 1953 «Klostre i de grønlandske nordbobygder», *Grønland nr 5/1953*, København, 195-200.
- Vernarde, Bruce, *Women`s Monasticism and Medieval Society, Nunneries in France and England 890 – 1215*, Ithaca and London: Cornell University Press, 1997.
- Øhrling, Magdalena, ”Fem svenska medeltida cisterciensklostres interaktion med omvärlden - Ett studium av medeltida brev från 1100- och 1200-talen.” Linköpings Universitet, 2010.

Vedlegg

9.1.1 Lundprovinsens klostre

1. Lundprovinsens nonneklostre i undersøkelsen ³⁵⁹

Lund bispedømme

- 1 St. Peder og Maria i Lund B Før 1150
- 2 St. Nikolaj og Maria på Bosø B fra 1150
- 3 Vor Frue i Børringe B før 1267

Roskilde bispedømme

- 4 Vor Frue i Roskilde C 1160 Opprettet av prost Isak på sognekirke
- 5 Vor Frue og St. Nikolaj i Slangerup C fra 1170
- 6 Vor Frue kloster på Rügen C1193

Odense bispedømme

- 7 Nonnebakken som flyttet til Dalum ca år 1200 B

Børglum bispedømme

- 8 Ø, Vor Frue kloster før 1177 B
- 9 St. Nikolaj kloster i Vrejlev Prem. etter 1160
- 10 Maria og Clemens i Hundslund før 1264 B

Viborg bispedømme

- 11 i Ålborg, *Vor Frue kloster* B
- 12 i Sebber, *St. Laurentius kloster* B
- 13 i Ørslev, *St Nikolai kloster* B
- 14 i Viborg, *Bodulf og Maria kloster Aug* 1150-70
- 15 Asmild, *Margrete og Maria kloster Aug.* før 1166

Århus bispedømme

- 16 I Randers, *St. Peter og Maria*
- 17 *Ring kloster.*B
- 18 *Vissing kloster* B

Ribe bispedømme

- 19 St. Nicolaj i Ribe Før 1170 B
- 20 Gudum kloster før 1268 B
- 21 Stubber kloster ca. 1150 B

Slesvig bispedømme

- 22 Maria og Johannes på Holmen B

2. Lundprovinsens 32 mannsklostre

---

³⁵⁹ Smith, Gina Gertrud, 1973

og

Garner H.N., *Atlas over danske klostre*, København: Busch forlag, 1968

Benediktinernes munkeklostre 10 stk.

- 1. Alle-helgens- og Sta. Maria- kloster i Lund.** Opprettet før 1089, nord for bymuren.
- 2. Ringsted (Vor Frue og St. Knut).** 1134-1536. Opprettet av Erik Emune på gravkirke (fra o.1080) for broren Knud Lavard.
- 3. St. Peter kloster, Næstved,** 1135-1536. Opprettet av Peder Bodilsen, muligvis først i selve Næstved, men senest o.1200 flyttet ut nord for byen heter da Skov kloster.
- 4. Odense St.** Knut og St. Alban. Benediktinermunker. 1100-1536. Opprettet o.1100 av Erik Ejegod til helgenkult for Knud den Hellige. 1139 status som dom-kapitel.
- 5. Halsted** (St. Samson). Benediktinermunker. 1290-1536. Omtales første gang 1305; Anlagt omkring romansk sognekirke. Priorat under Ringsted Kloster
- 6. Glenstrup** kloster viet Sta. Maria, Benediktinermunker. 1125-1445.
- 7. Alling.** opprettet mellom 1231 og 1268 ved flytning fra Vejerslev
- 8. Essenbæk kloster** viet St. Laurentius Benediktinermunker. 1179-1529. Utflyttet 1179-80 fra Randers, hvor klosteret opprettet av Stig Hvide i midten av 1100-tallet.
- 9. Voer.** Benediktinermunker 1150-1532. Vannmølle.
- 10. Veng** kloster

Cistercienserklostrene for menn, 10 stk.

- 1. Herrevad** (Trinitatis m.fl.) Fra 1144
- 2. Ås i Halland,** Fra 1194, priorat under Sorø
- 3. Esum** 1151, opprettet av Eskil på et eldre benediktinerkloster. Datter-kloster av Clairvaux.
- 4. Sorø** (Vor Frue). B til C. 1161, Opprettet av Skjalm Hvides sønner. Først for benediktinere, fra 1161 for cisterciensere, datter-kloster av Esum.
- 5. Holme,** "Insula Dei", 1172, Datter-kloster av Herrevad
- 6. Løgum,** "Locus Dei", 1171, Opprettet ved overførsel av munkene fra Seem, datter-kloster av Herrevad
- 7. Tvis,** "Tuta Vallis", 1162-3. Opprettet av Buris Henriksen som datter-kloster av Herrevad.
- 8. Vitskøl,** "Vitae Schola", 1158, Opprettet av Valdemar I og erkebiskop Eskil med fordrevet konvent fra Varnhem i Sverige som datter-kloster av Esum
- 9. Øm,** "Cara Insula". Cisterciensermunker. 1172. Opprettet ved flytting av konvent fra Sminge via Veng og Kalvø.
- 10. Ryd,** 1210, Opprettet av biskop Niels av Slesvig ved overførsel av konvent fra Guldholm; datter-kloster av Esum.

Augustinerklostrene for menn, 6 stk.

- 1. Dalby (Helligkors).** Augustinerkanniker. Ca. 1100-1537. Kongsgård som 1060-66 fungerte som bispesete.
- 2. Æbelholt** (St. Thomas og Helligånden). Augustinerkanniker. 1175-1536
- 3. Vestervig (St. Thøger).** Augustinerkanniker. 1110, Dom-kapitel for Vendsyssel fra 1060 til 1130-tallet, fortsatte som delvis selvstendig kannikekonvent.
- 4. Grinderslev, St. Peder,** fra 1176, Augustinerkanniker. 1150
- 5. Viborg (Jomfru Maria).** Augustinerkanniker. 1125. Kapitelkloster for **Viborg dom-kapitel.**
- 6. Tvilum (Jomfru Maria).** Augustinerkanniker. 1247-1536. Opprettet i perioden 1246-49 av biskop Gunner av Ribe

Premonstratenserklostrene for menn 5 stk.

1. Tommarp (St. Peder og St. Paulus). Premonstratenser-kanniker. 1150-1536. Opprettet c.1150 av erkebiskop Eskil og Valdemar I på eldre kjøpstads-kirke som datter-kloster av Prémontre.

2. Öved (Trinitatis). Premonstratenser-kanniker. 1160-1535.

3. Klosteret i Lund, før 1165. viet til Vår Frelser og Treenigheten

4. Bäckaskog (Sta. Maria). Premonstratenser-kanniker. 1225-1537. Opprettet i årene 1213-41 ved flytting av konventet i Vä.

5. I Børglum bispesetes kloster for Premonstratenserkanniker, 1209-1536.

Johannitter ordenen

1. Antvorskov i Roskilde stift, Johannittermunker, 1164-1536.

9.1.2 Nidarosprovinsens klostre

Nonneklostre 8 i alt – 7 benediktinerklostre, og ett muligvis for augustiner-korfruer (Rein)

I Nidaros bispedømme:

1. Bakke nonnekloster viet Maria ³⁶⁰ før 1150
2. Rein Nonnekloster, viet Maria og muligvis også apostelen Andreas ³⁶¹ før 1238

I Bjørgvin bispedømme:

3. Nonneseter i Bergen, ³⁶² anlagt på 1120-tallet

I Oslo bispedømme

4. Nonneseter i Oslo, Nonneseter viet Maria³⁶³ anlagt før 1150?
5. Gimsøy nonnekloster, ³⁶⁴ anlagt på 1120-tallet

I Skálholt bispedømme:

6. Nonneklosteret på Kirkjubær i Siða³⁶⁵ 1186

I Hólar bispedømme:

7. Nonneklosteret på Reynistaður ³⁶⁶ 1296

I Gardar bispedømme:

8. Austbygda nonnekloster, viet Maria³⁶⁷ etter 1124

---

³⁶⁰ Lange, 214-5 og Fornm. Sógur VII, 355

³⁶¹ _____, 247 og Hákon Hákonssons saga, 242

³⁶² Lidén, Hans-Emil, *Árbok Foreningen til Bevaring av Norske Fortidsminnesmerker* 1969

³⁶³ Gunnes, 1987 s51, og Inntjore, 2000, 28-28,

³⁶⁴ Bergan, 2002, 35,

³⁶⁵ Sigurðardóttir, Anna, *Allt hafði annan róm áður i páfadóm*, Reykjavík: Kvennasögusafn Íslands, 1988, 22-23

³⁶⁶ Sigurðardóttir, Anna, *Allt hafði annan róm áður i páfadóm*, Reykjavík: Kvennasögusafn Íslands, 1988, 22-23

³⁶⁷ C. L. Vebæk, 1953 «Klostre i de grønlandske nordbobygder», Grønland nr 5/1953. København, s 195-200 og Frode T. Omdahl, *Spor etter det norrøne Grønland*, MA i arkeologi UIO 2013, 33

Nidarosprovinsens munkeklostre - 24 i alt

Benediktinernes munkeklostre, i alt 6 ³⁶⁸

1. Selje
2. Nidarholm
3. Munkeliv i Bergen,
4. Olavsklosteret i Stavanger
5. Thingeyrar , 1133 ³⁶⁹
6. Munkathverå, 1155 ³⁷⁰

Cisterciensernes munkeklostre, i alt 5 ³⁷¹

7. Lyse
8. Hovedøya
9. Tautra
10. Munkeby i Levanger
11. Rushen Abbey på Man

Augustinerklostrene, i alt 10 ³⁷²

12. Utstein kloster
13. Jons-klosteret,
14. Halsnøy,
15. Elgeseter,
16. Kastellet i Konghelle
17. Thykkvibær, 1168 ³⁷³
18. Flatey > Helgafell, 1172 ³⁷⁴
19. Videy, 1226 ³⁷⁵
20. Mödruvellir ³⁷⁶
21. Klosteret i Ketilsfjord i Gardar på Grønland 1, viet til St. Augustin og St. Olav ³⁷⁷

Premonstratenserklostre, 2

22. Olavsklosteret i Tønsberg ³⁷⁸, før 1191 (Lunde FNFB 1987s
23. Dragsmark kloster i Bohuslen anlagt av Håkon Håkonsson før 1260 ³⁷⁹
24. Johannitterklosteret, 1 på Varna i Østfold ³⁸⁰

---

³⁶⁸ Gunnes, Erik, «De norske klostre i middelalderen – de skriftlige kilders vidnesbyrd» i *Kirke-arkæologi i Norden*

(4: 1990 *Trøndelag*), Højbjerg: Hikuin , 1993, s 79 – 80 nevner han de fire benediktinerklostrene i Norge

³⁶⁹ Helgason, Jón, *Islands kirke fra dens grundlæggelse til reformationen*, København: Gads forlag: 1925, S 124

³⁷⁰ Helgason, Jón, 1925 S 125

³⁷¹ Johnsen, Arne Odd, *De norske cistercienserklostre 1146- 1264: sett i europeisk sammenheng*, Oslo: Det Norske Vitenskapsakademi, Universitetsforlaget 1977, s28

³⁷² Gunnes, 193 s 80

³⁷³ Helgason, 1925 s 126

³⁷⁴ Helgason, 1925 s 126

³⁷⁵ Helgason, 1925, s164

³⁷⁶ _____ 1925, s 164

³⁷⁷ C. L. Vebæk, 1953 «Klostre i de grønlandske nordbobygder», Grønland nr 5/1953. København, s 195-200

³⁷⁸ Gunnes s 80

³⁷⁹ Gunnes, 1993, s 80

³⁸⁰ Gunnes, 1993, S 81

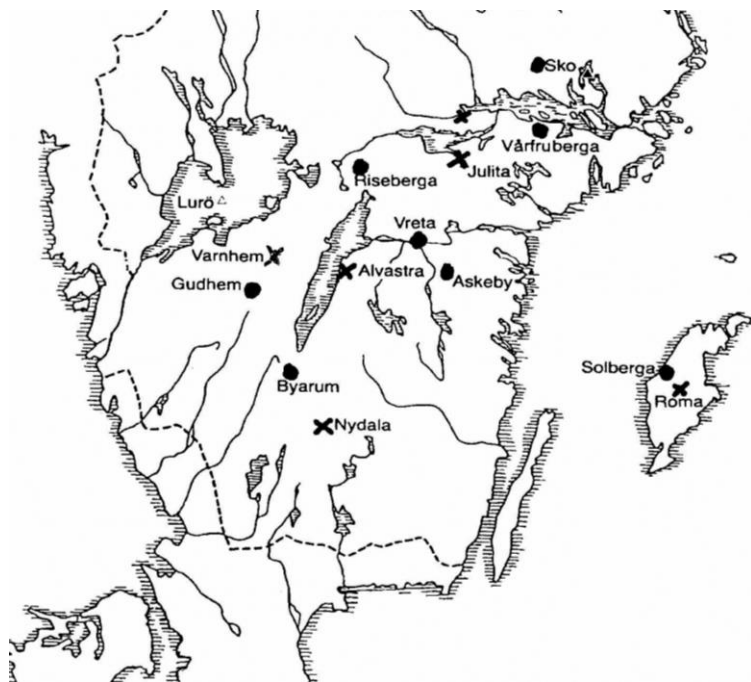
9.1.3 Uppsalaprovinsens klostre³⁸¹

Åtte Kvinneklostre: alle regnes som cistercienserklostre, :

Vreta,
Solberga på Gotland,
Gudhem,
Vårfruberga,
Riseberga,
Byarum,
Sko

Seks Mannsklostre:

Alvastra,
Nydala,
Varnhem,
Saba (Julita),
Gutnalia (Roma)
Johannitterklosteret i Eskilstuna

³⁸¹ Jan O. M. Karlsson, «Klostren i medeltidiga Sverige – en översiktlig sammenstilling», *Kirkearkæologi i Norden*, i *Hikuin* 20, Højbjerg: Forlaget Hikuin, 1993, s 113-115

9.1.4 Liste over figurer i oppgaven

Fig 1 Kartskisse over de danske bispedømmer inntil år 1250.	s 17
Fig 2 Kartskisse over Nidaros erkebispedømme med tilhørende biskopseter	s 18
Fig 3 Kartskisse over bispedømmene i Uppsala erkebispedømme	s 19
Fig 4 Danske nonneklostre på 1100- og 1200-tallet	s 25
Fig 5 Kartskisse over kvinne-klostrene i Nidaros erkebispedømme	s 28
Fig 6 Kartskisse over klostrene i Uppsala erkebispedømme	s 32
Fig 7 Prosentvis fordeling av kvinneklostre og mannsklostre i erkebispedømmene	s 36
Fig 8 Fordelingen av antatt ordenstilhørighet for kvinneklostrene i hvert erkestift	s 40
Fig 9 Erkestiftenes mannsklostre fordelt på ordenstilhørighet	s 41
Fig 10 Erkestiftenes mannsklostre fordelt på ordenstilhørighet, de pastorale ordener samlet	s 42
Fig 11 Fordelingen av kvinne- og manns-klostre innen hver orden:	s 42

9.1.5 Liste over tabeller i oppgaven

<i>Tabell 1 Nonneklostre i Lund erkebispedømme .....</i>	<i>26</i>
<i>Tabell 2 Nonneklostrene i Nidaros erkebispedømme .....</i>	<i>29</i>
<i>Tabell 3 Nonneklostrene i Uppsala erkebispedømme .....</i>	<i>33</i>
<i>Tabell 4 Fordelingen i de tre erkestiftene av undersøkelsens manns- og kvinneklostre .....</i>	<i>36</i>
<i>Tabell 5 Tallmessig fordeling av kvinneklostrenes ordenstilhørighet .....</i>	<i>40</i>
<i>Tabell 6 Nordens mannsklostre i undersøkelsen fordelt på ordenstilhørighet .....</i>	<i>41</i>
<i>Tabell 7 Nidaros kirkeprovins klostre i undersøkelsen .....</i>	<i>55</i>
<i>Tabell 8 fra Bjørkvik, Halvard, «Klostergods og klosterdrift i Noreg i mellomalderen» .....</i>	<i>56</i>
<i>Tabell 9 Landskylda til Reynisstaður klosteret i 1295 .....</i>	<i>63</i>
<i>Tabell 10 Jordeiendommer, landskyld og leie fra 1540 – 1550 og 1695 i Skálholt og Holar .....</i>	<i>65</i>
<i>Tabell 11 Antall nonner og munkar i islandske klostre i senmiddelalderen .....</i>	<i>68</i>
<i>Tabell 12 Estimat av antall nonner og munkar i forhold til klosterets laupstall før agrarkrisen .....</i>	<i>69</i>
<i>Tabell 13 Estimat av antall nonner og munkar i senmiddelalderen .....</i>	<i>69</i>
<i>Tabell 14 Uppsala-provinsens klostre i undersøkelsen .....</i>	<i>74</i>
<i>Tabell 15 Klostre i Lund erkestifts bispedømmer .....</i>	<i>88</i>